SOCIETATEA DE ŞTIINŢE ISTORICE ŞI FILOLOGICE DIN R.P.R.

Al. Graur

FONDUL PRINCIPAL AL LIMBII ROMÎNE

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ

SOCIETATEA DE ŞTIINŢE ISTORICE ŞI FILOLOGICE DIN R.P.R.

AL. GRAUR

FONDUL PRINCIPAL AL LIMBII ROMÎNE

ES

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ
BUCUREŞTI – 1957

ABREVIAȚII

bulg.	— bulgar	*pl.*	— plural
f	— feminin	*perf.*	— perfect
fr.	— francez	*pers.*	— persoana
germ.	— german	*pol.*	— polon
gr.	— grec	*rom.*	— romîn
infin.	— infinitiv	*rus.*	— rusesc
it.	— italian	*sanscr.*	— sanscrit
lat.	— latin	*sg.*	— singular
magh.	— maghiar	*v. slav.*	— vechi slav
m., masc.	— masculin		
n. grec.	— neogrec		
n.	— neutru		

INTRODUCERE

Lucrarea mea *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne* a fost redactată în a doua jumătate a anului 1952 și a fost tipărită în primele luni ale anului 1954. Punctul ei de plecare a fost *Marxismul și problemele lingvisticii*, lucrarea lui I. V. Stalin (publicată în 1950), în care se face pentru prima oară o distincție netă între masa largă a vocabularului și un nucleu restrîns care, împreună cu structura gramaticală, formează temelia limbii.

În trecut lingviștii priveau vocabularul ca o masă informă, ca o adunare de cuvinte care, în limbă, joacă ce e drept roluri de importanță deosebită, dar în studiile lingviștilor erau puse toate pe același plan. Se poate spune chiar mai mult decît atîta : atenția cea mai mare era dată tocmai acelor cuvinte care în limbă sînt mai puțin însemnate. Dacă luăm oricare dintre publicațiile noastre din ultimele decenii, putem constata că studiile lexicale numai rareori atingeau cuvintele importante și de cele mai multe ori tratau cuvinte regionale, învechite, familiare, de argou, de jargon, forme greșite etc. Această afirmație este în totul valabilă și pentru lucrările mele.

Există pentru aceasta o explicație. În felul cum se făceau studiile lexicale, nici nu era mare lucru de spus despre cuvintele importante : că există, se știa ; sensul lor era cunoscut ; etimologia, sau era cunoscută, sau era foarte greu de găsit (altfel ar fi fost găsită de mult). În schimb se puteau ușor spune lucruri „noi" cu privire la cuvintele rare sau total necunoscute mai înainte.

În gramatica comparată, cuvintele erau de asemenea puse toate pe același plan. De aceea, vocabularul nu juca un rol prea mare în studiile comparatiștilor, care acordau în schimb

cea mai mare atenţie foneticii istorice. Vocabularul se împrumută uşor, spuneau ei, prin urmare prezenţa a două cuvinte asemănătoare în două limbi diferite nu dovedeşte nimic: una din aceste limbi a putut împrumuta cuvîntul de la cealaltă, sau amîndouă de la a treia. „Vocabularul poate să se transforme, chiar în întregime, fără ca prin aceasta limba să fie sensibil alterată în structura ei fonetică şi gramaticală“ [1]. Prin urmare, metoda comparativă-istorică se bizuia numai pe structura gramaticală, mai precis pe morfologie, unde se considera, pe drept cuvînt, că împrumuturile sînt foarte rare. Iată bunăoară ce scria A. Meillet: „Vocabularul este în limbă cel mai nestabil din toate. Cuvintele au ocazia să dispară pentru motive din cele mai felurite; ele sînt înlocuite prin termeni noi. Vocabularului indigen i se pot adăuga cuvinte noi tot atît de numeroase sau şi mai numeroase decît cele vechi; astfel vocabularului germanic al limbii engleze i s-a adăugat un element latin şi francez tot atît de considerabil ca şi elementul germanic“ [2]. Şi mai departe: „Din nefericire e greu să stabileşti a priori ceea ce are şanse să fie indigen şi ceea ce are şanse să fie împrumutat“ [3].

În ce priveşte limbile cu flexiune bogată şi veche, înrudirea lor cu alte limbi s-a putut descoperi şi fără să se ţină seamă de vocabular. Dar există limbi cu gramatică foarte simplă sau cu un sistem gramatical relativ recent, produs după sfărîmarea grupului iniţial din care acele limbi făceau parte; acolo lingviştii nu au alt mijloc de a stabili înrudirea între limbi, decît studiul vocabularului. Se înţelege de la sine că în felul în care se lucra pînă acum, ei nu puteau porni cu prea mare încredere la lucru.

Ar fi greşit să credem că diferenţa de valoare între cuvintele unei limbi nu a fost observată niciodată. Primul studiu în această privinţă pare să fi fost celebra lucrare a lui B. P. Hasdeu, numită de obicei *Circulaţia cuvintelor* (titlul exact este *Limba în circulaţiune*; a apărut în volumul III din *Cuvente den bătrîni;* am folosit această lucrare în reeditarea, sub formă de texte alese, a lui J. Byck, Bucureşti, 1937). Hasdeu atrage atenţia că, într-o statistică asupra vocabularului, nu toate cuvintele sînt de aceeaşi valoare, ci cele mai mult întrebuinţate au valoare mai mare decît celelalte. Dar nici Hasdeu, nici vreunul dintre urmaşii săi nu a tras din această lucrare vreo concluzie cu

---

[1] J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 360.

[2] A. Meillet, *La méthode comparative en linguistique historique*, Oslo, 1925, p. 33.

[3] Ibidem, p. 35.

aplicare în cercetările lingvistice. Lingvistul sovietic L. P. Iakubinski a vorbit în 1926 de vocabularul constant şi vocabularul neconstant, fără să tragă nici el vreo concluzie pentru studiul lexicului. După cîţiva ani, V. I. Abaev a vorbit de un nucleu de cuvinte durabile, dar acest nucleu ar fi fost acelaşi pentru toate limbile, şi era privit în mod static, căci, în concepţia autorului, el rămîne permanent acelaşi, numai masa vocabularului se îmbogăţeşte cu cuvinte noi. Se înţelege că această teorie, construită pe un fundament marrist, nu putea avea rezultate apreciabile.

Şi A. Meillet vorbeşte despre, fondul principal al vocabularului curent", însă fără nici o urmare concretă.

Eu însumi am scris în mai multe rînduri, dar în treacăt, despre „fondul esenţial": „cuvintele principale din limbă, fondul esenţial, rămîne mereu acelaşi: *casă, mamă, ochi, picior, a zice, a crede* şi atîtea altele... sînt neschimbate de două mii de ani..."; „împrumuturile nu se fac decît în anumite cazuri bine precizate şi ele nu ating niciodată elementele esenţiale ale limbii". Formularea este, bineînţeles, necorectă, căci dă a înţelege că întreg fondul principal se păstrează la infinit şi nu suferă nici schimbări de amănunt; de altfel observaţiile mele au fost accidentale şi nici măcar eu însumi nu le-am acordat importanţă, prin urmare nu m-am gîndit să trag nici o concluzie practică din ele.

Necunoaşterea fondului principal lexical şi a importanţei lui pentru evoluţia limbii a dus adesea la greşeli serioase în problemele de limbă. Mi-aduc aminte că l-am auzit o dată pe Meillet, într-o discuţie, explicînd că, pentru a aprecia care popor învaţă mai uşor limba latină, nu trebuie să ne interesăm de fondul de cuvinte moştenit din latineşte, care e neînsemnat, ci de neologisme, care sînt mai numeroase şi deci mai importante. Prin urmare, lingvistul francez dădea prioritate masei vocabularului asupra fondului principal lexical.

De aici înainte vocabularul încetează de a mai fi considerat ca o masă informă, ca un tot nediferenţiat. Acum ştim că în sînul lui există o ierarhie. Acum ştim că vocabularul nu se poate schimba în întregime fără a se distruge limba. Ştim că nu e greu să stabileşti a priori ce are şanse să fie indigen, deoarece fondul principal este compus în marea lui majoritate din elemente vechi, deci în mare parte indigene. Cuvintele în

vocabular sînt grupate pe categorii lexicale și semantice legate între ele, iar baza statornică a acestor categorii mobile o formează fondul principal lexical.

De aici înainte, vocabularul poate și trebuie să fie folosit pentru stabilirea înrudirii limbilor, pentru definirea familiilor de limbi: concentrîndu-ne atenția asupra fondului principal lexical, putem constata că, în ciuda numeroaselor împrumuturi de vocabular din limbi străine, limbi ca romîna sau engleza și-au păstrat în mare parte fondul principal original, prin urmare acesta poate intra la socoteală atunci cînd discutăm originea, structura și caracterul istoric al unei limbi. Cu atît mai mult această observație trebuie să servească în cazul limbilor cu morfologie foarte redusă.

În fața lingviștilor se deschid acum perspective largi de muncă. Ei nu vor mai putea și nici nu vor mai voi să acorde exclusiv atenția, în materie de vocabular, cuvintelor de la periferia limbii, ca să stabilească existența, originea sau evoluția unor forme rare și neinteresante. Acum atenția se va îndrepta spre problemele mari și importante, ca : stabilirea fondului principal al unei limbi date, compararea lui cu fondul principal al limbilor înrudite (eventual și neînrudite) sau cu fondul principal al aceleiași limbi la o dată mai veche, cercetarea noțiunilor care sînt oglindite în fondul principal al fiecărei limbi, stabilirea felului cum se comportă, în ce privește fondul principal, diferitele categorii de cuvinte (categorii morfologice, semantice, arhaismele, împrumuturile), raporturile fondului principal cu masa vocabularului, cu structura gramaticală, diferențele, din punctul de vedere al fondului principal, între limba literară, limba națională și dialecte, felul cum se primenește fondul principal etc. Ei vor mai avea să cerceteze cum trebuie să se răsfrîngă în practica învățămîntului limbilor cunoașterea fondului principal, în ce măsură trebuie să se modifice munca de alcătuire a dicționarelor. Acestea sînt numai unele dintre vastele subiecte care așteaptă să fie răscolite, prelucrate și lămurite.

În rîndurile de mai sus am schițat în același timp un program de activitate pentru lingviștii care se consacră studiului vocabularului și un sumar al lucrării mele. Fiind vorba de un subiect care nu mai fusese tratat, a fost necesar să-mi adun singur materialul, să-mi găsesc metodele de lucru și să formulez numeroase ipoteze. În primul rînd, am stabilit o listă a cuvintelor care constituie, după părerea mea, fondul principal al limbii romîne. Alegerea, ca orice alegere, a fost subiectivă.

În diverse capitole m-am servit de metoda statistică, deşi aplicarea ei la problemele limbii nu este încă admisă de toată lumea. În cursul lucrării am avut ocazia să emit o serie de afirmaţii, să dau soluţii mai mult sau mai puţin discutabile. Eu însumi am fost conştient, în unele cazuri, că tezele mele nu sînt în întregime convingătoare, ba chiar am fost silit să admit unele contraziceri între diverse pasaje. Am făcut-o convins că apariţia lucrării va provoca o largă discuţie în coloanele publicaţiilor noastre şi astfel se vor clarifica cele mai multe dintre punctele litigioase.

Din păcate, aşteptările mele au fost înşelate. N-a urmat nici un fel de discuţie, nici largă, nici îngustă. Teama de critică a făcut pe responsabilii revistelor noastre de specialitate să închidă ochii în faţa lucrărilor noi, cel mult s-au publicat rezumate necritice ale lor. Rezultatul ar fi putut fi înmormîntarea lucrărilor, ceea ce ar fi fost destul de rău. Dar realitatea a fost încă şi mai rea. Cărţile de lingvistică se bucură de o largă răspîndire şi, nefiind discutate, se transformă în evanghelii. De exemplu afirmaţiile mele, fie şi timide, au devenit dogme intangibile. Lucrul mi-a apărut cu deosebire clar la examinarea studenţilor de la secţia fără frecvenţă a Facultăţii de filologie, care ştiau pe de rost toate cifrele citate în lucrarea mea, deşi am avut grijă să subliniez că sînt subiective şi aproximative [1].

Pentru a curma această situaţie dăunătoare, m-am hotărît să fac eu ceea ce n-au vrut să facă alţii : ca un ajutor pentru învăţămînt, am ales din cartea mea ceea ce mi se pare esenţial şi mai puţin discutabil, alcătuind astfel această ediţie redusă. Am omis listele şi cifrele precise, dar în linii mari m-am bizuit

---

[1] Pe cînd lucram la redactarea lucrării de faţă, a apărut în *Studii şi cercetări ştiinţifice* (seria III, Ştiinţe sociale) ale Academiei R.P.R., Filiala Iaşi, 3—4, anul VI/1955, un articol de Gh. Ivănescu, intitulat : *Despre delimitarea fondului lexical principal* (p. 183—207). Autorul discută în mod critic lucrarea mea amintită, cu care nu este de acord în nici un punct esenţial privind problema în discuţie. Din păcate, ideile lui Gh. Ivănescu sînt atît de diferite de ale mele, încît n-aş putea adopta nimic din ele fără să-mi schimb în întregime concepţia asupra fondului principal. Nu cred însă că cineva poate să adopte punctul de vedere al lui Ivănescu, după care vocabularul activ ar fi nucleul fondului principal : toată lumea este de acord că s-ar putea susţine mai curînd contrariul (vezi definiţia dată de L. A. Bulahovski, *Vvedenie v iazîkoznanie*, II, Moscova, 1954, p. 34). De altfel, lărgind nemăsurat sfera fondului principal, Ivănescu îi neagă, chiar prin aceasta, orice valoare practică : cu cît fondul principal este mai aproape de a se confunda cu vocabularul, cu atît mai puţin interes poate prezenta delimitarea unuia de celălalt. Totuşi apariţia articolului citat aici m-a ajutat prin faptul că m-a silit să formulez unele idei mai precis decît am făcut-o în trecut.

pe ele. În general trebuie să spun că nu reneg nimic din lucrarea mea anterioară, cu ocazia unor amănunte îndreptate în versiunea redusă. Pentru oricine vrea să cunoască mai complet ideile mele asupra problemei este indispensabilă cercetarea variantei mai ample pe care am publicat-o anterior.

Se pune problema identificării cuvintelor care fac parte din fondul principal lexical, a stabilirii numărului lor aproximativ și a importanței relative a fiecăruia în parte. Se înțelege că în cazurile extreme este foarte ușor să cădem de acord cu toții : nimeni nu ne va contrazice cînd vom afirma că un cuvînt ca *a face* intră în fondul principal al limbii romîne, sau că un cuvînt ca *leopard* nu intră. Dar la mijloc, între aceste extreme, există o gamă infinită de cuvinte, mai asemănătoare cu cel dintîi sau cu cel de-al doilea : unde fixăm linia despărțitoare între ce este și ce nu este în fondul principal ?

Amintesc că lingviștii sovietici au despărțit vocabularul în două categorii : *activ* și *pasiv ;* din vocabularul activ fac parte cuvintele pe care le folosim în tot momentul, care ne stau la îndemînă necontenit, iar din vocabularul pasiv, cuvintele pe care le cunoaștem, ce e drept, le înțelegem dacă le întîlnim, ba cîteodată, în cazuri speciale, le folosim și noi, dar de care nu ne servim în mod obișnuit în nici un fel. De exemplu, în limba noastră, un cuvînt ca *zapciu* a trecut în vocabularul pasiv. De remarcat că limita între vocabularul activ și pasiv diferă de la vorbitor la vorbitor : pentru mine, cuvîntul *rejansă,* din vocabularul croitoreselor, intră în vocabularul pasiv, pe cînd pentru o femeie care-și face rochii de comandă, cuvîntul este în vocabularul activ. Se înțelege că nu ne vom aștepta să intre în fondul principal cuvintele care pentru marea majoritate a vorbitorilor intră în vocabularul pasiv ; dar nici celelalte nu intră toate, căci fondul principal are o sferă mult mai restrînsă decît vocabularul activ.

Pe de altă parte, nu se poate stabili o listă a cuvintelor din fondul principal, valabilă pentru toate limbile, ci în fiecare limbă trebuie discutat fiecare caz în parte. I. V. Stalin scrie că în fondul principal intră și toate cuvintele radicale, ca nucleu al lui. De aici unii au tras concluzia că orice cuvînt radical, adică nederivat, face parte obligatoriu din fondul principal. Urmează că, dacă se pierde sentimentul derivării sau al compunerii, un cuvînt derivat sau compus intră automat în fondul principal, ceea ce, bineînțeles, nu poate fi just. Dar cuvinte derivate nu

sînt în fondul principal?[1] Apoi orice cuvînt nederivat este într-adevăr în fondul principal? Ar urma de aici că un cuvînt radical, o dată intrat în fondul principal, sau rămîne acolo pe vecie, sau este eliminat din limbă dintr-o dată, deoarece el nu poate aparține nici un moment masei vocabularului. Cuvintele împrumutate pot fi derivate în limba lor de origine, dar simțite ca radicale în limba care le-a împrumutat. De exemplu cuvîntul *soviet* este în rusește un derivat, pe cînd în romînește e simțit ca radical. Ar trebui deci să admitem că în rusește, unde cuvîntul trăiește de sute de ani, are o largă familie și este foarte mult întrebuințat, el nu este în fondul principal, pe cînd în romînește a intrat în fondul principal din ziua cînd a fost întrebuințat pentru prima oară. E limpede că o astfel de înțelegere a faptelor ar fi greșită. Adevărul este, după părerea mea, că printre cuvintele din fondul principal trebuie să distingem un nucleu, format din cuvinte radicale, care dau naștere la o mare masă de derivate. Dar aceasta nu înseamnă nici că toate cuvintele radicale sînt în fondul principal, nici că toate derivatele sînt în afara fondului principal.

Diferiți lingviști sovietici s-au pronunțat asupra criteriilor după care putem clasa un cuvînt în fondul principal sau în masa vocabularului. Într-un articol de sinteză, publicat în revista sovietică „Inostrannîe iazîki v școle“, 1951, nr. 4, p. 7 și urm. (reprodus în „Cum vorbim“, 1951, nr. 11), V. V. Vahmistrov recunoaște cinci criterii, dintre care pe primele două le socotește obligatorii, iar dintre ultimele trei, pretinde să existe cel puțin unul:

1. Să fie folosit de întregul popor cu sensul lor fundamental, concret (sensurile secundare nu fac parte din fondul principal).
2. Să fie vechi, deși există și cuvinte noi care pătrund în fondul principal.
3. Să poată fi folosite pentru a exprima fiecare mai multe noțiuni concrete.
4. Să servească de bază pentru formarea de derivate.
5. Să intre ca element de bază în expresii uzuale.

Desigur, mai multe criterii, sau altele decît acestea n-a propus nimeni (de altfel articolul e consacrat în întregime pro-

---

[1] N. G. Corlăteanu, în volumul colectiv (în limba rusă) *Problemele lingvisticii moldovenești*, Moscova, 1953, p. 186, susține că „în fondul principal lexical intră și unele cuvinte derivate, și anume cele care, în procesul dezvoltării lor istorice, și-au pierdut legătura cu cuvîntul de bază“.

blemei alegerii criteriilor). Discutîndu-le deci pe acestea, nu va rămîne nimic trecut cu vederea în această materie.

La condiția întîi, V. V. Vahmistrov vorbește în treacăt de cuvinte-noțiuni. Alții pun categoric condiția: pentru a face parte din fondul principal, cuvintele trebuie să exprime noțiuni importante („noțiuni de importanță vitală" se spune adesea). Dar lingviștii nu operează cu noțiuni, ci cu cuvinte, iar acestea comportă, în afară de sens, și o formă sonoră, care-și are importanța ei. Sensul nu e tot una cu noțiunea. Nu orice cuvînt exprimă o noțiune. Noțiunile sînt obiectul de studiu al filozofiei, iar fondul principal lexical aparține lingvisticii. De aceea nu este cazul să introducem în definiția fondului principal termenul „noțiune", ci trebuie să vorbim de „cuvinte" importante în limbă.

Este foarte adevărat că în marea majoritate a cazurilor noțiunile de „importanță vitală" pentru oameni sînt redate prin cuvinte care aparțin fondului principal, dar nu putem face din această afirmație un principiu obligatoriu. Pentru diverse motive, aceeași noțiune poate fi redată într-o limbă printr-un cuvînt din fondul principal, iar în altă limbă printr-un cuvînt din masa vocabularului. Astfel, după cît se pare, în franțuzește *arbre*, în nemțește *Baum* sînt în fondul principal (spun „după cît se pare", deoarece nu am cercetat lexicul complet al acestor limbi, iar pentru a mă pronunța în deplină cunoștință de cauză ar fi trebuit să pot compara situația acestor cuvinte cu a tuturor celorlalte; în orice caz, ambele sînt mult întrebuînțate, au derivate numeroase, iar cel german are și numeroase compuse). În acest timp, în romînește, corespondentul *arbore* nu e în fondul principal, deoarece el își împarte sfera de răspîndire cu *copac*, cu *pom*, iar în Transilvania și cu *lemn*. Totuși nimeni nu poate afirma că pentru un francez sau pentru un german noțiunea de „arbore" este mai importantă decît pentru un romîn. În englezește, lui *oaie* al nostru îi corespund două cuvinte (*sheep* și *mutton*); la fel lui *bou* (*ox* și *beef*): cum am putea pretinde că situația acestor cuvinte trebuie să fie egală în romînește și în englezește?

„Artă" se spune în rusește *iskusstvo*; acest cuvînt face parte dintr-o mare familie de cuvinte slave formată în jurul rădăcinii *kus-* (astfel, în rusește, *vkus* „gust", *pokușat'* „a gusta", *iskusnîi* „priceput" și multe altele; din această familie provine și *iscusit* al nostru); prin aceasta, cuvîntul rusesc este solid incrustat în limba rusă, unde ocupă un loc important. Corespondentul romînesc *artă*, împrumutat de curînd, nu are altă familie decît derivatele împrumutate, gata făcute o dată

cu el sau în urma lui ; nu are deci ramificații proprii în limbă și, nefiind legat de cuvinte mai vechi, nici nu are circulație mare în lumea celor neinstruiți, nu este deci solid instalat în fondul principal.

Să comparăm rus.*parohod* „vapor", compus din rus.*par* „aburi" și *hod* „mers" (ambele mult întrebuințate de întreg poporul), cu rom.*vapor,* cuvînt împrumutat și neanalizabil pentru un romîn ; sau germ. *Handschuh* „mănușă" (format din *Hand* „mînă" și *Schuh* „gheată") cu franc.*gant,* împrumut, ce e drept vechi, dar fără legătură cu alte cuvinte franțuzești. E clar că în aceste cazuri compusele analizabile sînt mai puternice decît radicalele izolate.

În franțuzește, cuvîntul *femme* „femeie" este mult întrebuințat, are derivate și intră în multe expresii. Aceeași este situația rusescului *jena,* cu derivatul *jenșcina* (primul înseamnă „soție", iar al doilea „persoană de sex feminin"). În romînește, *femeie* are cu totul altă poziție : în primul rînd, cu sensul actual, cuvîntul este recent în limbă (în secolul al XVI-lea însemna încă „familie" : *femeie* provine din lat.*familia) ;* în al doilea rînd, *femeie* nu acoperă decît o parte din sfera francezului *femme* (se folosește curent numai cu sensul rusescului *jenșcina),* iar pentru altă parte (sensul rusescului *jena)* se folosește mai mult *nevastă* sau *soție ;* în al treilea rînd, chiar în întrebuințarea cu sensul de bază (rus.*jenșcina), femeie* mai suportă încă concurența lui *muiere* pe o parte întinsă a teritoriului țării noastre. Cum i-am putea deci cere să aibă aceeași situație în limbă ca echivalentele lui din rusește și din franțuzește ? Și totuși nimeni nu poate spune că în țara noastră noțiunea de „femeie" este mai puțin importantă decît în Uniunea Sovietică sau în Franța.

În romînește, verbul *a tunde* este fără îndoială în fondul principal ; corespondentul lui francez, de aceeași origine, este *tondre,* dar acesta nu are nicidecum aceeași situație ca rom. *a tunde,* căci nu se mai întrebuințează decît pentru animale (cu excepția unor sensuri figurate, nu prea frecvente), iar pentru oameni a fost înlocuit cu perifraza *couper les cheveux* „a tăia părul" ; noțiunea e aceeași, iar situația cuvîntului e alta. Rom. *argint* și fr.*argent* au același sens de bază și aceeași origine ; dar cuvîntul francez este foarte mult folosit cu sensul de „bani", pe care cuvîntul romînesc nu-l are, de aceea pentru limba franceză cuvîntul *argent* a devenit mult mai important decît e *argint* pentru limba noastră.

Dacă am admite că problema privește noțiunile, nu cuvintele, adică dacă am rupe problema fondului principal de istoria

concretă a fiecărei limbi în parte și nu am ține seama de amănuntele privitoare la fiecare cuvînt, de accidentele pe care le-a suferit, în ce privește sensul și forma, în cursul existenței lui, atunci stabilirea fondului principal ar fi într-adevăr în primul rînd sarcina filozofilor și fondul principal ar putea fi determinat o dată pentru toate limbile[1] sau cel puțin pentru un grup de populații care trăiesc cam în aceleași condiții și sînt pe aceeași treaptă de dezvoltare. Nu încape îndoială că, în linii mari, noțiunile care sînt foarte importante pentru noi sînt foarte importante și pentru națiunile vecine cu a noastră. Constatăm însă că, printre exemplele de cuvinte care aparțin fondului principal, I. V. Stalin citează în limba rusă pe *proizvodit'* și *torgovat'*; în romînește, aceste exemple au fost traduse cu *a produce* și *a face negoț*. Dar *a produce*, neologism recent, nu face încă parte din fondul principal al limbii romîne; *a face negoț* nici măcar nu este un cuvînt, ci o expresie, și încă puțin învechită, căci *negoț* este puternic concurat de neologismul *comerț*. Iată deci că ceea ce într-o limbă este un cuvînt din fondul principal — în altă limbă nici măcar nu se poate reda printr-un singur cuvînt, deși noțiunea există și e la fel de importantă în ambele țări. Vorbind de noțiuni în loc de cuvinte, nesocotim tocmai ceea ce formează specificul național al fiecărei limbi în parte.

O noțiune poate să fie importantă, și totuși cuvîntul care o denumește să nu fie în fondul principal. Astfel *atomul* este un lucru deosebit de important, descătușarea energiei atomice va schimba în curînd fața lumii, dar cuvîntul, de curînd intrat în limba noastră și încă nefamiliar pentru marile mase, nu poate fi socotit ca făcînd parte din fondul principal al limbii romîne.

O noțiune poate să nu fie deosebit de importantă, și totuși cuvîntul care o exprimă să fie în fondul principal. Un cuvînt ca *doagă*, în romînește, nu redă o noțiune de „importanță vitală", dar are multe derivate și mai ales intră în numeroase expresii, este deci un cuvînt important. Mai clare sînt lucrurile cînd e vorba

---

[1] Așa judecă, într-o notă din „Limba romînă", 1956, 4, p. 47—48, Lotar Rădăceanu, care declară categoric că fondul principal „nu se schimbă, ci doar se îmbogățește. El nu este de loc o categorie istorică". Gravitatea erorii pe care o comite autorul reiese clar. Și totuși acad. V. V. Vinogradov ne prevenise (în „Voprosî iazîkoznaniia", 1953, 1, p. 20: „Cauza uimitoarei stabilități a cuvintelor din fondul principal lexical este adesea căutată numai în semantica acestor cuvinte, în particularitățile noțiunilor desemnate de ele. Pe baza acestei „ideosemantice" antiistorice continuă să se mențină reprezentările idealiste și cosmopolite asupra comunității semantice și a uniformității nucleului fondului lexical de bază în toate limbile lumii".

de noţiuni ca „lumînare“, „săgeată“ ; obiectele pe care le reprezintă au avut mare importanţă în trecut, pe cînd astăzi au fost în mare parte scoase din uz, în special cel de-al doilea ; totuşi *lumînare* şi *săgeată* nu pot fi omise cînd se stabileşte fondul principal al limbii noastre, deoarece ele au căpătat derivate, uneori cu sensuri figurate *(a săgeta prin inimă)* şi intră în diverse expresii care se păstrează.

În sfîrşit, ultim argument, din fondul principal fac parte fără nici o îndoială prepoziţiile, conjuncţiile etc., adică acele cuvinte care joacă rol de instrumente gramaticale. Ele ar fi însă excluse dacă am porni de la noţiuni, deoarece aceste cuvinte nu redau noţiuni, ci servesc numai pentru a lega între ele celelalte cuvinte sau pentru a le ajuta să-şi îndeplinească funcţiile în frază.

Departe de mine gîndul că ne-ar putea strica în vreun fel colaborarea cu filozofii şi cu specialiştii în alte discipline în problema aceasta şi în alte probleme ; cred, dimpotrivă, că e foarte necesară. Dar am ţinut să precizez că problema fondului principal priveşte cuvintele, nu noţiunile, şi că ea interesează în primul rînd pe lingvişti.

Ne ocupăm deci de cuvinte, fără a uita că ele comportă un sens şi că, la toate cuvintele care au înţeles de sine stătător, sensurile sînt în legătură cu noţiunile. Putem însă despica un cuvînt în mai multe felii, după numărul de sensuri pe care le are, sensurile poetice, familiare etc. fiind excluse din fondul principal, aşa cum pretind unii ? Astfel, cuvîntul *alb* cînd exprimă culoarea concretă bine ştiută, ar face parte din fondul principal, iar cînd constituie o poreclă pentru un contrarevoluţionar, n-ar mai fi în fondul principal. Problema omonimelor va fi pusă mai departe. Dar în nici un caz nu putem distinge la un cuvînt atîtea omonime cîte sensuri are, în primul rînd pentru că de cele mai multe ori sensurile sînt strîns legate între ele şi nu putem trage între ele linii despărţitoare, decît în chip artificial. Astfel sensul de „contrarevoluţionar“ al cuvîntului *alb* este strîns legat de cel de bază, vorbitorul simte că e vorba de două sensuri ale aceluiaşi cuvînt (a se vedea contrariul : *roşu* „revoluţionar“). Se poate spune, tocmai dimpotrivă, că apariţia sensului nou constituie o întărire pentru cuvîntul vechi, o instalare a lui mai solidă în fondul principal, deoarece el a căpătat valori şi legături în plus pe lîngă cele pe care le avea dinainte. Dacă am socoti pentru fiecare sens un cuvînt aparte, am ajunge la milioane de cuvinte în fiecare limbă şi studiul lor

ar deveni imposibil. Cînd vom ajunge la problema omonimelor, vom discuta situaţia acelor cuvinte la care legătura dintre diversele sensuri este ruptă. De asemenea, vom discuta într-un capitol următor ideea că în fondul principal intră numai înţelesurile concrete. Cu rezervele pe care le-am făcut, sînt de acord cu primul criteriu stabilit de V. V. Vahmistrov, anume că intră în fondul principal numai acele cuvinte care sînt folosite de întregul popor. Se înţelege că excludem termenii tehnici, cuvintele de jargon, cuvintele de argou, atîta timp cît sînt limitate la categoria socială care le-a creat. Însă nici celelalte cuvinte, înţelese de toată lumea dar folosite numai de o categorie, nu au dreptul să fie admise: dacă regiuni întinse ale ţării sau clase sociale productive nu le folosesc sau le folosesc foarte puţin, cuvintele trebuie socotite în afara fondului principal. Cuvîntul *cioban*, mult întrebuinţat într-o parte a ţării, n-a izbutit să înlocuiască pe *păcurar*, care subzistă într-o arie întinsă. Nici unul din ele nu e în fondul principal. Cuvîntul *axiomă* este foarte mult folosit de oamenii de ştiinţă, dar restul poporului nu-l cunoaşte decît cel mult cu totul vag. Orăşenii cunosc şi folosesc destul de mult cuvîntul *concert*; ţăranii însă nu-l cunosc decît prea puţin. Dacă limba este a întregului popor, apoi cu atît mai mult fondul principal trebuie să aparţină întregului popor.

Adaug însă că o aplicare absolut consecventă a principiului nu este posibilă. Vocabularul este foarte schimbător, un cuvînt care astăzi nu este cunoscut decît de o parte a populaţiei va fi mîine cunoscut de întreaga populaţie, ceea ce ieri era folosit de toată lumea astăzi nu mai e folosit decît de o categorie restrînsă. Chiar dacă privim limba într-o singură clipă a existenţei ei, tot n-o putem privi static, tot trebuie să ţinem seama de necontenita schimbare a elementelor ei. Avînd de ales între limba literară şi graiurile locale, ne vom orienta, bineînţeles, mai mult după cea dintîi. Prin urmare, mai curînd vom trece la fondul principal un cuvînt literar care nu e încă folosit de toată populaţia ţării, dar are toate şansele să fie adoptat în anii imediat următori, decît un cuvînt care a fost folosit de toată lumea, dar începe să fie părăsit de limba literară. Astfel *risipă, chior*, nu sînt folosite în unele graiuri locale, dar limba literară le impune peste tot. *Muiere* este foarte răspîndit în unele regiuni, dar limba literară l-a condamnat.

În sfîrşit, la acelaşi punct, aş mai adăuga ceva, şi anume că nu e suficient ca un cuvînt să fie cunoscut şi folosit de toate categoriile populaţiei, ci trebuie să fie *mult* folosit. Asftel cu-

vîntul *coamă* este cunoscut, şi la nevoie folosit, de întreaga populaţie a ţării. Dar această nevoie se iveşte destul de rar şi, ca atare, cuvîntul nu poate fi socotit în fondul principal (de altfel îi lipsesc şi celelalte caracteristici).

De această folosire generală şi intensă a cuvîntului aş lega cel de-al treilea indiciu propus de V. V. Vahmistrov (lăsînd şi aici la o parte termenul „concret", asupra căruia voi reveni într-un capitol următor) : e vorba de faptul că cuvintele din fondul principal pot avea fiecare mai multe înţelesuri. Este evident că, cu cît are mai multe înţelesuri, cu atît cuvîntul este mai solid ancorat în mintea vorbitorilor şi deci în limbă, cu atît este mai important în limbă şi cu atît mai greu ar fi să fie părăsit sau uitat. Iată bunăoară cuvîntul *ochi*. Pornind de la sensul de bază, „organul vederii" în afară de o sumedenie de expresii (asupra acestui punct voi reveni mai jos), cu ajutorul lui *ochi* se formează nenumărate nume de plante, ca *ochiul boului* etc ; apoi, figurat, *ochi* mai înseamnă un punct unde apa unui rîu se învîrtejeşte, un loc deschis într-o pădure, o gaură în anumite feluri de brînză, un rotocol de grăsime pe suprafaţa supei sau a unui sos, un punct la zaruri sau la cărţile de joc, punctul de unde ies mugurii la plante, un laţ la o împletitură (de ex. la ciorapi), un pătrat de geam, (la plural) o mîncare de ouă şi multe altele pe care nu mai e nevoie să le înşir aici. Se înţelege că un asemenea cuvînt are altă valoare decît *frasin*, de exemplu, care nu are decît un singur sens. Sînt însă de acord cu V. V. Vahmistrov că acest indiciu nu este obligatoriu, pentru că există cuvinte foarte importante care totuşi nu au sensuri multe (dar comportă în schimb celelalte trăsături), de exemplu *tovarăş*.

Sînt de asemenea întru totul de acord cu cel de-al patrulea criteriu al lui V. V. Vahmistrov : cuvintele din fondul principal servesc ca bază pentru derivarea altor cuvinte, cu ajutorul sufixelor şi al prefixelor (şi, adaug eu, al compunerii ; asupra formării cuvintelor revin mai departe, într-un capitol special). Tocmai pentru că sînt foarte mult întrebuinţate şi foarte importante, aceste cuvinte dau numeroase derivate. În opoziţie cu situaţia cuvintelor din masa vocabularului, „însăşi apartenenţa unui cuvînt la fondul principal lexical ne dă motiv să presupunem că are un sistem dezvoltat de variante lexico-frazeologice" [1]. Astfel, un cuvînt ca *a sta* are numeroase deri-

[1] O. S. Ahmanova, „Izvestiia Akademii Nauk SSSR", otdelenie literaturî i iazîki, IX, 1950, p. 479.

vate pe terenul limbii noastre; lăsînd la o parte formaţiile cu prefixe (de exemplu *nestatornic*), compusele, cum şi cuvintele înrudite pe care le-am luat gata formate din alte limbi, putem cita: *stare, stărui, stăruinţă, stăruitor, stat, stătător, statornic, statornici, statornicie, stătut* etc. Acest criteriu nu e la fel de important în toate limbile şi nu se aplică peste tot la fel. De exemplu romîna are relativ puţine formaţii cu prefixe şi încă mai puţine cuvinte compuse, deci nu vom pretinde să găsim multe exemple de aceste feluri. În schimb franceza are foarte puţine cuvinte derivate în franţuzeşte cu ajutorul sufixelor. [1]

Nici acest indiciu nu poate fi socotit ca obligatoriu, căci există cuvinte care intră neîndoios în fondul principal şi totuşi nu au derivate. Astfel, în romîneşte cuvinte ca *gură, mamă, pat, pîine, scoate, spinare, spune, vad, viţă* nu au de loc derivate, dacă facem abstracţie de diminutive şi de participii, care se formează oarecum automat şi nu sînt propriu-zis desprinse de cuvîntul de bază. Totuşi ar fi imposibil să afirmăm că aceste cuvinte nu sînt în fondul principal. Iar greutatea de care ne lovim aici se elimină în parte cu ajutorul criteriului următor.

Al cincilea criteriu al lui V. V. Vahmistrov mi se pare de asemenea foarte just, şi el se leagă de fapt foarte strîns de al treilea şi de al patrulea: este vorba de capacitatea cuvîntului de a intra în multe expresii, unde capătă sensuri aparte. Aceste expresii înlocuiesc adesea, în fapt, derivatele: astfel de la *gură,* se formează *a face gură, a da gură, gura pînzei, în gura mare, mură-n gură, gură rea, gurile Dunării, gură de tun, gură de ham, gură spartă, de-ale gurii* şi foarte multe altele. E uşor de văzut că, în principiu, *a face gură, de-ale gurii* şi altele ar fi putut fi exprimate prin derivate. Cu cît o limbă are capacitate mai redusă de a forma derivate, cu atît dezvoltă mai mult capacitatea de a forma expresii, deci cele două criterii, în oarecare măsură se completează unul pe altul şi formează de fapt unul singur.

---

[1] Aşa se explică faptul că M. S. Gurîceva (în „Inostrannîie iazîki v şkole", 1952, nr. 5, p. 16), discutînd fondul principal al limbii franceze, se mulţumeşte cu derivate pe care în romîneşte nici nu le-am lua în seamă, de exemplu de la verbul *hacher* socoteşte că sînt destule derivate, pentru că există *haché, hachage, hachement*... (despre ultimele două de-abia dacă se poate spune că există).

Toate criteriile pe care le-am discutat pînă aici s-ar putea rezuma într-unul singur mai general, anume importanța pe care o are cuvîntul în limbă. Această importanță se traduce în practică prin locul întins pe care-l ocupă cuvîntul în dicționare, fie singur, fie împreună cu derivatele lui. Într-adevăr, dacă deschidem dicționarul la unul dintre cuvintele pe care avem motive serioase să le socotim ca făcînd parte din fondul principal, aproape totdeauna constatăm că el ocupă un spațiu mult mai mare decît celelalte, și acesta poate fi socotit un indiciu prealabil al justeței aprecierii noastre: locul mai întins se explică prin mulțimea sensurilor, a expresiilor, a derivatelor.

A rămas nediscutat cel de al doilea indiciu al lui V. V. Vahmistrov, vechimea. De fapt autorul nu folosește cuvîntul *vechime,* ci *stabilitate,* dar cum nu avem mijlocul să judecăm stabilitatea în viitor, nu poate fi vorba decît de stabilitatea în trecut, adică de vechime. Alții, în orice caz, o spun pe șleau: nu admit că un cuvînt este în fondul principal, dacă nu e vechi. Unii cred chiar că fondul principal este alcătuit din cuvintele care au format vocabularul primitiv; alții admit în fondul principal al limbii ruse numai cuvintele moștenite din limba indo-europeană.

Și la noi, în diverse discuții duse între lingviști, s-a exprimat ideea că toate cuvintele din fondul principal trebuie neapărat să fie vechi, sau chiar că toate cuvintele vechi fac parte neapărat din fondul principal. Socotesc că amîndouă ideile, în forma în care au fost exprimate mai sus, sînt greșite (V. V. Vahmistrov face el însuși rezerve, arătînd că există și cuvinte noi în fondul principal, după cum implicit face rezerve asupra punctelor 3—5, atunci cînd admite că e suficient să existe unul dintre ele; și alți autori sovietici dau în general exemple de cuvinte recent intrate în fondul principal).

Nu încape nici o îndoială că un cuvînt care face parte din fondul principal trăiește mult. Dar este o gravă eroare de logică să răsturnăm judecata și să spunem, fie că un cuvînt care trăiește mult face parte neapărat din fondul principal, fie că numai acele cuvinte care au îndărătul lor o viață lungă fac parte din fondul principal. Un cuvînt care intră astăzi în fondul principal corespunde perfect exigențelor dacă el va trăi de aici înainte multă vreme, deoarece enunțarea noastră nu face deosebire, pentru fiecare cuvînt în parte, între trecut și viitor. Este foarte adevărat, și cred că lucrul acesta va reieși și din prezenta lucrare, că marea majoritate a cuvintelor din

fondul principal sînt foarte vechi în limbă, mai mult încă, ele sînt de multă vreme în fondul principal. Dar în fondul principal pătrund și cuvinte relativ noi și în afara lui există cuvinte foarte vechi.

În limba noastră, fondul principal lexical cuprinde cuvinte de origine latină, între care multe chiar în latină erau foarte vechi, create pe vremea cînd încă nu existau limbi indo-europene deosebite una de alta. Astfel de cuvinte sînt *a da, a fi, eu, noi, frate, oaie* etc. Sînt și cuvinte intrate mai tîrziu, dintr-o limbă slavă : *muncă, drag, a voi, a hrăni*. Altele au fost create în limba romînă, din materiale de origine latină, ca *alerga, deși,* sau slavă, ca *atîrna*. Din maghiară sînt cuvinte ca *hotar, oraș* și chiar din turcă au venit, mai tîrziu, unele elemente din fondul principal, ca *dușman*. În ultimul secol, sau chiar în ultimele decenii, au pătruns cuvinte internaționale, de felul lui *comun, linie* și altele. Prin urmare mereu intră cuvinte noi. De altfel, ideea că fondul principal se îmbogățește mereu este exprimată chiar de I. V. Stalin, care spune că fondul principal se păstrează în tot ce are esențial [1], deci nu rămîne neschimbat, și că limba primitivă „avea un fond de cuvinte foarte sărac" [2], care nu s-ar fi putut îmbogăți mai pe urmă fără să primească elemente noi.

Unii interpretează tezele staliniste care spun că fondul principal „trăiește multă vreme de-a lungul veacurilor", că „se păstrează în tot ce are esențial", în sensul că absolut toate elementele lui datează din timpuri străvechi. Fondul principal lexical este „produsul unui șir de epoci". Dar aceasta îl caracterizează în ansamblu și nu se poate transforma în criteriu pentru fiecare dintre elementele lui.

S-ar putea susține că vocabularul se îmbogățește numai prin introducerea de cuvinte noi în masa lui și numai după ce aceste cuvinte fac un stagiu îndelungat în limbă, ele ajung să pătrundă în fondul principal. Desigur așa se petrec lucrurile în marea majoritate a cazurilor (astfel cuvintele din fondul principal al limbii ruse sînt în marea lor majoritate de origine slavă comună [3]), dar nu chiar în toate cazurile, cum se dovedește cu exemplele de cuvinte internaționale pătrunse în limba noastră acum aproximativ o sută de ani, și în fondul principal

---

[1] I. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*. Editura pentru literatură politică, 1953, p. 23.

[2] *Ibid.*, p. 24.

[3] P. I. Cernîh, în volumul colectiv *Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin* (traducere romînească), București, 1953, p. 141.

în ultimele decenii. Nu se poate face din vechime o condiție indispensabilă pentru inserarea unui cuvînt în fondul principal.

Cu atît mai puțin putem accepta ideea că orice cuvînt vechi face parte din fondul principal. Sînt în limba noastră relativ multe cuvinte moștenite din limba latină, deci vechi de cel puțin două mii de ani, și care totuși nu sînt în fondul principal. Astfel, în afară de cele cîteva exemple pe care le-am citat mai sus *(coamă, frasin, muiere...)* adaug pe *lăcustă* și *a pregeta*. Unele nu erau nici în latinește în fondul principal: *leșie, nară, rînced;* altele erau în fondul principal în latinește, dar nu mai sînt în romînește: *cină, fiară*. Unele au fost probabil și în romînește, dar au ieșit apoi din fondul principal, de exemplu *osîndi* (de origine slavă), care a fost înlocuit de grecescul *pedepsi,* iar astăzi acesta, la rîndul lui, e concurat de internaționalul *a condamna*. Chiar un cuvînt recent cum e *rege* a avut timp să intre în fondul principal în secolul trecut, iar astăzi, dacă mai este în fondul principal, în orice caz e foarte aproape de a ieși.

Dacă nu am considera că un cuvînt vechi poate să iasă din fondul principal, ar trebui să credem că un asemenea cuvînt nu piere niciodată din limbă, ceea ce ar fi în mod manifest fals, sau că sare dintr-o dată de la fondul principal la dispariția din limbă, ceea ce de asemenea ar fi fals. Este deci neîndoios că nu orice cuvînt vechi face parte neapărat din fondul principal, ci numai acelea, vechi sau noi, care îndeplinesc condițiile de mai sus, și că nu toate cuvintele din fondul principal sînt moștenite din limba de bază.

Din fondul principal fac parte nu numai cuvinte primare, adică acelea pe care nu le putem considera derivate de la altele mai vechi, ci și cuvinte derivate. Nu e vorba aici numai de acele formații care sînt explicabile doar pentru lingvist, căci rădăcina de la care s-au format s-a pierdut în limba noastră: *cunoaște* de la lat. *nosco,* cu același înțeles; *pătrunde* de la lat. *tundo* „a lovi"; *sălbatic* de la lat. *silua* „pădure"; *sănătate* de la lat. *sanus* „sănătos"; *îndrăzni,* vezi v. slav *drŭznǫti; învîrti,* vezi v. slav *vrŭtěti* cu același înțeles: acestea pot fi socotite astăzi ca radicale din punctul de vedere al vorbitorului romîn. E vorba chiar de cuvinte care sînt derivate aparente și pentru nespecialist: cuvîntul derivat ajunge tot atît de important, și uneori chiar mai important, decît baza de la care s-a format. Astfel sînt *a munci* alături de *muncă, lucru,* alături de *a lucra, a lămuri* față de *lamură* „partea cea mai curată a făinii", *sărbătoare* față de *serba*.

De fondul principal lexical țin și instrumentele gramaticale și cuvintele auxiliare; fiind foarte mult întrebuințate (fără ele nici n-am putea vorbi), ele capătă foarte mare importanță în limbă. Intră deci de plin drept pronumele, numeralele, conjuncțiile, prepozițiile, articolele, verbele ajutătoare.

De asemenea intră în fondul principal aproape fără excepție cuvintele neregulate, printre care socotesc și adverbele primare (adică acelea a căror formație nu e transparentă). Și acestei chestiuni îi consacru un capitol special. Aici notez numai că cuvintele neimportante nu-și pot păstra formele neregulate.

Acestea sînt toate indiciile asupra cărora m-am oprit pentru a stabili dacă un cuvînt face sau nu parte din fondul principal al limbii romîne.

Ne mai rîmîne să discutăm legătura dintre evoluția fondului principal și evoluția societății.

Se poate considera ca un bun cîștigat pentru lingvistică teza că limba evoluează împreună cu societatea pe care o servește. Schimbările în organizarea societății, în relațiile dintre oameni, în producție, influențează evoluția limbii. Cu atît mai mult lucrul este adevărat pentru vocabular, care este partea cea mai schimbătoare a limbii, avînd să facă față tot timpul la noi necesități, provocate de transformările din viața oamenilor.

Care este însă situația fondului principal? Se schimbă și el în legătură cu evoluția societății sau nu? Adesea se pune înainte stabilitatea fondului principal și se trage concluzia că schimbările suferite de el nu oglindesc schimbări în viața societății. Am văzut însă mai sus că stabilitatea fondului principal este numai relativă și că ea nu exclude schimbările. Faptul că masa vocabularului se schimbă mult mai repede nu ne împiedică să recunoaștem că și fondul principal suferă schimbări în permanență: nu în sensul că s-ar transforma radical în componența lui, ci în sensul că necontenit se produc mici schimbări în forma și în semnificația unora dintre elementele lui, că necontenit unele cuvinte din fondul principal sînt întărite sau slăbite în poziția lor, că din cînd în cînd unele elemente ale lui ies din el și unele cuvinte din masa vocabularului trec în fondul principal.

În felul acesta, după lungi intervale de timp, se poate constata că fondul principal s-a schimbat considerabil: mai încet decît masa vocabularului, păstrîndu-se multă vreme în liniile lui mari, dar totuși s-a schimbat.

Sînt însă aceste schimbări în fondul principal legate de evoluţia societăţii? Fără îndoială că da. Ceea ce era de importanţă vitală pentru societate în evul mediu nu mai este la fel în secolul al XIX-lea, de aceea unele cuvinte se întrebuinţează mai puţin şi nu mai pot servi de bază pentru derivare (trebuie făcută o rezervă pentru cazul cînd cuvîntul şi-a schimbat între timp sensul şi continuă să fie folosit). Dacă în ultimele decenii cuvîntul *maşină* a intrat în fondul principal al limbii noastre, aceasta nu se poate explica altfel decît în legătură cu schimbările care au avut loc în modul de producţie, în mijloacele de transport etc., deci în legătură cu evoluţia societăţii; dacă cuvîntul *cîrciumă* va ieşi în foarte scurtă vreme chiar din vocabularul activ, aceasta este o consecinţă a transformării structurii statului nostru.

În ultimă analiză, tot ce se petrece în limbă este legat, direct sau indirect, de evoluţia societăţii. Această teză este mult mai uşor de demonstrat pentru vocabular, inclusiv fondul principal, decît pentru structura gramaticală sau pentru fonetică.

DELIMITAREA FONDULUI PRINCIPAL AL LIMBII ROMÎNE

În lucrarea mea anterioară acest capitol a avut o largă dezvoltare, din cauză că aici intra lista cuvintelor socotite de mine ca făcînd parte din fondul principal, apoi diverse discuţii în legătură cu felul cum a fost alcătuită această listă. În lucrarea de faţă, conform planului expus în introducere, nu reproduc lista ; voi discuta numai unele chestiuni în legătură cu fondul principal al limbii romîne, păstrînd orientarea generală cîştigată pe baza listei.

Cît e de extins fondul principal al limbii noastre ? Unii judecă foarte larg în această privinţă, îi atribuie toate cuvintele care desemnează noţiuni mai mult sau mai puţin uzuale, astfel încît s-ar aduna multe mii de cuvinte care ar alcătui fondul principal. Eu am fost mai puţin larg în această privinţă. Aplicînd cu oarecare stricteţe criteriile discutate în introducere, şi acceptînd numai cuvintele care au cu adevărat importanţă în limbă, am ajuns la un număr mult mai mic de elemente. Am socotit că „e mai bine să nu ajungă decît să întreacă", adică e preferabil să accept numai acele cuvinte asupra cărora nu poate fi pentru nimeni nici o îndoială că sînt de prima importanţă, urmînd să-mi bazez numai pe ele concluziile, care nu ar risca astfel să fie prea greşite. Am ajuns astfel la convingerea că numărul total al cuvintelor din fondul nostru principal este cam de 1 000 pînă la 1 500.

Pentru a verifica justeţea acestui punct de vedere, mi-a fost de folos experienţa pedagogilor sovietici care au studiat vocabularul de folosit în manualele de limbi străine pentru începători, socotind că în aceste manuale nu trebuie să intre decît cuvintele des utilizate în limbă. Şi iată ce spune o auto-

ritate în materie: „Începînd cu cea de a doua mie, coeficientul de repetiție al cuvintelor este atît de mic, încît nu poate constitui un indiciu convingător în folosul unui cuvînt într-o anumită limbă“ [1]. Prin urmare numai aproximativ 1 000 de cuvinte apar foarte frecvent în întrebuințare; dar cuvintele care se repetă foarte rar nu pot avea pretenția să figureze în fondul principal lexical. Există deci o potrivire între rezultatele cercetării mele și cifra fixată de pedagogii sovietici; bineînțeles, această coincidență nu este absolută, dar nici nu poate fi vorba de o coincidență absolută.

Pornind de la cifrele stabilite, se poate constata că elementul latin în fondul principal al limbii noastre reprezintă aproximativ 60 la sută din numărul total. Constatarea aceasta este în acord cu faptul, recunoscut de toată lumea, că structura gramaticală a limbii romîne este aproape în totalitatea ei de origine latină. Dar trebuie să adăugăm că influența slavă în vocabularul nostru se dovedește foarte importantă în momentul cînd constatăm că aproximativ 20 la sută din cuvintele care fac parte din fondul principal al limbii romîne sînt de origine slavă.

Nu s-a făcut nici o lucrare statistică asupra fondului principal al altei limbi, dar socotesc că procentul elementului moștenit din limba de bază trebuie să fie, în cele mai multe cazuri, mai mare decît la noi, și aceasta în primul rînd din cauza procentului cu adevărat enorm al elementelor slave nu numai în masa vocabularului nostru, ci și în fondul lui principal. Sînt convins că nici elementul german în limba franceză, nici elementul arab în limba spaniolă nu se ridică la 20 la sută, probabil nici în masa vocabularului și deci cu atît mai puțin în fondul principal. Prin urmare, din punctul de vedere al vocabularului, influența slavă este deosebit de adîncă în limba noastră. Acest lucru ar reieși încă și mai bine dacă am izbuti să separăm, printre elementele internaționale, numărul relativ mare de cuvinte care, în întreaga lor structură sau numai într-o parte a ei, provin la noi din rusește, deși originea lor ultimă este latină sau greacă.

Pentru elementul maghiar, procentul în fondul nostru principal, după socoteala mea, este de doi și ceva la sută, pe cînd cel turcesc este sub unu la sută, iar cel grecesc, puțin

---

[1] Vezi N. I. Feldman în „Voprosî iazîkoznaniia“, 1952, nr. 2, p. 66 și urm.

peste unu la sută. Este semnificativ faptul că elementul maghiar este categoric mai numeros decît cel turcesc (este mai numeros decît cel turcesc și cel grecesc luate împreună), deși după statistica făcută în secolul trecut de Cihac, în masa vocabularului erau cam de trei ori mai multe cuvinte turcești decît maghiare. De unde însă turcii nu au fost aici decît cuceritori veniți să exploateze și au adus cu ei elemente de vocabular superficiale, maghiarii, ca și slavii, au trăit alături de noi, au împărțit munca cu romînii, și cuvintele pe care ni le-au dat au fost de multe ori esențiale pentru îmbunătățirea vocabularului.

Diversele părți ale vorbirii nu sînt reprezentate în fondul principal proporțional cu numărul lor în masa vocabularului. Las la o parte aici părțile de vorbire neflexibile, pronumele și numeralele, pe care le-am socotit, aproape fără excepție, în fondul principal. Asupra lor mă voi explica în capitolul consacrat morfologiei. Mă refer acum la substantive, adjective și verbe. Judecînd după proporțiile în care figurează aceste cuvinte în masa vocabularului, ar fi de așteptat ca numărul substantivelor din fondul principal să-l întreacă de multe ori pe acela al verbelor și adjectivelor. Situația nu este însă aceasta. Substantive se găsesc aproape 50 la sută din numărul total al cuvintelor din fondul principal, verbe cam 30 la sută, iar adjective, ceva peste 10 la sută (restul de vreo 10 la sută sînt celelalte cuvinte). Faptul acesta dovedește că substantivele, în ansamblu, ocupă în fondul principal o poziție mai puțin puternică decît adjectivele și verbele. Asupra acestui fapt voi reveni, încercînd să-i dau o explicație, într-un capitol ulterior. Deocamdată mai adaug aici un fapt care coroborează concluzia de mai sus, anume că cuvintele care ocupă cel mai mare spațiu în dicționar sînt mai totdeauna verbe *(a da, a face, a fi* etc.).

Este foarte interesant să cercetăm care categorii de noțiuni sînt mai mult reprezentate în fondul principal. Nu trebuie să se vadă aici o contradicție față de ceea ce am spus în introducere, anume că nu punem problema noțiunilor cînd vrem să stabilim care cuvinte sînt în fondul principal : atunci era vorba de a face din noțiunile importante un criteriu pentru a stabili că cuvintele corespunzătoare sînt în fondul principal, ceea ce nu era just ; acum, după ce am stabilit, prin criterii lingvistice, care cuvinte trebuie să fie socotite ca făcînd parte

din fondul principal, este interesant să cercetăm căror categorii de noţiuni le corespund aceste cuvinte.

Problema noţiunilor reprezentate în fondul principal a fost pe larg tratată de A. D. Grigorieva [1] şi a fost pusă practic într-o broşură editată de Direcţia şcolilor din Ministerul Învăţămîntului al R.S.F.S.R. [2], unde se spune, la p. 3 şi urm., că cuvintele din fondul principal denumesc obiectele cu care omul are de-a face în permanenţă, calităţile acestor obiecte şi acţiunile săvîrşite de oameni în procesul muncii şi în viaţa socială, apoi reprezintă numele diferitelor manifestări ale naturii şi ale atitudinii oamenilor faţă de natură şi de manifestările ei, numele animalelor domestice, ale fiarelor, ale păsărilor, ale celor mai obişnuite instrumente de muncă şi ale cerealelor, numele de rudenie etc. Am cercetat deci cum sînt reprezentate aceste categorii în fondul nostru principal.

Trebuie de la început să atrag atenţia că această cercetare este foarte greu de făcut, iar rezultatele ei nu pot fi luate drept matematice. Cuvintele au diverse înţelesuri, aşa încît acelaşi cuvînt poate fi clasat în mai multe categorii (de exemplu *leu* intră şi la animale şi la monede); ar urma să trecem fiecare cuvînt numai la sensul lui primitiv, dar uneori nu ştim cu precizie care este acela, alteori sensul primitiv nu are nici o importanţă în limbă şi cuvîntul cîştigă teren numai cu un sens derivat (ca exemplu poate servi şi aici tot *leu*: numele animalului este sensul primitiv, dar cu siguranţă că dacă ar fi rămas numai cu acest sens, cuvîntul n-ar fi ajuns în fondul principal, cum n-a ajuns *tigru*). Nici sensul principal nu poate fi totdeauna stabilit cu stricteţe după cum nu e prea uşor de stabilit nici din ce categorie face parte un sens : *burduf*, de exemplu, poate fi trecut la obiectele uzuale, sau nu? Urmează din toate acestea că rezultatul cercetării va fi discutabil.

Prima sferă de noţiuni la care m-am gîndit a fost cea a agriculturii : doar reputaţia ţării noastre, pînă nu de mult, era că e „eminamente agricolă“ (numai mulţumită regimului de democraţie populară producţia industrială a întrecut-o pe cea agricolă). Termenii privitori la agricultură sînt însă reprezentaţi destul de slab. Aproximativ 25 de cuvinte, dintre care cele mai importante aparţin şi altor domenii *(cîmp, culege,*

---

[1] A. D. Grigorieva, în „Russkii iazîk v şkole“, 1951, nr. 2, p. 11—27.

[2] *Slovarnaia rabota na urokah russkogo iazîka v nacealnoi nerusskoi şkole (metodiceskoe pismo)*, Ucipedghiz, 1952.

pămînt, pîine) ; apoi cîteva nume de instrumente *(plug, sapă)*, puţine nume de plante *(ceapă, fîn, grîu)* şi încă puţine alte cuvinte (ca *pai, semăna, strat)*.

De termenii agricoli sînt strîns legate numele de plante, dintre care unele au şi fost inserate în lista de mai sus. Aici mai adaug pe *iarbă, tufă, viţă* şi cîteva cuvinte care arată părţi ale plantelor *(floare, foaie, frunză, ramură, rădăcină)*, în total nu prea multe.

Să trecem acum la numele de vieţuitoare. Aici vom avea de făcut o deosebire netă între animalele domestice şi cele sălbatice. Se spune că toate numele de animale domestice sînt în fondul principal[1] : este aici o exagerare, căci nimeni n-ar putea pretinde că *bibilică*, de exemplu, este un cuvînt foarte important în limba romînă. Dacă facem abstracţie de termenii generici *(pasăre, peşte, pui, vită)*, vom reţine, printre animalele crescute de om, pe *bou, cal, capră, cîine, cocoş, găină, gîscă, măgar, oaie, porc, raţă, vacă* etc., iar printre cele pe care nu le creşte omul, *broască, cuc, iepure, lup, muscă, şarpe, urs, vierme* etc. De semnalat că numele de animale domestice sînt mai solid instalate în fondul principal decît cele de animale sălbatice, lucru normal, căci animalele sălbatice nu pot avea nici în viaţa omului, nici în limbă, importanţa celor pe care le creşte omul.

Ceva mai mare este numărul cuvintelor care desemnează obiecte uzuale, ceea ce nu e de mirare, ţinînd seama de faptul că aceste obiecte sînt în ansamblu mult mai numeroase decît animalele cu care omul are legături strînse. Se pot cita astfel : *ac, aţă, car, cerc, cheie, coş, cui, furcă, masă, maşină, oală, pat, roată, scară, scaun* şi altele.

Numele de rudenie sînt în general rare : nici în total nu sînt prea multe, pentru că numărul posibilităţilor de înrudire nu este atît de mare ca al obiectelor uzuale de pildă (în societatea feudală şi burgheză numărul termenilor de înrudire e mult mai mic decît în orînduirea gentilică). Lista creşte cu cuvinte care desemnează nu numai o rudă, ci şi o categorie de oameni *(bărbat, copil* etc.), cu termeni generici *(neam, rudă)*. Găsim aici cuvinte dintre cele mai solid instalate în fondul principal, ca *băiat, fată, frate, mamă, soră, soţ* etc. Trebuie totuşi să remarcăm că multe dintre ele sînt cuvinte de împrumut, în romîneşte sau în latineşte, şi altele au devenit nume de rudenie numai prin schimbarea înţelesului.

[1] P. I. Cernîh, „Izvestiia Akademii Nauk SSSR", otdelenie literaturî i iazîka, 1951, p. 247.

Încă un grup de substantive care sînt, evident, solid instalate în fondul principal sînt cele care denumesc părţi ale corpului. Destul de puţine sînt acele părţi ale corpului ale căror nume nu intră în fondul principal *(ceafă, ficat, plămîni)*. În schimb intră aici cuvinte ca: *barbă, buză, cap, carne, coastă, deget, dinte, frunte, gît, gură, inimă, limbă, mînă, nas, obraz, ochi, os, palmă, păr, picior, piele, piept, pumn, sîn, sînge, spate, umăr, ureche.*

E remarcabil numărul mic de cuvinte care privesc îmbrăcămintea şi încălţămintea; şi chiar printre cele pe care le găsim, sînt multe verbe cu înţeles generic. Notez pe *brîu, căciulă, cămaşă, cojoc, îmbrăca, încălţa, petec, pînză, poală, talpă*. De observat că dintre toate cele care denumesc obiecte, sînt numai două de origine latină: *cămaşă* (care în latineşte era un împrumut recent din celtică) şi *petec*, a cărui etimologie nu este însă clară. Slăbiciunea acestei categorii se explică prin aceea că puţine lucruri se schimbă atît de repede ca îmbrăcămintea, de aceea termenii care desemnează obiecte concrete de îmbrăcăminte nu apucă să se instaleze în fondul principal. Dacă *opincă* ar fi ajuns să intre în fondul principal, acum ar trebui să iasă. Dacă în latineşte *toga* era în fondul principal, în romîneşte nu mai este nici în vocabularul pasiv. Rămîn cuvintele generale ca *îmbrăca, încălţa,* folosite indiferent de forma pe care o ia îmbrăcămintea sau încălţămintea. Voi discuta mai departe situaţia cuvintelor concrete şi abstracte.

Am discutat în introducere problema vechimii fondului principal şi am arătat acolo de ce cred că nu putem face din vechimea unui cuvînt o condiţie principală şi nici un semn hotărîtor pentru apartenenţa lui la fondul principal. Dar nu e mai puţin adevărat că e normal să ne aşteptăm ca marea majoritate a cuvintelor din fondul principal să fie vechi în limbă. Este adevărat că pătrund mereu elemente noi, dar aceste elemente nu constituie decît un procent relativ mic din totalitatea fondului principal.

În ce priveşte fondul principal al limbii romîne, chiar din faptul că aproximativ 60 la sută din elementele lui sînt de origine latină reiese limpede vechimea lui, căci aceste elemente trebuie să aibă, în cel mai rău caz, o vechime de aproape două mii de ani. La aceste elemente trebuie să le adăugăm pe cele autohtone, care desigur au intrat în limba romînă încă de la formarea ei, apoi multe dintre cuvintele slave, care poartă semne caracteristice ale vechimii lor (de exemplu *stînă*, cu *a*

schimbat în *î*, ca în elementele latinești) și care datează cu siguranță de mai bine de-o mie de ani. Astfel mai mult de trei sferturi din elementele fondului principal au o vechime mult mai mare de o mie de ani.

Dar se mai poate pune o întrebare: ce situație aveau în limba latină cuvintele de origine latină care sînt în fondul principal al limbii romîne? Erau ele recente în latinește, sau și limba latină le avea moștenire din timpuri mai vechi? erau ele în fondul principal al limbii latine, sau în masa vocabularului? Dacă aceste cuvinte au în latinește origine indo-europeană, aceasta mărește mult vechimea lor și pentru limba romînă; dacă în latinește erau deja în fondul principal, aceasta mărește vechimea lor în fondul principal și pentru limba romînă. Iată, în linii mari, care este situația concretă din aceste puncte de vedere: peste 65 la sută dintre cuvintele de origine latină care se găsesc în fondul principal al limbii romîne proveneau în latinește din limba de bază indo-europeană, prin urmare chiar în latină erau foarte vechi. Dacă ținem seama de faptul că aproximativ 60 la sută din cuvintele fondului nostru principal sînt de origine latină, înseamnă că aproximativ 40 la sută din fondul nostru principal provine din indo-europeană, direct prin limba latină, deci are o vechime, de cel puțin 5—6 000 de ani.

Nu trebuie înțeles că toate aceste cuvinte, clasate ca fiind de origine indo-europeană, au fost formate în limba indo-europeană comună. Unele datează de atunci (eventual cu schimbări de sens), altele au fost formate în latinește, iar altele, în sfîrșit, chiar în romînește, dar din materiale transmise neîntrerupt, din generație în generație, din vremea comunei primitive. Aceste materiale formează un nucleu care servește ca bază pentru derivarea de noi cuvinte.

Cît privește cuvintele care sînt astăzi în fondul nostru principal și care și în latinește erau în fondul principal, reiese dintr-o statistică sumară că ele constituie peste 70 la sută din numărul cuvintelor de origine latină pe care le avem în fondul nostru principal și aproape 50 la sută din numărul total al cuvintelor noastre din fondul principal. Aceste procente sînt extraordinar de mari și demonstrează în chip strălucit cît de justă este teza durabilității fondului principal.

În cele din urmă trebuie să spun cîteva cuvinte și în legătură cu faimoasa teorie a latinei „vulgare". Se accentuează uneori că limba romînă vine din latina populară, nu

din latina clasică, şi aceste două aspecte ale limbii latine sînt considerate ca două limbi foarte diferite una de alta. Se poate vedea acum, dacă examinăm cifrele date mai sus, că majoritatea cuvintelor de origine latină din limba noastră sînt de o foarte mare vechime şi nu au nimic de-a face cu inovaţiile populare din timpurile mai noi. Numai un mic procent este susceptibil de a fi fost format în latineşte în epoca tîrzie. Prin urmare nici măcar din punctul de vedere al vocabularului latina populară nu are nici pe departe importanţa care i s-a atribuit, şi aceasta este în perfect acord cu teoria marxistă a limbii unice şi comune pentru întreaga colectivitate. Fondul principal al limbii noastre nu este nici de origine latină populară, nici de origine latină clasică, ci, în majoritatea lui, este de origine latină pur şi simplu.

LIMBA NAŢIONALĂ ŞI RAMIFICAŢIILE EI

Raporturile dintre limba naţională şi ramificaţiile ei n-au fost totdeauna atît de limpezi ca astăzi. În lingvistica burgheză s-a vorbit adesea de mai multe limbi ale aceleiaşi comunităţi lingvistice (vezi, de exemplu, cazul latinei clasice şi vulgare de care a fost vorba la pagina precedentă). Marxismul ne învaţă însă că limba naţională, ca una dintre cele mai importante caracteristici ale naţiunii, nu poate fi decît unică pentru întreaga naţiune. Chiar şi pe vremea cînd nu existau încă naţiuni, limba era a întregului popor, iar înainte de formarea poporului, era a întregului trib: de comunitatea de limbă depindea comunitatea societăţii. Să vedem însă care este situaţia diferitelor ramificaţii ale limbii.

Dialectele sînt ramificaţii teritoriale ale limbii, care deservesc populaţia de pe o anumită porţiune a teritoriului naţiunii, poporului sau tribului. Ele îşi au structura lor gramaticală şi fondul lor principal lexical. Atunci cum se face că nu constituie limbi deosebite, de vreme ce caracteristica unei limbi este tocmai faptul că are structură gramaticală proprie şi fond principal lexical propriu? Explicaţia este că, de fapt, structura gramaticală şi fondul principal lexical al dialectelor sînt aceleaşi cu ale limbii comune. Afirmaţie paradoxală: sînt proprii ale dialectelor şi totuşi sînt comune pentru toate dialectele. Dar pardox nu e sinonim cu minciună. Dialectele fiind ramificaţii ale limbii naţionale, n-ar avea de unde să-şi ia fondul principal şi structura gramaticală decît din limba de bază din care s-au desprins prin segmentare. Dar limba naţională nu este altceva decît o transformare a aceleiaşi limbi de bază. Desigur, atît limba naţională, cît şi dialectele introduc cu timpul unele modificări în structura gramaticală şi în fondul principal,

dar una din două: sau aceste modificări nu devin prea importante, deosebirea dintre felurile de a vorbi nu devine prea mare, şi atunci putem spune că structura gramaticală şi fondul principal sînt în esenţă aceleaşi, sau deosebirile devin mari, şi atunci nu mai putem vorbi de dialecte, diversele ramificaţii ale limbii de bază s-au transformat în limbi independente. Prin urmare, atîta timp cît se poate vorbi de dialecte, fondul principal şi structura gramaticală rămîn în esenţă aceleaşi. Atunci de ce putem spune că dialectele au fond principal şi structură gramaticală proprie? Pentru că, în primul rînd, ele nu le iau de la limba naţională, ca jargoanele şi argourile, ci o au dinainte, din limba de bază; în al doilea rînd, pentru că dialectele, în împrejurări favorabile pentru ele, se diferenţiază puternic între ele, fondul principal şi structura lor gramaticală, comune la origine, ajung să se deosebească mult şi cu timpul ajung să formeze baza unor limbi de sine stătătoare, ceea ce nu se poate întîmpla niciodată cu jargoanele şi cu argourile. Cu cît starea de diferenţiere a dialectelor e mai avansată, cu atît e mai vizibil că ele au fond principal propriu şi structură gramaticală proprie.

Vom putea acum să înţelegem mai bine şi chestiunea vocabularelor profesionale, a argourilor şi a jargoanelor. Este evident că nici acestea nu pot fi altceva decît tot ramificaţii ale limbii unice şi comune pentru întreaga comunitate. Şi este tot atît de evident că ele nu au şi nu pot avea structură gramaticală proprie şi fond principal lexical propriu, ci le folosesc pe ale limbii comune (deşi între jargoane, argouri şi limbajele profesionale există diferenţe capitale în alte privinţe).

În munca lor, specialiştii se folosesc de termeni de specialitate, de cea mai mare importanţă pentru meserie. Cu toate acestea, ei nu ajung să construiască un fond principal lexical al profesiunii, şi aceasta din mai multe motive:

1. Trăind în societate, specialiştii nu se pot izola de ceilalţi oameni, trebuie să comunice cu ei, prin urmare trebuie să folosească fondul principal al limbii comune şi pe acesta îl folosesc chiar şi în conversaţiile între muncitori din aceeaşi meserie.

2. Trăind în societate, profesioniştii nu sînt numai pasivi, ci şi activi: cuvintele mai importante dintr-o meserie ajung să se răspîndească în graiul întregii populaţii şi izbutesc uneori să pătrundă chiar în fondul principal al limbii comune (deci încetează, în orice caz, de a mai fi specifice profesiunii); rămîn prin urmare mărginite la uzul profesioniştilor tocmai cuvintele

mai puțin importante, care chiar prin faptul că sînt mai puțin importante nu au nici un motiv să se apropie de fondul principal.

3. Termenii tehnici sînt printre cele mai mobile elemente ale vocabularului, deoarece se schimbă de obicei o dată cu fiecare invenție și perfecționare. Astfel ei nu ajung să se consolideze în limbă, să-și formeze o familie, căci sînt repede înlocuiți.

O aparentă excepție o formează dialectele țigănești, împărțite pe profesiuni: ursari, rudari, lingurari. Excepția este numai aparentă, pentru că țiganii nomazi, neavînd o bază teritorială, trăiesc în cete împărțite după meseria pe care o exercită; dar diferența între dialecte nu se mărginește cîtuși de puțin la vocabular (ea cuprinde fonetica, morfologia, sintaxa) și mai ales nu este constituită de termenii profesionali, ci se întinde la întregul lexic, întocmai ca în cazul dialectelor teritoriale, fiind motivată de despărțirea spațială a diverselor grupuri lingvistice.

Argourile sînt ramificații cu caracter social, dar nu aparțin unor clase delimitate. În societatea împărțită pe clase antagoniste există numeroase categorii care nu constituie clase sociale și au ca singur lucru comun între ele faptul că membrii lor, fiind în dependență de șefi temuți sau în conflict cu organele statului sau chiar cu masa locuitorilor, țin să se exprime, în conversațiile din sînul fiecărei categorii, în așa fel încît cei dinafara cercului intim să nu înțeleagă despre ce e vorba. Tipul cel mai clar îl formează argoul hoților: aceștia trebuie să evite de a fi înțeleși nu numai de poliție, ci și de victimele lor, oameni din marele public, în timp ce, în societatea bazată pe exploatare, militarii se feresc numai de superiori, elevii de profesori etc. Dar pentru a nu fi înțeles decît de cei inițiați, nu e nevoie să schimbi structura gramaticală și fondul principal lexical, lucru de altfel imposibil de realizat, ci ajunge să înlocuiești un mic număr de cuvinte cheie. În loc să zici *poliție,* zici *22,* iar din restul frazei poți suprima o parte, care va fi subînțeleasă de cel care cunoaște sensul cuvîntului înlocuit.

De ce nu se formează un fond principal al argoului? Socotesc că motivele principale sînt următoarele:

1. Cei care vorbesc un argou nu sînt izolați de societate, trăiesc în mijlocul societății, care ajunge să prindă sensul cuvintelor de argou: diversele argouri împrumută termeni unele de la altele, cum și din vocabularele profesionale, ceea

ce îi împiedică de a fi cu totul secreți. Folosirea unui cuvînt de argou poate da expresivitate limbajului tocmai prin atmosfera particulară pe care o evocă, și sînt unii care urmăresc această expresivitate, astfel încît, fără a aparține unui anumit grup social, caută să cunoască și să folosească cuvinte de argou care aparțin acelui grup. Astfel, limita între argou și stilul familiar este uneori destul de greu de stabilit. Dar în momentul în care un cuvînt de argou este cunoscut de multă lume, el nu mai corespunde scopului special pentru care a fost creat și trebuie înlocuit cu altul, secret.

2. Chiar și cei care folosesc cuvintele de argou de dragul expresivității lor trebuie să le părăsească imediat ce încep să fie răspîndite, pentru că o dată ce sînt întrebuințate frecvent, cuvintele pierd culoarea particulară care le făcea expresive.

3. În general, categoriile care folosesc argourile nu-și păstrează multă vreme compoziția: situația de elev, de militar și de multe ori chiar cea de hoț este trecătoare în viața unui om, mereu vin alte serii să le înlocuiască pe cele vechi.

Jargoanele sînt ramificații sociale, încercări ale vîrfurilor claselor exploatatoare de a-și fabrica o limbă a lor, mai elegantă, mai distinsă decît limba „grosolană" a întregului popor. Aceste încercări sînt însă sortite unui eșec total, pentru că, cu toată dorința lor de a se singulariza, vîrfurile claselor exploatatoare nu se pot rupe de restul societății, deci nu pot să nu folosească elementele limbii comune.

Diferența esențială între graiul profesional, pe de o parte, jargoane și argouri, pe de altă parte, este că specialiștii într-o profesiune nu țin să aibă un grai al lor, neînțeles sau nefolosit de profani (excepție fac uneori medicii, al căror limbaj tehnic conține elemente de jargon), așa cum țin cei care vorbesc argouri sau jargoane. Termenii profesionali nu izvorăsc nici din snobism, nici din dorința de a ascunde ceva, ci din nevoile producției. Caracteristica principală a argoului este faptul că cei care-l vorbesc caută să nu fie înțeleși, ceea ce nu este cazul nici măcar pentru cei care vorbesc un jargon.

Care dintre ramificațiile pomenite pot da elemente de îmbogățire a fondului principal al limbii naționale? În primul rînd graiurile profesionale. Desigur, cuvintele tehnice nu intră în masă în fondul principal, și nici măcar în vocabularul activ al întregii populații, pentru motivele pe care le-am arătat mai sus. Se întîmplă totuși destul de des ca unele dintre ele să fie cunoscute de toată populația, să devină elemente importante ale masei vocabularului, de unde pot apoi pătrunde în fondul

principal. Aceasta se întîmplă mai ales atunci cînd, schimbîndu-se obiectul, se schimbă numai sensul numelui, iar forma lui rămîne aceeaşi, deci cuvîntul are timpul să se înrădăcineze în limbă. Cuvinte de acestea se găsesc destul de multe. Trebuie să ne gîndim că un cuvînt ca *cheie* (care la început însemna „cui") sau *coasă* (coasa de azi nu mai e ca cea de acum o mie de ani, dar cuvîntul a rămas aproximativ acelaşi în ce priveşte forma) a avut la început sens tehnic, pe vremea cînd aceste instrumente, îndată după inventarea lor, nu erau cunoscute de toată lumea.

Şi cuvintele ca *electric, mecanic, motor, radio* erau pînă nu de mult folosite numai de specialişti. În acelaşi fel putem prevedea că, nu peste multă vreme, unele cuvinte care astăzi sînt folosite numai de profesionişti vor deveni curente şi vor intra în fondul principal (cuvinte de felul lui *chimie, grafic* etc.). Graiurile profesionale nu sînt rupte de limba naţională, aceiaşi indivizi care alcătuiesc comunitatea naţională de limbă formează şi grupurile speciale pe profesiuni şi este natural ca expresiile create de ei în meserie să pătrundă în limba comună [1].

Ceva mai complicată, din acest punct de vedere, este situaţia dialectelor. Este adevărat că grupurile regionale care folosesc dialectele fac parte din comunitatea mai mare a naţiunii, iar dialectele sînt subordonate limbii naţionale. Cu toate acestea, în principiu cel puţin, oamenii care vorbesc un dialect, trăiesc între ei şi au mai rar ocazia să influenţeze limba naţională ; iar cînd ies din regiunea lor şi se instalează, pentru mai multă sau mai puţină vreme, în altă regiune, ei se silesc în general să părăsească obiceiurile lingvistice ale dialectului lor, să se adapteze la graiul care se vorbeşte în noul lor mediu. Cuvintele dialectale au deci mai rar ocazia să pătrundă în fondul principal al limbii naţionale ; cînd acest lucru se întîmplă, el se datoreşte mai ales scriitorilor, care, folosind acele cuvinte în opere durabile, le fac cunoscute în toată ţara. Pe de altă parte, este destul de greu să dăm de urma unor astfel de cuvinte, pentru că de multe ori nu le deosebeşte nimic de forma cuvintelor din dialectul care a stat la baza limbii literare.

Argourile ar trebui, în principiu, să aibă o situaţie asemănătoare cu lexicul profesional, deoarece cei care le folo-

---

[1] Exemple din limba rusă citează S. I. Ojegov, în „Izvestiia Akademii Nauk SSSR", otdelenie literaturî i iazîka, 1951, p. 31.

sesc trăiesc amestecați în marea masă a comunității naționale. În practică însă lucrurile nu stau așa. Însuși caracterul argoului face ca elementele lui să fie efemere, și numai rareori ele se răspîndesc în graiul general (de exemplu *a ciordi*). Ceva mai ușor se generalizează sensurile metaforice date, sub influența argoului, cuvintelor existente de mai înainte. De exemplu în limbile romanice apusene, alături de lat. *caput* „cap", a pătruns în fondul principal și lat. *testa* (fr. *tête*, it. *testa*), de origine argotică (în latinește cuvîntul însemna „hîrb").

De asemenea jargoanele, fiind o ramificație a limbii întregului popor, pot furniza uneori limbii naționale unele elemente ale lor, care de obicei se transformă în ce privește sensul și pot intra, astfel modificate, chiar în fondul principal al limbii comune, deși acest lucru se întîmplă destul de rar. De exemplu *prost*, care însemna la început „curat", „simplu", a luat în jargonul aristocrației feudale sensul de „țăran", apoi pe acela de „neinteligent" și cu acest din urmă sens s-a răspîndit în limba comună și a intrat în fondul principal, pierzînd însă toate sensurile anterioare. În regimul socialist, din cuvintele de argou și de jargon nu se mai păstrează decît resturi răzlețe, folosite în literatură numai pentru a da un colorit ironic stilului cînd e vorba să fie caracterizate elemente ale fostelor clase exploatatoare sau tipuri de declasați [1].

Existența mai multor cuvinte pentru a reda aceeași noțiune este o piedică pentru pătrunderea sau rămînerea lor în fondul principal. Este ușor de înțeles că mai multe cuvinte pentru aceeași noțiune se stingheresc reciproc. Problema va fi tratată în capitolul despre sinonime, parțial și în cel despre arhaisme. Aici vreau să discut numai acele sinonime care se delimitează teritorial : nici unul dintre ele nu cuprinde întregul spațiu lingvistic, de aceea destul de greu pătrunde unul sau (și mai rar) mai multe dintre ele în fondul principal al limbii comune. Iată exemple :

N-a intrat nici unul dintre sinonimele *bîlci-iarmaroc, bostan-dovleac-lubeniță, boți-mototoli, cerceaf-prostire-lepedeu, chel-pleșuv, coșciug-sicriu-raclă-ladă-copîrșeu* etc. A intrat unul singur (primul din fiecare grup) dintre sinonimele *gaură-bortă, porumb-cucuruz-păpușoi* (dar *porumb* are și alte sensuri decît *cucuruz* și *păpușoi*), *puțin-oleacă-o țîră*.

Se înțelege din cele spuse că lichidarea fărîmițării dialectale duce la consolidarea fondului principal lexical al limbii comune, pe de o parte, prin faptul că i se adaugă cuvintele

[1] S. I. Ojegov, art. cit., p. 31.

care înving în lupta dintre formele dialectale (de tipul primelor exemple date mai sus), pe de altă parte, prin faptul că acele cuvinte care au intrat în fondul principal (de tipul exemplelor din seria a doua de mai sus), scăpînd de concurenţa formelor paralele regionale, îşi întăresc poziţia şi capătă astfel o situaţie mai stabilă.

Limba literară poate fi şi ea socotită tot ca o ramificaţie a limbii comune, desigur mult mai apropiată de norma spre care se tinde. Deoarece limba literară se formează pe baza unui dialect care, din anumite motive, este superior celorlalte, se înţelege că ea îşi ia structura gramaticală şi fondul principal lexical, gata constituite, din limba întregului popor, reprezentată de un dialect. Aceasta nu înseamnă, bineînţeles, că structura gramaticală şi fondul principal lexical al limbii literare sînt fixate o dată pentru totdeauna, ci ele evoluează, în acord cu evoluţia societăţii pe care o serveşte limba. Prin faptul că limba literară se creează pe baza unui anumit dialect, se exclud în linii mari materialele celorlalte dialecte. Dar se exclud în parte şi materialele dialectului luat ca bază, deoarece limba literară nu poate să nu aibă un aspect deosebit de al limbii vorbite curent. Crearea limbii literare presupune preocupări mai generale, mai abstracte, de aceea unele dintre elementele fondului principal al limbii vorbite trebuie să cadă, ele neprezentînd suficient interes. Astfel cred că se explică de ce nu figurează în fondul nostru principal cuvinte de origine latină, ca *colastră, fuscei, ghindă, lăcustă,* sau chiar *trepăda,* care în latineşte avea etimologie indo-europeană şi făcea parte din fondul principal al limbii latine. Dacă ancheta mea ar fi fost făcută înainte de consolidarea limbii noastre literare, nu încape îndoială că termenii agricoli, de pildă, ar fi fost mult mai bine reprezentaţi.

Spuneam mai sus că fondul principal al limbii literare este şi el în permanentă evoluţie. Se poate spune mai mult : deoarece limba se perfecţionează, se şlefuieşte în permanenţă, iar limba literară este aspectul cel mai perfecţionat şi mai şlefuit, ea are în urma ei o evoluţie mai bogată în evenimente decît celelalte aspecte ale limbii naţionale. Cuvinte care se menţin în fondul principal al dialectelor au fost excluse din fondul principal al limbii literare, fie că locul lor a fost luat de altele, fie că nu. Cuvinte care nu au intrat încă în fondul principal dialectal figurează în fondul principal al limbii literare.

Fiindcă am vorbit de limba literară, se cuvine să discut şi limba folosită de scriitori. Mi-am închipuit că ar fi cazul să

cercetez în ce măsură scriitorii trebuie să țină seama, în alegerea cuvintelor, de fondul principal al limbii literare, nu numai pentru a fi mai bine înțeleși de toată populația țării, ci și pentru a da opere mai valabile. Cercetarea s-a dovedit repede mai puțin interesantă decît crezusem, căci fondul principal este folosit, în linii mari, în același fel de toți scriitorii. În primul rînd, dialectele noastre nu oferă deosebiri prea mari între ele, așa încît se poate spune că fondul lor principal este aproape același cu al limbii naționale. În al doilea rînd, textele înțesate de elemente dialectale prezintă interes pentru dialectologi, dar nu pentru iubitorii de literatură deprinși cu limba națională. De obicei este citat Creangă, ca exemplu de scriitor dialectal. Operele lui se publică în general însoțite de glosar și unii susțin că nici nu pot fi înțelese, fără explicații, de cei care nu cunosc graiurile moldovenești. De aceea am făcut un sondaj în opera lui, iar rezultatul, care s-a arătat deosebit de concludent, l-am comparat cu faptele prezentate de alți autori.

Dintr-o sută de cuvinte folosite de Creangă, doar 7 sau 8 nu sînt în fondul principal și nu sînt derivate transparente de la cuvinte din fondul principal. La Sadoveanu, proporția de cuvinte din fondul principal este încă și mai mare. La Petru Dumitriu procentul de cuvinte din fondul principal, fără să putem zice că e mic, este totuși ceva mai mare decît la Creangă și Sadoveanu, deși autorul scrie limba literară curentă, fără regionalisme (are în schimb neologisme).

Sondajului făcut de mine i se poate reproșa că mare parte dintre cuvintele luate în discuție sînt instrumente gramaticale, cuvinte neflexibile etc. Pentru a răspunde la această obiecție, am reluat toate pasajele cercetate, din cei trei autori, și am refăcut procentajul, omițînd de astă dată cuvintele neflexibile și pronumele, numeralele etc., adică m-am mărginit la verbele predicative, substantive și adjective. Chiar și în felul acesta, la Creangă procentul este sub 20, la Sadoveanu este simțitor mai scăzut și numai la Petru Dumitriu trece de 20.

Aceste sondaje ne arată că scriitorii buni, fără să aibă nevoie de sfaturile lingviștilor, folosesc în mare majoritate cuvintele din fondul principal. Desigur, există și texte în care procentul de cuvinte din masa vocabularului este foarte ridicat, dar acele texte nu prea merită numele de literare.

RAPORTURILE FONDULUI PRINCIPAL CU CELELALTE COMPARTIMENTE ALE LIMBII

MASA VOCABULARULUI

Subliniind importanţa fondului principal lexical, nu trebuie să tragem concluzia că el se desprinde net de masa vocabularului şi că aceasta nu prezintă nici un interes pentru cercetător. Între cele două categorii ale vocabularului nu se poate trage o linie de demarcaţie tranşantă : situaţia unui cuvînt se schimbă cu timpul, cuvintele intră în fondul principal sau ies din el. Chiar în acelaşi moment însă, este imposibil de stabilit o linie netă : avem de-a face cu o gradaţie neîntreruptă, de la cuvîntul care se naşte astăzi şi se găseşte la extrema periferie a limbii, pînă la cel care se află în centrul fondului principal ; unele cuvinte se pregătesc să intre, altele sînt gata să iasă din fondul principal ; unele au fost, dar nu mai sînt, altele nu au fost, dar vor fi. Chiar în sînul fondului principal trebuie să distingem o majoritate de cuvinte solid instalate, cu rădăcini adînci, şi o minoritate care se înrudeşte cu cele mai importante cuvinte din masa vocabularului. Şi există cuvinte despre care nimeni nu poate spune cu certitudine de care parte a baricadei se găsesc.

Între fondul principal lexical şi masa vocabularului există permanente influenţe reciproce, asupra cărora voi căuta să dau indicaţii mai precise în cele ce urmează. În capitolul despre semantică se va vorbi de raporturile dintre sinonime, omonime şi antonime : este clar că aceste categorii cuprind perechi strîns legate între ele ; deşi nu totdeauna ambii termeni sînt în fondul principal sau în afara lui, ci unul poate fi înăuntru şi altul afară, ei se influenţează reciproc. Dar aceste influenţe determină pînă

la un punct însăşi structura fondului principal: „Schimbările mai rapide ale fondului principal, în raport cu structura gramaticală, sînt condiţionate de legătura lui strînsă şi nemijlocită cu vocabularul general, cu părţile lui cele mai mobile, deosebit de sensibile la schimbări“ [1].

Afară de aceasta, toate elementele vocabularului, şi cele din fondul principal şi cele dinafara lui, sînt legate între ele prin gramatică. Felul în care sînt folosite sau formate unele le influenţează pe celelalte, analogia intervine cu putere, stabilind categorii de formare sau de întrebuinţare în care intră şi elemente din fondul principal şi elemente din masa vocabularului. Urmează din toate acestea că, concentrîndu-ne atenţia asupra fondului principal, nu vom pierde totuşi din vedere nici masa vocabularului.

Nici raporturile dintre fondul principal şi masa vocabularului luate în ansamblu nu rămîn neschimbate. În perioada formării limbii, în timpuri străvechi, cînd nu exista decît un lexic foarte redus, nu putea fi vorba de a se delimita un fond principal. Abia după ce vocabularul se dezvoltă, după ce elementele lui se înmulţesc simţitor, se poate delimita un fond principal. Vocabularul continuă să se îmbogăţească, pe măsură ce activitatea şi gîndirea oamenilor se dezvoltă, şi o dată cu aceasta se îmbogăţeşte şi fondul principal. Se pune însă întrebarea: fondul principal creşte în aceeaşi măsură în care creşte masa vocabularului? Răspunsul trebuie să fie negativ, căci dacă fondul principal nu s-ar schimba mai încet decît restul vocabularului, nici n-am fi avut o diferenţiere între ele. Între cele două categorii ale vocabularului se deschide un „foarfece“, ale cărui braţe se depărtează necontenit unul de altul. Acest lucru decurge cu necesitate chiar din faptul diferenţei de importanţă între ele.

Urmează să vedem acum în ce raport se găsesc, pe de o parte, cuvintele simple şi cele derivate, pe de altă parte, cuvintele derivate de la elemente ale fondului principal şi cele derivate de la elemente din masa vocabularului.

Pentru a lămuri cel de al doilea punct al întrebării, am numărat, pe de o parte, cuvintele derivate de la elemente din fondul principal, pe de altă parte, pe cele derivate de la elemente

---

[1] V. V. Vinogradov, „Voprosî iazîkoznaniia“, 1952, nr. 2, p. 37.

din masa vocabularului. Rezultatul arată că cele din urmă sînt mai numeroase, ceea ce este explicabil dacă ne gîndim că masa vocabularului este infinit mai bogată decît fondul principal. Dacă socotim că în fondul principal intră aproximativ o mie sau o mie cinci sute de cuvinte, iar vocabularul în întregimea lui cuprinde multe zeci de mii de cuvinte, printre care multe mii simple, adică nederivate, e ușor de înțeles de ce în număr absolut vom găsi mai multe derivate din masa vocabularului decît din fondul principal.

Dar problema care se pune este, cred, nu aceea a numărului total, ci a procentului : proporțional cu numărul de cuvinte simple, cîte derivate avem din fondul principal și cîte din masa vocabularului ? De fapt, răspunsul principial îl știm dinainte : deoarece am socotit că numărul mare de derivate este o dovadă a apartenenței la fondul principal, este normal să constatăm acum că cuvintele din fondul principal au relativ mai multe derivate decît cele din masa vocabularului. Ne interesează însă să vedem cît de mare este diferența. O statistică pe care am făcut-o arată că de la cuvintele din fondul principal avem în medie cîte cinci derivate, iar de la un total de aproximativ 9000 de cuvinte primare (nederivate) din masa vocabularului, avem vreo 7500 de derivate, deci în medie mai puțin decît un derivat la fiecare cuvînt nederivat.

Arhaisme și neologisme

Prin arhaisme se înțeleg, pe de o parte, cuvintele care au ieșit din vocabularul activ al majorității vorbitorilor sau chiar din limbă, apoi sînt reintroduse, aproape totdeauna pe calea scrisului, pe de altă parte, cuvintele care, fără să fie ignorate de masa vorbitorilor, nu mai sînt folosite decît foarte rar. Neologismele sînt cuvinte noi, fie formate prin mijloacele proprii ale limbii (derivare etc.), fie împrumutate din alte limbi. În cele ce urmează vom înțelege prin neologisme numai cuvintele recent împrumutate.

Cuvinte care la o anumită epocă au făcut parte din fondul principal pot ieși mai tîrziu din fondul principal, cu toată durabilitatea acestuia, și ajung chiar să fie considerate arhaisme, devenind uneori de neînțeles pentru generațiile următoare. E vorba în primul rînd de noțiuni (instituții, obiceiuri, obiecte, ființe) care au dispărut : *arendă, argat, băcan, băjenie, bour, breaslă, cislă, clacă, dijmă, haiduc, județ, răzeș* (putem adăuga aici pe *corabie,* care, evident, e mult mai puțin însemnat decît în

trecut: în ruseşte, *korabl'*, în franţuzeşte *bateau*, în nemţeşte *Schiff*, în englezeşte *ship* se menţin pentru că au căpătat sensul de „vapor"). În legătură cu aceasta sînt titlurile, rangurile dispărute: *arhon, armaş* (cred că legătura etimologică cu *armă* nu se mai simte, pentru că nu se prea ştie ce era armaşul), *ban, jupîn, logofăt, mazil, staroste, vătaf, vistier, vornic* (aici se va adăuga în scurtă vreme şi *rege*). Sînt apoi noţiuni care au rămas, dar pierd treptat din importanţă: *cumătru, cuscru, dascăl*.

Cuvîntul vechi poate fi învins de un sinonim mai nou: *chezaş (garant), deştinde (coborî), condei (toc), bir (impozit), buche (literă), jertfă (sacrificiu)*. Un verb simplu poate fi izgonit de un compus al lui: *cinge (încinge)*. În sfîrşit unele cuvinte sînt neviabile din cauza lipsei de substanţă, prin pierderea unora dintre sunete: *e* (care însemna „şi" în vechea romînă), *la* „spăla".

Se discută uneori dacă arhaismele aparţin limbii naţionale sau nu, şi se arată că, limba naţională fiind una şi comună pentru întreaga naţiune, în timp şi în spaţiu, arhaismele fac parte şi ele din ea şi nu pot fi tratate ca nişte corpuri străine. Cred că această argumentare nu e tocmai corectă: dacă arhaismele de care vorbim sînt cuvinte învechite, dar se păstrează în vocabularul pasiv, ele mai aparţin limbii naţionale; dacă însă au dispărut şi din vocabularul pasiv (exemple romîneşti: *gint* „popor", *vergură* „fecioară", *a deşidera* „a dori") şi nu mai sînt ştiute decît de filologi, ele aparţin limbii naţionale cam în măsura în care unghiile tăiate şi aruncate aparţin corpului nostru. Desigur, comparaţia nu e perfectă, căci unghiile, o dată tăiate, nu mai pot fi reluate, pe cînd arhaismele sînt uneori puse din nou în circulaţie. Dar nici reluarea unui arhaism nu e recomandabilă în orice condiţii: dacă a ieşit din întrebuinţare, trebuie să fi existat un motiv pentru aceasta şi deci reintroducerea lui este acceptabilă numai dacă acel motiv a dispărut. De altfel nu există o diferenţă radicală între introducerea unui cuvînt din altă limbă şi reintroducerea unui arhaism uitat de toată lumea.

Un caz concret cînd arhaismele sînt admisibile este acela al scrierilor care reproduc fapte sau imagini din trecut. Pentru a reda culoarea locală, arhaismele folosite cu măsură sînt binevenite. Dimpotrivă, folosirea arhaismelor fără necesitatea de a reda culoarea locală sau fără a evoca o stiuaţie din trecut trădează, în cel mai bun caz, preţiozitatea autorului, iar în cel mai rău caz, spiritul lui reacţionar (preţiozitatea nu exclude,

desigur, reacţionarismul). Astfel acei cronicari de pe vremea burgheziei care nu spuneau *tipografie,* ci *tiparniţă,* şi pentru care cărţile nu *apăreau,* ci ieşeau de sub *teascuri,* acei scriitori care în împrejurări banale înlocuiau pe *la fel* cu *aşijderea* trădau prin folosirea acestor cuvinte dorinţa lor de a se distinge de „vulg", adică de cei care au ca instrument de comunicare limba naţională actuală, iar pe de altă parte trădau că sînt orientaţi spre trecut, nu spre prezent şi cu atît mai puţin spre viitor. Dacă cuvintele citate ar fi fost potrivite pentru limba de azi, de ce au dispărut?

Deci folosirea arhaismelor poate fi utilă, dar în unele cazuri este dăunătoare. Prezenţa, pe planul al doilea al minţii noastre, a cuvintelor învechite împiedică să se consolideze în fondul principal cuvintele noi și necesare. Am arătat mai sus cum se jenează reciproc sinonimele regionale; aceeaşi este situaţia pentru sinonimele care se succed în timp. Faptul că unele cuvinte sînt repede înlocuite de altele nu le dă timpul necesar să se consolideze, să-și formeze derivate, să intre în expresii, să capete sensuri figurate etc. De exemplu, în romîneşte, dintre *dare, dajdie, bir, impozit,* numai ultimul se întrebuinţează în mod curent; dar faptul că sinonimele lui arhaice mai apar uneori în vorbire îl împiedică de a se stabiliza și de a prinde rădăcini.

Urmează de aici că atenţia noastră trebuie să fie îndreptată şi în altă direcţie: să nu scoatem din uz un cuvînt (mă refer mai ales la termenii administrativi, căci aceştia sînt mai susceptibili de a fi înlocuiţi pe cale de dispoziţie), dacă el n-a devenit inapt de a servi (fie şi cu sens schimbat), căci cuvîntul înlocuit din terminologia oficială slăbeşte și totuși, din cauza lui, cel nou nu se poate întări.

Nici neologismele nu sînt toate bune și nu trebuie introduse fără necesitate. Exclud de la început din discuţie termenii de jargon, despre care a fost vorba mai sus şi care trădează, în măsură încă mai mare decît arhaismele, dorinţa vorbitorului de a se distinge de restul poporului printr-un vocabular preţios și pretenţios. Dar chiar şi în privinţa celorlalte cuvinte împrumutate trebuie făcute distincţii. În trecut la noi vedeam foarte des publicişti care tunau în teorie contra neologismelor, iar în practică introduceau necontenit noi și noi neologisme, împrumutate din limbile apusene.

Desigur, cuvintele noi, fie ele şi împrumutate, sînt adesea folositoare. Dar pletora de neologisme nu e fără dezavantaje

pentru limbă : ca și arhaismele, care stînjenesc cuvintele noi, neologismele pot slăbi valoarea cuvintelor vechi, fără să intre ele înseși în fondul principal lexical. O dovadă categorică a faptului că nu toate neologismele sînt sortite să se dezvolte și să prospere, deci nu toate constituie noul în sensul marxist, ne-o dă cercetarea stărilor de pînă acum. De mii de ani se introduc neologisme în limbă, în permanență numărul cuvintelor împrumutate este mai mare decît al celor păstrate din fondul primitiv al limbii, totuși în fondul principal cuvintele vechi continuă să formeze marea majoritate. Mai mult decît atîta, cuvintele noi dispar de cele mai multe ori mai repede decît cele vechi. Dintre miile de neologisme introduse într-o perioadă istorică, multe sute și chiar mii devin arhaisme în perioada istorică următoare. Dacă urmărim un dicționar istoric al limbii noastre numai din secolul al XVI-lea (pentru că texte mai vechi nu avem) pînă azi, ne găsim în prezența unui adevărat cimitir (cuvintele învechite sînt însemnate cu o cruce) : de multe ori numărul lor depășește pe al celor care s-au păstrat. E vorba de cuvinte pe care le-a adus o modă, un accident oarecare, de nume pentru obiecte sau instituții care și-au avut timpul lor de înflorire și apoi au decăzut etc. Iar neologismele care continuă să fie necesare, care își formează o familie și prind rădăcini în limbă sînt o mică minoritate.

Este normal și înțelege oricine că de multe ori cuvintele împrumutate intră în contradicție cu cele vechi, pe care încearcă și uneori reușesc să le înlăture din fondul principal, apoi chiar din masa vocabularului. Astfel verbul *a drege,* deși e vechi în limbă (moștenit din latinește), nu este chiar atît de solid în fondul principal, pentru că e concurat de neologismul *a repara.* Acesta, deși nu este încă în fondul principal, este, după părerea mea, destul de aproape de a intra, iar *drege,* ale cărui poziții sînt relativ slăbite, ar putea să iasă într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat. Vechiul *pecete* (de origine slavă) a fost desigur în fondul principal al limbii noastre mai vechi, cînd era singurul cuvînt folosit cu acest sens, dar astăzi nu mai aparține fondului principal, din cauza concurenței lui *stampilă* (și *sigiliu*) ; acesta n-a reușit să intre, dar a reușit să-l scoată pe rivalul său, astfel că în momentul de față ambele sînt în afara fondului principal. *A servi* a reușit să-l scoată pe *a sluji* și să-i ia locul în fondul principal. Desigur, nu toate neologismele reușesc în această luptă pe care o dau, ba se poate spune că majoritatea eșuează și multe ies complet în-

vinse, astfel încît trebuie să părăsească scena. Dar este incontestabil că lupta are loc.

Toate acestea nu sînt noi. Dar nu s-a băgat de seamă că există şi faptul contrar, că se întîmplă adesea ca neologismele să contribuie la consolidarea şi la menţinerea cuvintelor vechi. Neologismele, mai ales cele care se păstrează, nu pătrund în limbă ca nişte corpuri străine, ele reunesc noutatea cu tradiţia anterioară a limbii [1], astfel încît ele pot aduce şi servicii cuvintelor vechi. Exemplele pe care le aduc aici nu fac parte toate din fondul principal: dacă demonstrez că un cuvînt din masa vocabularului este întărit şi se apropie de fondul principal, aceasta contribuie la lămurirea situaţiei tuturor cuvintelor, deci şi a celor din fondul principal.

Unele cuvinte capătă, prin împrumut, un „adaos de înţeles". Astfel cuvîntul *legumă*, de origine latină, era desigur mult mai puţin întrebuinţat în trecut decît astăzi, cînd i s-au adăugat noi sensuri (şi derivate) sub influenţa franţuzescului *légume*. *Arie* (din lat. *area*) era mai înainte numai locul unde se treieră bucatele; prin influenţa corespondentului francez *aire*, a început să însemne şi „suprafaţa de răspîndire a unui fenomen" etc. *Carte* însemna mai ales „scrisoare"; după modelul francezului *carte, charte*, el a căpătat multe sensuri noi (*carte* de vizită, de joc, poştală, de alegător etc.). Un cuvînt poate fi întărit prin adăugarea de sensuri şi sub influenţa unui cuvînt străin neasemănător ca formă: rom. *lume* însemna numai „lumină", iar sensul cel mai răspîndit actualmente se datoreşte influenţei vechiului slav *světŭ*, care însemna şi „lumină" şi „lume".

Un cuvînt poate fi întărit sub influenţa unui cuvînt străin prin procedeul numit c a l c. După germanul *Jahreszeit* s-a format în romîneşte compusul *anotimp*, care întăreşte în limbă poziţia celor două elemente componente ale sale, *an* şi *timp*. După modelul rusescului *hvostizm* s-a creat în romîneşte *codism* care a întărit poziţia radicalului *coadă*. În toate aceste cazuri, deşi n-au fost introduse în limbă materiale străine, avem totuşi de-a face cu împrumuturi şi acestea au consolidat poziţia unor cuvinte vechi.

Mai concludente pot părea cazurile de etimologie populară: adaptarea unui cuvînt (de obicei străin), în aşa fel încît, prin schimbarea formei sau a sensului, să fie încadrat într-o familie bine cunoscută. Exemplu de modificare a formei: bulg. *luniţa*

---

[1] R. A. B u d a g o v, „Izvestiia Akademii Nauk SSSR", otdelenie literaturî i Iazika, 1951, p. 105—106.

„pată pe corp“ (de fapt un diminutiv de la „lună“) a fost transformat în *aluniță*, intrînd astfel în familia cuvîntului *alună*, cu care nu avea nimic de-a face, întărind-o pe aceasta. Exemplu de modificare a sensului: *draconic* înseamnă „după modelul lui Draco“, adică foarte sever; vorbitorul romîn, luîndu-se după cuvîntul romînesc *drac*, consideră că *draconic* înseamnă „al dracului“ și astfel iese întărit cuvîntul *drac* (care, de altfel, în ultimă analiză, este identic cu numele miticului legiuitor atenian). Cuvîntul nostru *arămie* „căldare de aramă“ provine din bulg. *araniia*, iar transformarea lui *n* în *m* se explică prin faptul că cuvîntul a fost socotit derivat de la *aramă*, care cîștigă astfel un nou derivat. *Rariță* este bulg. *ralița* (derivat de la *ralo* „plug“); în romînește el a întărit familia lui *rar*. Iată și un exemplu de cuvînt creat în romînește și supus apoi etimologiei populare: *a răzui* e derivat de la *raz* „fier cu care se curăță coaja pomilor“ (de origine slavă), dar a fost pus în legătură cu *a rade*.

Mai important este faptul că verbele noi de origine latină sînt acomodate în ce privește flexiunea după modelul celor moștenite din aceeași familie. Acolo unde legătura etimologică nu se simte, verbul nou ia forma normală pentru toate verbele de dată recentă în romînește, adică trece la conjugarea I sau a IV-a. Astfel verbul *a ceda* și compușii lui, *a conceda, a deceda, a proceda, a succeda* au trecut la conjugarea I, pentru că vorbitorul nu simțea în *a purcede* (de altfel învechit) o formă înrudită. În schimb *a conduce, a deduce, a induce, a produce, a reduce, a seduce* s-au orientat după *a duce*, care este vechi dar viu, și au format o familie în jurul acestui cuvînt, mai bine zis au reformat familia pe care o avea în latinește. Observația e valabilă nu numai pentru infinitiv, ci și pentru perfect și participiu. Cazuri de acestea avem relativ destul de numeroase și ele constituie aproximativ singurele exemple de verbe romînești noi care nu intră în sistemul conjugării I sau a IV-a. Cînd prefixul este viu în romînește sub aceeași formă ca în limba de unde provine (latina sau o limbă romanică apuseană), nici nu ne dăm seama ușor că avem de-a face cu neologisme. Astfel *a deplînge* poate fi foarte ușor luat drept o creație romînească din *plînge* și prefixul *de*. În schimb *a răsfrînge*, format în romînește, face impresia că e neologism, de aceea mulți îl scriu *resfrînge* (cf. *respinge*, care e împrumutat și adaptat după *împinge*). Asemănarea prefixelor noastre cu cele romanice apusene permite ca, prin ușoare adaptări, să

dăm cuvintelor împrumutate o formă pe de-a-ntregul romînească, de exemplu *dezgusta* față de fr. *dégoûter*.

Astfel verbele romînești de conjugarea a II-a și a III-a, care constituie rămășițe ale unui sistem de mult sfărîmat și care sînt sortite pieirii, mai rapide sau mai lente, au căpătat o nouă vigoare și au întinerit grație numeroaselor forme derivate cu prepoziții care au pătruns în limba noastră în ultimele două secole.

Se întîmplă să intre în limbă cuvinte străine care seamănă perfect în ce privește forma cu unele indigene, fără să fie prea depărtate în ce privește înțelesul. Astfel vorbitorul crede că are de-a face cu un singur cuvînt cu două sensuri, de aceea aceste două sensuri se întrepătrund, se înlănțuiesc, ducînd astfel la formarea unui cuvînt într-adevăr unic, mult mai puternic decît fusese la început. Cuvîntul nostru *cep* vine poate din lat. *cippus* „coloană" ; în orice caz, dacă aceasta este originea primă, peste vechiul cuvînt s-a suprapus bulg. *cep* „dop de lemn", apoi magh. *csap* „cracă". De la *creastă* s-a format adjectivul *crestat* (care ar putea să fie și participiul verbului *a cresta)* ; la aceasta s-a adăugat neologismul *crestat* „colac împletit în formă de cruce", care reprezintă bulgărescul *krăstat* „în formă de cruce" (bulg. *krăst* „cruce"). *Răscoală* reprezintă pe v. slav. *raskola* „schismă", sau e un derivat postverbal al lui *răscula?* poate și una și alta în același timp. Alături de cuvîntul nostru vechi *casă* (din lat. *casa)*, avem astăzi pe *casă* (scris de mulți cu doi *s)*, cuvînt internațional, a cărui origine ultimă este lat. *capsa.* Este limpede că pentru masa vorbitorilor cele două cuvinte formează unul singur, cu toată grafia cosmopolită a celui de al doilea (cu doi *s)*, căci consoana dublă pătrunde în scris și la primul, atunci cînd se scrie, uneori, *Cassa Armatei* etc. Prin urmare, prin introducerea noului cuvînt, se întăresc pozițiile celui vechi.

Se poate întîmpla ca elemente de întărire de acest fel să vină din mai multe limbi în același timp. De exemplu cuvîntul nostru, *cupă* este, după cît se pare, moștenit din latinește *(cupa)* ; dar, cu diferite sensuri apropiate, cuvîntul a venit din nou pe numeroase căi : bulg. *kupa,* sîrb. *kupa,* magh. *kupa,* fr. *coupe,* n. grec. *kupa.* Toate aceste cuvinte de împrumut n-au mărit numărul cuvintelor romînești, ci numai au întărit situația vechiului cuvînt *cupă.*

Faptele discutate pînă aici privesc numai cazuri izolate. Ele iau însă proporții de masă cînd e vorba de derivate. De la un cuvînt romînesc, putem forma, cu ajutorul prefixelor și

sufixelor, un număr de derivate romîneşti. Dar adesea se introduc din alte limbi derivate gata făcute, care intră în sistemul lexical al limbii noastre și întăresc cuvintele noastre vechi. Vom face şi aici mai multe categorii.

Sînt derivate împrumutate care se potrivesc perfect cu elementele indigene, astfel încît nici nu e uşor să-ţi dai seama că ai de-a face cu cuvinte de origine străină. Astfel *marinar*, care vine după toate probabilităţile din greceşte *(marinaro)*, s-ar putea tot aşa de bine explica şi ca un derivat romînesc de la *marină*. *A mărturisi* este de origine slavă (v. slav. *marturisati)*, dar poate fi înţeles şi ca un derivat romînesc de la *matur* (de origine latină), cu sufixul *-isi*.

Alte derivate împrumutate, pentru a fi confundate cu cuvintele indigene, au nevoie de o oarecare adaptare, care se îndeplineşte sau pe cale de analogie, sau pe cale de etimologie populară, și priveşte fie rădăcina, fie prefixul sau sufixul, fie toate aceste elemente.

Modificarea rădăcinii : *apărea, dispărea* (fr. *apparaître, disparaître,* rom. *părea), atrage* (fr. *attirer,* it. *attrarre,* rom. *trage), demers* (fr. *démarche,* rom. *mers), deţine* (fr. *détenir,* rom. *ţine), ierbar* (germ. *Herbarium,* rom. *iarbă), ochelari* (pol. *oculary,* rom. *ochi), semnal* (fr. *signal,* rom. *semn), unghiular* (fr. *angulaire,* rom. *unghi)*.

Modificarea prefixului : forma populară *dezmonta* pentru *demonta* (fr. *démonter,* rom. *des-), submarin* (fr. *sous-marin,* rom. *sub)*.

Modificarea sufixului : *butnar* (germ. *Buttner,* rom. *ar),* dosar (fr. dossier rom. -ar), *ochean* (it. *occhiale,* rom. *-an) oseminte* (fr. *ossement,* rom. *-mînt)*.

Modificarea şi a rădăcinii şi a afixului : *focar* (fr. *foyer,* rom. *foc, -ar), muşchiulos* (fr. *musculeux,* it. *muscoloso,* rom. *muşchi, -os), şedinţă* (fr. *séance,* rom. *şedea, -inţă)*.

De multe ori adaptarea nu este de fapt decît reluarea, în total sau în parte, a formei latine : *judiciar* (fr. *judiciaire,* lat. *iudiciarius), latitudine* (fr. *latitude,* lat. *latitudo, -inis), uman* (fr. *humain,* lat. *humanus)*.

Afixul poate fi străin, dar, deoarece între timp a devenit productiv în romîneşte, vorbitorul nu-şi dă seama că e nou, şi leagă derivatele împrumutate direct de baza romînească : *absorbi, abţine, seral* (din it. *serale), serată* (it. *serata)* pot fi puse în legătură directă cu *sorbi, ţine, seară*.

Diferenţa de sens eventuală a derivatului străin poate fi anulată prin faptul că radicalul romînesc îşi însuşeşte o nouă

sufixelor, un număr de derivate romîneşti. Dar adesea se introduc din alte limbi derivate gata făcute, care intră în sistemul lexical al limbii noastre și întăresc cuvintele noastre vechi. Vom face şi aici mai multe categorii.

Sînt derivate împrumutate care se potrivesc perfect cu elementele indigene, astfel încît nici nu e uşor să-ţi dai seama că ai de-a face cu cuvinte de origine străină. Astfel *marinar*, care vine după toate probabilităţile din greceşte *(marinaro)*, s-ar putea tot aşa de bine explica şi ca un derivat romînesc de la *marină*. *A mărturisi* este de origine slavă (v. slav. *marturisati)*, dar poate fi înţeles şi ca un derivat romînesc de la *matur* (de origine latină), cu sufixul *-isi*.

Alte derivate împrumutate, pentru a fi confundate cu cuvintele indigene, au nevoie de o oarecare adaptare, care se îndeplineşte sau pe cale de analogie, sau pe cale de etimologie populară, și privește fie rădăcina, fie prefixul sau sufixul, fie toate aceste elemente.

Modificarea rădăcinii : *apărea, dispărea* (fr. *apparaître, disparaître,* rom. *părea), atrage* (fr. *attirer,* it. *attrarre,* rom. *trage), demers* (fr. *démarche,* rom. *mers), deţine* (fr. *détenir,* rom. *ţine), ierbar* (germ. *Herbarium,* rom. *iarbă), ochelari* (pol. *oculary,* rom. *ochi), semnal* (fr. *signal,* rom. *semn), unghiular* (fr. *angulaire,* rom. *unghi)*.

Modificarea prefixului : forma populară *dezmonta* pentru *demonta* (fr. *démonter,* rom. *des-), submarin* (fr. *sous-marin,* rom. *sub)*.

Modificarea sufixului : *butnar* (germ. *Buttner,* rom. *ar),* dosar (fr. dossier rom. -ar), *ochean* (it. *occhiale,* rom. *-an) oseminte* (fr. *ossement,* rom. *-mînt)*.

Modificarea şi a rădăcinii şi a afixului : *focar* (fr. *foyer,* rom. *foc, -ar), muşchiulos* (fr. *musculeux,* it. *muscoloso,* rom. *muşchi, -os), şedinţă* (fr. *séance,* rom. *şedea, -inţă)*.

De multe ori adaptarea nu este de fapt decît reluarea, în total sau în parte, a formei latine : *judiciar* (fr. *judiciaire,* lat. *iudiciarius), latitudine* (fr. *latitude,* lat. *latitudo, -inis), uman* (fr. *humain,* lat. *humanus)*.

Afixul poate fi străin, dar, deoarece între timp a devenit productiv în romîneşte, vorbitorul nu-şi dă seama că e nou, şi leagă derivatele împrumutate direct de baza romînească : *absorbi, abţine, seral* (din it. *serale), serată* (it. *serata)* pot fi puse în legătură directă cu *sorbi, ţine, seară*.

Diferenţa de sens eventuală a derivatului străin poate fi anulată prin faptul că radicalul romînesc îşi însuşeşte o nouă

nuanță: *scadență* (fr. *échéance,* it. *scadenza)* are aceeași rădăcină ca *scădea,* de aceea acest verb a căpătat și sensul de „a expira", vorbind despre o cambie.

Toate aceste cuvinte, pentru masa vorbitorilor, pot părea derivate romînești și ele vin să consolideze familia din care par că fac parte. Dar trebuie să adaug că nu este necesar ca adaptarea să fie totală: nu totdeauna vorbitorul are conștiința exactă a ceea ce este formarea cuvintelor. De aceea, chiar dacă sufixul nu este productiv în romînește, ajunge să fie recunoscută rădăcina, și legătura e stabilită (doar există și sufixe romînești devenite neproductive). Astfel, pentru vorbitorul care nu e lingvist, *carnivor, ierbivor* sînt derivate de la *carne, iarbă* (cel de-al doilea a fost adaptat în ce privește rădăcina), *barbișon* și *barbetă* de la *barbă, cartofor* de la *carte, costeliv* de la *coastă, fratern* de la *frate, frigorifer* de la *frig, grosolan* de la *gros, guraliv* de la *gură* (aici s-a produs o adaptare față de bulg. *govorliv), legitim* de la *lege, osatură* de la *os, somnambul* de la *somn, stabil* de la *sta, țarină* de la *țară, umbrelă* de la *umbră.* Așa se face că nu au fost rezistențe pentru adoptarea adjectivului *partinic,* care a fost simțit ca derivat de la *partid.* De asemenea se poate ca prefixul să nu existe în romînește, fără să se desființeze prin aceasta sentimentul etimologiei: *asalt* (cf. rom. *salt), iluminație, menține, surîde, surprinde, susține* etc.

Se poate întîlni și cazul contrar: sufixul corespunde bine (sau, deși străin, este ușor de recunoscut) dar rădăcina nu este tocmai ca cea din romînește, fără ca sentimentul legăturii (cel puțin la unii vorbitori) să fi dispărut total: *asperitate (aspru), auditor, audiență, audiție (auzi,* dar forme de conjugare ca *aude), dentist (dinte), digital (deget), facial (față), ferat (fier), fricțiune (freca;* mulți pronunță *frecție), inteligent (înțelege), lactat (lapte), mental (minte), ocular (ochi), pectoral (piept), sanatoriu, sanitar (sănătate), satura (sătura,* dar vezi forma *satur), scolaritate (școală), sedentar (ședea), sentiment (simți), singular (singur), uman (om).* Sufixul de origine străină, înțeles sau nu, nu împiedică tema de a rămîne neadaptată: *calorifer, fratricid, responsabil, vermifug.*

Sînt și cazuri cînd rădăcina se deosebește destul de mult de cea indigenă și totuși masa vorbitorilor vede legătura dintre ele, de exemplu între *bovin* și *bou.* Se întîmplă chiar ca legătura să nu fie justificată istoricește, de exemplu masa vorbitorilor apropie pe *maică, taică* de *mamă, tată,* deși primele două sînt de origine slavă, iar ultimele două de origine latină.

Feminin este pronunţat de mulţi *femenin*, prin apropiere cu *femeie*, cu care totuşi, din punct de vedere etimologic, nu are nimic comun.

În sfîrşit, există cazuri cînd rădăcina străină nu este perfect identică cu cea indigenă, sufixul nu este clar, şi totuşi apropierea se face, de exemplu între *taciturn* şi *tăcea*.

Influenţele pot veni şi în această situaţie din mai multe limbi deodată: cuvîntul de origină latină *loc* este întărit de romanicele *local, localitate, localiza* etc., de rusescul *localnic* (rus. *lokal'nîi*, care e format pe aceeaşi bază latină) şi de maghiarul *locaş* (mai vechi *lăcaş*, din magh. *lakás*, care are cu totul altă origine).

Bineînţeles, prin acest adaos de derivate gata făcute sînt întărite în primul rînd cuvintele de origine latină, adică în general cele mai vechi în limbă, care dau un procent mai mare de cuvinte din fondul principal. La fel se întîmplă lucrurile în ruseşte, unde cuvintele vechi slave au venit adesea să le întărească pe cele ruseşti.[1] Dar se întîmplă şi cazuri contrare: rom. *umili*, de origine slavă, a fost întărit de neologismul *umil* (lat. *humilis*), cu care nu are legătură etimologică. Se vede astfel că neologismele pot adesea juca un rol pozitiv în consolidarea cuvintelor vechi din fondul principal, fapt care merită să fie pus în lumină.

Mai adaug că, graţie sentimentului etimologic difuz, este posibil ca şi dubletele recente să întărească cuvintele vechi. Astfel neologismul *coroană* poate întări cuvîntul vechi *cunună* (vezi şi derivatele *încununa, încorona*), *maestru* sprijină pe mai vechiul *măiestru*. Aici ar putea fi pus şi *matur* care a venit la noi din vechea slavă *(mator)*, iar acolo din lat. *maturus* (această etimologie este însă contestată), apoi în romîneşte cuvîntul a intrat din nou, împrumutat dintr-o limbă apuseană sau din latineşte. De asemenea *cămin*, cuvînt latin, a ajuns la noi prin slavă, apoi a fost luat încă o dată, cu unele sensuri noi, din apus.

SEMANTICA

Se înţelege că atunci cînd studiem problemele vocabularului trebuie să acordăm un loc de cinste semanticii, căci nu putem studia cuvintele numai din punctul de vedere al

---

[1] V. V. Vinogradov, în *Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin*, p. 180.

formei lor, ci trebuie să ne oprim cu atenţie şi asupra conţinutului, Să vedem deci în ce măsură problemele sensului influenţează asupra componenţei fondului principal lexical.

M-am ocupat mai sus — şi nu puteam să nu mă ocup acolo — de categoriile de noţiuni care dau cuvinte mai multe fondului principal. Aici, deşi voi încerca să trag concluzii cu caracter general lexical, urmează să discut faptele care privesc cuvintele luate unul cîte unul: să vedem în ce măsură lupta care se dă între cuvinte (considerate sub aspectul lor sonor) pentru a obţine sau a menţine dreptul de a exprima un anumit sens, influenţează componenţa fondului principal; apoi care dintre cuvinte, abstractele sau concretele, sînt mai bine înarmate pentru a intra şi a rămîne în fondul principal etc. Prima problemă asupra căreia mă voi opri este aceea a intrării cuvintelor în fondul principal şi a ieşirii din el, în urma modificării sensului lor.

Discutînd criteriile după care stabilim dacă un cuvînt este sau nu în fondul principal, am precizat că în general cerem cuvintelor din fondul principal să aibă sensuri multiple şi variate, căci aceasta este o dovadă şi de întrebuinţare frecventă şi de legătură durabilă cu restul vocabularului şi cu gramatica, cu limba în general. Urmează de aici că dacă un cuvînt îşi îmbogăţeşte conţinutul cu sensuri noi, el se apropie prin aceasta de fondul principal, sau se consolidează înăuntrul fondului principal, şi invers, dacă un cuvînt pierde o parte din sensuri, poziţia lui slăbeşte, el este împins spre periferia limbii. „Schimbarea fondului principal lexical constă nu numai din completarea lui, din îmbogăţirea lexicală, ci şi din dezvoltarea sensurilor cuvintelor care fac parte din el, şi de asemenea din diferenţierea înţelesurilor, din perfecţionarea semantică a seriilor lexicale care-l compun“ [1]. De asemenea o perfecţionare poate constitui slăbirea sensurilor la cuvintele care şi-au trăit traiul, căci aceasta duce la eliminarea lor din fondul principal. Astfel, în ultimul timp au ieşit din fondul principal al limbii ruse cuvinte ca *soha* („plug de lemn“), *ţar', bes* („drac“) şi au intrat cuvinte ca *partiia, kommunizm, traktor* [2].

În paginile care urmează nu dau exemple numai din materialul care compune fondul principal lexical: cu acelaşi interes ca şi mişcarea cuvintelor în interiorul fondului principal, întă-

---

[1] V. V. Vinogradov, „Voprosî iazîkoznaniia“, 1952, nr. 2, p. 37 şi urm.

[2] S. I. Ojegov, „Izvestiia Akademii Nauk SSSR“, otdelenie literaturî i iazika, 1952, p. 34.

rirea sau slăbirea sensurilor lor, se poate urmări și mișcarea cuvintelor care au ieșit din fondul principal sau a celor care n-au făcut parte din fondul principal, dar se apropie treptat de el, mulțumită întăririi sensurilor lor.

Iată cîteva exemple de cuvinte care, din cauza unor întîmplări legate de realitatea concretă, cîștigă sensuri noi și își întăresc poziția. *Cărbune* nu era în fondul principal al limbii latine ; în limba romînă el a cîștigat teren, prin faptul că astăzi avem numeroase noi întrebuințări ale cărbunilor și numeroase noi feluri de cărbuni. Astfel cuvîntul *cărbune* intră în felurite combinații de cuvinte necunoscute înainte : *cărbune animal, cărbune de pămînt, cărbune alb* (metaforă) etc. *Coardă,* de asemenea, nu era în fondul principal al limbii latine (era neologism, împrumutat din grecește) și s-a păstrat în romînește cu un mic număr de înțelesuri concrete. Cu timpul însă s-au adăugat noi sensuri și combinații de cuvinte : *coardele vocale, coardele* de la instrumentele muzicale cu care poporul nostru a făcut cunoștință în ultimele secole, *coardele* geometrice, ba și *coarda simțitoare,* s-au dezvoltat și derivatele, și rezultatul a fost că cuvîntul a intrat în fondul principal al limbii romîne. *Colonie,* fără să fi intrat în fondul principal, a progreșat în această direcție cînd a căpătat sensul de „grup de copii, instalați pentru vilegiatură într-o localitate climaterică". *Leu,* dacă ar fi păstrat numai sensul vechi (nume de animal), cu greu ar fi intrat sau s-ar fi menținut în fondul principal în țara noastră, unde nu se văd lei decît la menajerie. Dar întîmplarea a făcut ca pe monedele de metal să se graveze un leu și astăzi cuvîntul a devenit foarte important în limbă. *Țap* a progresat atunci cînd, după model german (iar în limba germană printr-un accident, greșita înțelegere a unui nume propriu), a început să figureze pe paharele de bere. *Zmeu* nu e în fondul principal, dar s-a apropiat de el atunci cînd a fost dat ca nume unei jucării de copil.

Alte cuvinte, în urma unor întîmplări de același fel, pierd teren. Astfel *băcan,* cu derivatele, lui, a fost odată un cuvînt destul de important în limba noastră ; astăzi el a ieșit din vocabularul activ, prin slăbirea sectorului comercial particular și prin înmulțirea magazinelor de stat care poartă nume noi *(alimentară, aprozar ;* încă de mai înainte *băcănie* fusese subminat de *coloniale și delicatese)* [1]. Nu pot spune dacă *cocon* a fost vreodată în fondul principal, dar în orice caz a fost un

---

[1] In ultimul timp a reapărut pe firme cuvîntul *băcănie.*

cuvînt foarte important, pe vremea cînd însemna „copil" ; cînd a ajuns să însemne „copil de boier", el n-a scăzut mult în însemnătate, a căpătat derivate, dar astăzi, cu toate derivatele lui, e pe cale de a ieşi din vocabularul activ, în urma schimbării orînduirii sociale din ţara noastră. *Dascăl* însemna „învăţător" ; avînd în vedere slaba dezvoltare a învăţămîntului în secolele trecute, în ţara noastră, cuvîntul nu putea fi prea important ; cînd a căpătat şi sensul de „cîntăreţ de biserică" (prin faptul că aceşti cîntăreţi învăţau carte pe copii), *dascăl* a devenit mai important ; astăzi prin reorganizarea învăţămîntului, *dascăl* rămîne numai cu sensul lui bisericesc şi, evident, pierde mult din însemnătate. Cam la fel stau lucrurile cu *econom,* ale cărui sensuri concrete au pierdut importanţa pe care o aveau. *Judeţ* însemna „judecată", „judecător" şi „district", era deci un cuvînt important ; primele două sensuri au fost preluate de derivate ale lui *judeca* (din aceeaşi familie cu *judeţ),* dar rămăsese al treilea, destul de însemnat ; prin reforma administrativă, a dispărut şi acesta şi cuvîntul a ieşit foarte repede din vocabularul activ.

Cuvintele pot cîştiga sau pierde teren din cauză că derivatele lor se întăresc sau slăbesc (am citat mai sus exemple, la care le mai adaug pe cele care urmează). *Cămară,* în afară de sensurile pe care le are azi, mai avea pe acela de „cameră" şi de „administraţie"; de la acest din urmă sens a pornit derivatul *cămăraş,* care astăzi e învechit, ceea ce scade şi importanţa cuvîntului de bază. *A cuceri* era un cuvînt însemnat cînd derivatul lui, *cucernic,* juca un rol mare în limbă, pe cînd astăzi el nu mai face parte din fondul principal. *Scaun* avea mai mare însemnătate pe vremea cînd se folosea curent derivatul *a înscăuna,* ieşit din uz astăzi. Dacă *paharnic* s-ar fi păstrat, el ar fi întărit considerabil poziţia lui *pahar.*

Unele cuvinte îşi întăresc poziţia pentru că, adesea după modelul altei limbi, capătă sensuri noi, legate de modificări în ideologia poporului. Astfel *pătură* nu şi-ar fi meritat locul în fondul principal dacă n-ar fi fost aplicat la categorii sociale (mai puţin largi decît clasele). Cuvîntul *critică* se apropie de fondul principal, de cînd desemnează cea mai importantă metodă de îmbunătăţire a muncii. *Foarfece* a fost întărit prin sensul nou primit în lucrările economice (pe care l-am folosit şi eu mai sus). *Verigă* era un cuvînt neînsemnat în romîneşte, pînă cînd a început să traducă pe rusescul *zven',* folosit în lucrările ideologice. Însuşi cuvîntul *partid* nu intra în fondul principal pe vremea partidelor burghezo-moşiereşti, dar astăzi

a căpătat o mare însemnătate în viaţa ţării, şi deci şi în limbă, datorită rolului uriaş pe care-l joacă Partidul Muncitoresc Romîn în construirea unei vieţi mai bune pentru toţi cei care muncesc. Aceste exemple ne apropie de problema, dezbătută mai sus, a întăririi cuvintelor vechi prin cuvinte noi.

Iată alte cîteva cuvinte în care nu sînt amestecate schimbări ideologice. *Fum* nu juca un rol mare în limba romînă şi ar fi ieşit probabil din fondul principal, dacă n-ar fi intervenit verbul, construit după model franţuzesc, *a fuma,* care a întărit considerabil familia. *Magazie* şi *magazin,* primul mai vechi, al doilea mai nou (în ultimă analiză, originea celor două cuvinte este aceeaşi, arabă, dar ele au ajuns la noi pe căi diferite), se sprijină reciproc. *Mesteca,* provine în acelaşi timp din două cuvinte diferite, unul latinesc, altul grecesc, cu sensuri destul de apropiate între ele şi care se consolidează unul pe altul. În sfîrşit, *muşchi* provine în acelaşi timp din două cuvinte latine diferite.

Sînt cuvinte care pierd şi cîştigă alternativ în importanţă, şi astfel ies, apoi intră înapoi în fondul principal. Pe *cetate* nu l-am considerat în fondul principal : cetăţile nu mai au astăzi mare importanţă militară ; dar derivatele *cetăţean, cetăţenesc, cetăţenie,* sînt din ce în ce mai mult întrebuinţate, şi astfel cuvîntul ar putea recîştiga terenul pierdut. *Arc* nu se mai foloseşte cu valoarea lui veche de armă, dar capătă înţelesuri noi, importante, în mecanică, în geometrie etc., aşa încît cuvîntul a reintrat în fondul principal. *Cămin* a pierdut mult o dată cu dispariţia derivatelor *căminar, căminărit,* dar astăzi el recîştigă terenul din cauza căminelor culturale, studenţeşti, de zi etc. şi-şi reface şi derivate : *căminist, căministă. Curte* a pierdut din valoare cînd a dispărut sensul de unitate militară pe care-l avea în latineşte ; a recîştigat importanţă cînd a fost aplicat locuinţei şi reşedinţei domneşti, apoi şi celei a boierilor. Pe urmă, cu toate *curţile* de justiţie şi cu tot sensul galant pe care i l-a dat feudalismul francez, cuvîntul începe să scadă în importanţă, o dată cu decăderea şi dispariţia feudalismului, şi se poate prevedea că va ieşi din fondul principal.

Nu orice adaos de înţeles este neapărat o îmbogăţire a fondului principal : este necesar ca legătura dintre sensuri să fie simţită, astfel încît să putem considera că e vorba de un singur cuvînt cu mai multe înţelesuri. Cuvîntul nostru *curent* este întrebuinţat în electricitate şi în medicina empirică şi mai are şi valoare de adjectiv *(luna curentă).* Dar vorbitorii nu-şi dau seama că sub toate aceste aspecte avem unul şi acelaşi

cuvînt, prin urmare *curent* nu iese întărit din această înmulţire a sensurilor lui. De asemenea un cuvînt poate scădea în importanţă pentru că îşi pierde legătura cu derivatele lui. *Bucium* nu mai e important, pentru că legătura lui etimologică cu *zbuciuma* nu mai e simţită. *Cerni* ar merita un loc în fondul principal, dacă vorbitorii l-ar pune în legătură cu *cerneală*; de asemenea *drob,* dacă s-ar simţi că de la el derivă *zdrobi.* Acelaşi lucru e valabil pentru *măduvă,* de la care provine *mădular,* pentu *a mîlci,* de care e legat etimologiceşte *molcom. Pensie, pensiune, pension* sînt de fapt acelaşi cuvînt, dar vorbitorii nu sînt conştienţi de aceasta.

Se întîmplă şi fenomenul opus: derivatele nu intră în fondul principal, pentru că li s-a pierdut baza, iar singure nu sînt destul de importante. Astfel nu au pătruns *bucher (buche* nu se mai întrebuinţează decît rar) şi *păcurar* („cioban": baza lui a dispărut complet din limba noastră şi, pentru a o găsi, trebuie să recurgem la latină). Uneori, chiar dacă se rupe legătura între bază şi un derivat, cele două cuvinte sînt destul de puternice pentru ca să se menţină separat. Aşa se întîmplă cu *a cere* şi *a cerşi, a se mira* şi *minune.*

Sinonimele

Se spune în principiu, cu drept cuvînt, că nu există sinonime absolute. Dacă două cuvinte au la început exact acelaşi înţeles, ele ajung foarte repede să se diferenţieze. Chiar dacă nu reprezintă două obiecte diferite, ele au fiecare altă atmosferă înconjurătoare, unul e „distins", altul „vulgar", unul e arhaic, altul modern, unul se foloseşte mai mult într-o regiune, altul într-alta (şi aduc astfel fiecare o notă particulară: *scuipa* şi *stupi* exprimă exact aceeaşi acţiune, dar cel de-al doilea, fiind folosit de preferinţă în Moldova, dă o anumită nuanţă frazei în care se găseşte). Pînă şi termenii tehnici pot fi coloraţi prin întrebuinţarea lor de preferinţă într-o întreprindere sau alta.

Înseamnă oare aceasta că nu există sinonime? Fără îndoială că nu, mai cu seamă din punctul de vedere care ne preocupă aici. Nu întotdeauna vorbitorul ţine să dea o anumită coloratură expresiei sale, nu întotdeauna vrea să evoce o anumită atmosferă. De cele mai multe ori cuvintele sînt folosite în sensul lor tehnic, ceea ce face să nu se simtă nevoia nuanţelor expresive. Mai mult, chiar nuanţele de fond (vezi mai jos) nu sînt totdeauna simţite ca necesare. Între *pat,*

divan, canapea, dormeză, laviță etc. există diferențe serioase, și cu toate acestea omul spune că *l-ai sculat din pat,* indiferent pe care dintre mobilele pomenite dormea cînd ai venit să-l trezești. Prin urmare, atunci cînd sensurile a două cuvinte concordă în linii mari, putem spune că ele sînt sinonime, neglijînd nuanțele.

Ce se întîmplă deci cînd o noțiune poate fi redată prin două sau mai multe cuvinte sinonime? Care este efectul acestei stări de lucruri pentru fondul principal lexical? E de așteptat ca între aceste cuvinte să se dea o luptă înverșunată pentru a se înlocui unul pe celălalt în fondul principal și chiar în limbă, și această luptă nu poate să nu aibă ca rezultat progresul vocabularului: înving acele cuvinte care sînt mai potrivite pentru a exprima noțiunea în cauză. Dar pînă la victoria parțială sau totală a unuia dintre sinonime sau pînă la diferențierea lor atît de radicală încît ajung să nu-și mai facă concurență unul altuia, ce se întîmplă? Ele trebuie să-și împartă, mai mult sau mai puțin echitabil, cîmpul de activitate, adică coeficientul de frecvență a întrebuințării, numărul derivatelor și frecvența întrebuințării acestora etc. Adesea unul din sinonime intră în fondul principal, pe cînd celelalte sinonime nu. Dar se poate ca lucrurile să se petreacă și altfel: o noțiune importantă poate fi exprimată prin mai multe cuvinte, dintre care nici unul luat în parte nu este destul de important ca să figureze în fondul principal. Ce e drept, se poate pune și întrebarea dacă nu cumva sînt mai multe cuvinte în întrebuințare pentru că noțiunea n-a fost destul de importantă ca să impună un singur cuvînt pentru toți vorbitorii.

Iată acum exemple de cuvinte care au fost în fondul principal, apoi au fost înlocuite, cîteodată chiar izgonite din limbă, de rivali mai norocoși, după ce au suferit o schimbare relativă a sensului[1]. „Gol“ se spunea în latinește *nudus* (în înțelesul de „deșert“ mai erau *uacuus* și *inanis),* cuvînt care a fost părăsit în limba romînă, intrînd în loc slavul *gol.* „Sfînt“ se zicea în latinește *sanctus,* păstrat în romînește sub forma *sînt;* dar *sînt* a fost înlocuit în fondul principal cu *sfînt,* de origine slavă, care l-a izgonit aproape complet și din masa vocabularului. *Copil,* care nu apare în textele romînești decît în secolul al XVII-lea, a înlocuit în fondul principal pe *cocon* și pe *prunc,* ambele puțin întrebuințate astăzi.

[1] Vezi R. A. Budagov, „Voprosî iazîkoznaniia“, 1952, nr. 4, p. 74 și urm.

Chiar sinonime provenind din aceeaşi limbă intră în conflict între ele. „Joc" se spunea în latineşte *ludus,* dar acest cuvînt nu mai există azi la noi, fiind înlocuit cu *joc,* tot de origine latină *(iocus,* care însemna „glumă"). Latinul *sidus* „stea" a fost înlocuit de latinul *stella,* care, sub forma *stea,* a intrat la noi. Slavul *obosi* a fost concurat în limba noastră de slavul *osteni.* Uneori cuvinte de origine slavă care au izgonit din limbă cuvinte latineşti sînt la rîndul lor expuse atacurilor din partea altor cuvinte; latinul *occasio* nu s-a păstrat (decît sub forma derivatului *a căşuna),* fiind înlocuit de slavul *prilej;* acesta, la rîndul lui, a fost săpat de internaţionalul *ocazie,* astfel că azi nici unul din ele nu e în fondul principal.

Lupta dintre sinonime se dă şi pentru derivate. Astfel atît *punte* (de origine latină), cît şi *pod* (de origine slavă) figurează în fondul nostru principal, dar *punte* e mai slab, pentru că a rămas fără derivate, pe care le-a cucerit *pod (podi, podeţ, podişcă* etc.). Şi între cuvinte de aceeaşi origine lucrurile se petrec la fel: *spune* şi *zice* sînt ambele de aceeaşi origine (latină) şi ambele foarte importante; dar primul nu are aproape de loc derivate, pentru că le are cel de-al doilea *(zicere, zicală, zicătoare* etc.), care e şi mai vechi în latineşte şi are şi mai de mult sensul actual. Pînă şi locuţiunile sînt teren de luptă. *A trage nădejde* este o expresie bine instalată în limbă; am auzit totuşi oameni care, voind să vorbească „distins", spun *a trage speranţă,* deoarece cuvîntul nou *speranţă* are în ochii lor prestigiu mai mare.

Contradicţiile dintre sinonime se pot rezolva prin diferenţierea sensurilor, astfel încît amîndouă cuvintele rămîn în fondul principal, fiecare cu altă valoare. Astfel latinescul *a cugeta* a fost concurat de maghiarul *a gîndi,* şi pînă la urmă au rămas amîndouă, cu o diferenţă de sens netă între ele. *Pulbere,* de origine latină, a fost concurat de *praf,* de origină slavă; amîndouă figurează în fondul principal cu sensuri oarecum diferite. *Vechi* şi *bătrîn* sînt amîndouă de origine latină şi chiar din aceeaşi familie *(bătrîn* provine din *ueteranus,* iar *vechi* din *uetulus),* dar ele nu se pot înlocui unul pe altul decît rareori. Pentru o noţiune atît de importantă cum e „a spune" s-au putut păstra două cuvinte importante, dar *a spune* şi *a zice* sînt diferenţiate între ele prin legăturile lor sintactice. Tot aşa îşi împart între ele terenul, diferenţiindu-se numai prin locuţiuni sau prin legăturile sintactice, *timp* (latin) şi *vreme* (slav), *ceas* (slav) şi *oră* (internaţional).

Contradicţiile se mai pot rezolva şi prin eliminarea din fondul principal sau chiar din limbă a unuia dintre concurenţi. Latinul *a cuteza* a fost înlocuit de slavul *a îndrăzni*; de cele mai multe ori, învins iese cuvîntul nou: *vindeca* (latin) şi *lecui* (slav) au izbutit să înfrîngă pe *tămădui* (maghiar), *porumb* (latin) a căpătat superioritatea asupra lui *păpuşoi* (făcut în romîneşte) şi *cucuruz* (slav). Vezi şi exemplele date mai sus. Există întotdeauna contradicţii în curs. Se pot stabili mai multe categorii de situaţii:

1. Un cuvînt din fondul principal este slăbit de concurenţa unuia dinafară, care ajunge să-l depăşească în importanţă: *a alunga*, format în romîneşte la o dată veche (de la *lung), a* fost întrecut de slavul *a goni*, cu perspectiva ca *alunga* să iasă în viitor din fondul principal. Intre *cătană* (maghiar), mai vechi, şi *soldat* (internaţional), mai nou, se dă de mai multă vreme o luptă pentru întîietate, dar *militar*, care e şi mai nou (internaţional), le-a luat-o înainte. După ce *vopsea* (format în romîneşte dintr-o rădăcină de origine grecească) a reuşit să cîştige întîietatea asupra lui *boia* (turcesc), acesta a fost întrecut şi de *culoare* (internaţional), astfel încît *boia* nu mai e în fondul principal, iar *culoare* luptă să-l înlocuiască pe *vopsea. Trup*, se mai menţine, dar poziţia lui e minată de *corp*.

2. Un cuvînt din masa vocabularului luptă să învingă pe unul din fondul principal, pe care izbuteşte să-l slăbească, fără ca el însuşi să-i fi putut lua locul: *muiere*, mai vechi, *femeie*, mai nou (cel puţin cu acest sens), sînt concurate de *nevastă* şi de *soţie. A drege* este săpat de *a repara. A asuda* şi *a nădusi* sînt serios concurate de recentul *transpira*, considerat ca mai „distins". *Negoţ* se mai menţine, dar începe să fie slăbit de *comerţ*, care nu e în fondul principal.

3. Forţele celor doi concurenţi se echilibrează în aşa fel încît amîndouă scad în importanţă. Astfel *negură* şi *ceaţă*, ambele de origine latină, nu sînt prea solid fixate. Alteori nici unul din doi sau mai mulţi termeni nu mai e sau nu e încă în fondul principal, noţiunea pe care o reprezintă nefiind destul de importantă ca să fie exprimată prin două cuvinte dintre care unul în fondul principal. De exemplu: *arvună* şi *acont; gheb* şi *cocoaşă; grapă* şi *boroană; noroi, nămol, glod* şi *tină; odaie, cameră* şi *sobă* (în multe părţi însă se zice *casă); pleşuv* şi *chel; sfredel* şi *burghiu. Stampilă* a reuşit să gonească din fondul principal pe *pecete*, fără însă a fi reuşit el însuşi să intre în loc.

Urmează din cele arătate că existenţa sinonimelor este un factor de îmbogăţire a limbii literaturii, care capătă posibilitatea de a exprima nuanţe foarte fine şi este un factor de îmbogăţire a limbii în general, în măsura în care sinonimele, pînă la urmă, se diferenţiază, creîndu-se astfel din ele cuvinte cu valori diferite. Dar este în acelaşi timp un factor de sărăcire a fondului principal, şi acesta nu progresează decît în măsura în care contradicţia dintre sinonime se rezolvă, fie prin diferenţierea, totală a sensului, fie prin eliminarea unuia dintre concurenţi.

Omonimele

După cum se ştie, omonimele sînt cuvinte formate din aceleaşi foneme, dar cu înţelesuri deosebite. De exemplu *brîncă*, în sensul de „labă" reprezintă un cuvînt latinesc, iar ca nume de boală, provine din slavă. *A încinge*, cu sensul de „a înconjura", provine din lat. *incingo*, iar cu sensul de „a înfierbînta", provine din lat. *incendo* (vezi mai sus exemple de felul lui *crestat* etc.).

În timpul din urmă, există tendinţa de a se considera că, dacă un cuvînt îşi diversifică sensurile, se produce o omonimie, că pentru fiecare sens avem de-a face cu un cuvînt deosebit, omonim cu cele care exprimă celelalte sensuri.

Desigur că în principiu această teorie este justă : *boia* însemna la început numai „vopsea" (indiferent de culoare), apoi a căpătat înţelesul „praf de ardei roşu" ; putem deci spune că astăzi avem două cuvinte diferite, două omonime *boia*, cu sensuri diferite. Dar lucrurile nu sînt totdeauna atît de simple. De la un sens la altul există treceri gradate, care fac să nu le putem despărţi radical. Cuvîntul *unitate* de exemplu, printre alte sensuri, îl are pe acela de „magazin", „atelier" la cooperativele de frizerie. Un afiş lipit pe pereţii acestor ateliere spune „nu răspundem pentru obiectele uitate în unitate". Putem considera oare că avem aici un nou cuvînt, deosebit de vechiul *unitate*? Nu, pentru că sensul de „atelier de frizerie" se împleteşte cu toate celelalte sensuri ale cuvîntului, noţiunea de bază „ceea ce formează un tot aparte" este prezentată peste tot, se simte limpede atît valoarea rădăcinii *un*, cît şi a sufixului, *-itate*. Organele superioare ale cooperativei, vorbind de diversele ei *unităţi*, atribuie cuvîntului înţelesul obişnuit. Astfel diferitele sensuri se leagă unul de altul, evocîndu-se, ele formează o sinteză superioară fiecăruia în

parte sau, dimpotrivă, se atrag unul pe altul în minte pentru a se delimita între ele, dar legătura continuă să se simtă [1]. Socotesc deci că trebuie să admitem mai multe feluri de omonime :

1. Cuvinte care au aceeaşi formă, dar etimologii diferite, de exemplu *lin*, cu sensul de „blînd", „uşor", „încet", vine din lat. *lenis*, ca nume de peşte, vine din slav. *linu*, iar cu sensul de „vas în care se presează strugurii", vine din n. gr. *linos*.

2. Cuvinte care provin din aceeaşi origine, dar ale căror sensuri au ajuns să se rupă total unul de altul, de exemplu *a uita* şi *a se uita*: între sensurile celor două omonime lipsesc „verigele dezvoltării semantice" [2] şi vorbitorul nelingvist nu are de unde să ştie că cele două sensuri au fost la început unul singur. De multe ori nici lingvistul nu e sigur dacă are a face cu un singur cuvînt sau cu două, de exemplu în cazul lui *îndura* „a suporta" şi *a se îndura* „a se milostivi".

3. Cuvinte care sînt omonime numai la unele forme ale lor, de exemplu *cap*, cu trei valori diferite, deosebite prin trei forme de plural, *capete, capi, capuri*, — *corn*, cu pluralele *coarne, cornuri, corni*, sau *masă* cu pluralele *mese, mase*. Acestea din urmă sînt desigur cel mai uşor de distins între ele.

Confuzie se poate produce şi în cazul cuvintelor de origini diferite, dacă sînt destul de asemănătoare ca sens, aşa încît vorbitorul poate crede că are de-a face cu un singur cuvînt. Am citat mai sus cazuri ca *mesteca, muşchi, casă*. Cînd se vorbeşte de *căsuţa poştală*, cine îşi dă seama dacă diminutivul e format de la *casă* „locuinţă" sau de la *casă* „ladă" ?

În ce priveşte relaţiile omonimelor cu fondul principal, trebuie să distingem mai multe cazuri :

1. Cuvinte cu aceeaşi origine : *a)* veriga de legătură s-a rupt, de exemplu la *boltă* „acoperiş boltit", „prăvălie" etc., sau *a făgădui* „a promite", „a primi ca oaspe" etc. *b)* veriga de legătură se păstrează, ca la *ochi* „organ al vederii", „mîncare de ouă" etc.

2. Cuvinte cu origini diferite : *a)* omonime care diferă ca sens, dar nu atît de mult încît să nu se poată face confuzii, să nu se stingherească unul pe altul. Rezultatul este că unul sau chiar amîndouă trebuie să dispară. Exemple sigure e greu de dat, pentru că nu avem cum dovedi că un cuvînt a dispărut

[1] R. Ghinzburg, „Inostrannîie iazîki v şkole", 1952, nr. 4, p. 30 şi urm., arată foarte convingător că, cu toate sensurile lui diferite, cuvîntul poate continua să formeze o unitate.

[2] S. I. Ojegov, „Voprosî iazîkoznaniia", 1952, nr. 2, p. 101.

din cauza omonimiei. S-a citat astfel *păcurar* „cioban“, care, pe o mare parte a teritoriului țării noastre, ar fi dispărut din cauza omonimiei cu derivatul omonim de la *păcură*. Lucrul nu e prea verosimil, căci ar fi fost de așteptat să dispară cel de al doilea omonim, mai nou și mai puțin important. Poate lat. *sanus* „sănătos“ a dispărut din romînește, pentru că a devenit *sîn*, confundîndu-se cu substantivul omonim. În franțuzește există exemple sigure de omonime eliminate: cu ajutorul geografiei lingvistice, se poate dovedi că unele cuvinte au dispărut numai în acele localități unde, prin evoluție fonetică, ele deveniseră omonime cu alte cuvinte; *b)* omonime total diferite în ce privește sensul, în așa fel încît între ele nu poate exista nici o confuzie și cele două sau mai multe cuvinte se pot dezvolta fiecare pe linia lui, fără să se stingherească: *cer* (persoana I a verbului *a cere), cer* („firmament“), *cer* (arbore); *cursă* „fugă“, „capcană“, „pastilă parfumată“ etc; *jale* „supărare“ și nume de plantă; *neam* „familie“ și „nu“; *păr* nume de arbore și „plete“; *post* „nemîncare“ și „funcție“; *rudă* „persoană înrudită“ și „prăjină“; *somn* „adormire“ și nume de pește; *c)* omonimele se confundă într-un singur cuvînt. În afară de exemplele date mai sus, mai pot cita pe *alcătui* „a forma“ și *a se alcătui* „a se aranja“, care provin din două cuvinte maghiare diferite; *urcior* „vas de lut“ și „umflătură la ochi“ reprezintă primul pe lat. *urceolus*, al doilea pe lat. *hordeolus; roată* „cerc“ vine din latinește, iar *roată* „unitate militară“, din slavă.

În ce privește faptele clasate la 1, cuvintele din seria *a)* slăbesc ca valoare, prin ruperea legăturii între sensuri, de aceea atît *boltă*, cît și *făgădui*, cuvinte foarte importante altădată, sînt astăzi la marginea fondului principal; cele din seria *b)*, dimpotrivă, sînt cu atît mai tari cu cît au mai multe sensuri noi. Cît despre faptele clasate la 2, aici cele din seria *a)*, după cum s-a arătat, se stingheresc reciproc, ceea ce duce la slăbirea și chiar la eliminarea lor; cele din seria *b)* sînt indiferente din punctul de vedere al situației cuvintelor în fondul principal; cea mai bună dovadă o constituie chiar faptul că subsistă amîndouă. Astfel *a semăna* are în romînește două origini (lat. *semino* și *similo)* și două sensuri („a arunca semințe“ și „a fi asemănător“); faptul că se poate face gluma *seamănă, dar nu răsare* (cînd se întreabă dacă un lucru „seamănă“ cu altul) arată că cele două sensuri sînt păstrate distincte unul de celălalt și că vorbitorul este conștient de acest lucru. În sfîrșit cele din seria *c)* se ajută reciproc, se

întăresc unul pe altul ; din două sau mai multe cuvinte slabe, se face unul singur mai puternic. Un derivat format de la unul dintre ele poate fi luat ca model pentru a forma și celuilalt derivatul similar, sau chiar poate fi atribuit celuilalt ; de la care dintre cuvintele cu forma *corn* este derivat *coarnă* în expresia *poamă coarnă?* Desigur, e greu pentru un vorbitor neprevenit să dea răspunsul și derivatul se poate lega de două din ele, întărindu-le astfel și pe unul și pe celălalt. „Veriga" între cuvintele de bază se poate stabili ulterior, grație legăturii dintre derivate. Am citat mai sus exemplul derivatului *căsuță*, despre care nu se poate spune cu ușurință dacă e derivat de la *casă* „locuință" sau *casă* „ladă". *Bancă* (pe care se șade, din francezul *banc)* și *bancă* (pentru operații financiare, din it. *banco* etc. se întîlnesc în forma diminutivului *băncuță*, la care se adaugă și numele piesei de 50 de bani. Dicționarul lui Candrea le înglobează pe toate într-un singur articol, și într-adevăr, n-ar fi ușor de spus dacă în fiecare caz în parte avem sau nu influența uneia dintre cele trei forme de bază. La fel *bucățele* este diminutiv și de la *bucăți* și de la *bucate*. Astfel, încetul cu încetul, cele două omonime se pot transforma într-un singur cuvînt mai puternic decît fiecare dintre ele luat în parte.

Se vede prin urmare că, în ciuda unei păreri pe care am putea să ne-o formăm la o considerare superficială a faptelor, în timp ce sinonimele se contrazic și se slăbesc reciproc, omonimele pot fi în înțelegere, ajutîndu-se și întărindu-se reciproc.

Este adevărat, în ce privește derivatele, că se poate întîmpla și cazul contrar celui prezentat mai sus : apariția unui derivat de la unul dintre omonime poate împiedica formarea unui derivat de formă identică de la celălalt omonim. De la *curent* (electric) avem derivatul *a curenta ;* cînd am auzit pe cineva spunînd *nu sta în dreptul geamului, că te curentează*, am înțeles că verbul derivă de la *curent* (de aer), dar am avut sentimentul precis că acest cuvînt nu trebuie admis, deoarece derivatul a fost format de mai înainte cu alt sens. E de remarcat, de altfel, că în sensul de curent electric cuvîntul e mai nou în limba noastră decît în sensul de curent de aer. Sensul mai nou a izbutit să acapareze el derivatul.

Antonimele

Antonimele sînt cuvinte de formă diferită și opusă între ele în ce privește sensul, de exemplu *amar — dulce, aprinde — stinge, gros — subțire, înăuntru — afară, lumină — întuneric.*

La prima vedere s-ar părea că aceste cuvinte trebuie să fie în conflict între ele, așa cum noțiunile pe care le exprimă se opun una alteia. Lucrurile nu stau însă așa. Se știe că de fapt cuvintele care exprimă noțiuni opuse se atrag de cele mai multe ori unul pe altul. Pentru aceasta avem chiar probe formale: lat. *grauis* „greu", de exemplu, s-a schimbat în *greuis* (care explică forma romînească *greu*), după modelul antonimului său, *leuis*. Antonimele formează de fapt grupuri corelative.

Există mai multe moduri de a forma expresii antonime; urmează să le cercetăm pe rînd, făcînd totodată aprecieri cu privire la poziția cuvintelor respective față de fondul principal lexical.

Încep cu cazul cel mai puțin cristalizat, acela al noțiunii opuse care nu poate fi exprimată printr-un singur cuvînt și e nevoie de o perifrază: *a ascunde — a da pe față, a dormi — a fi treaz; a opri — a da drumul; sărbătoare — zi de lucru.* Categoria aceasta procură cele mai puține avantaje fondului principal: dacă perifraza cuprinde întîmplător cuvinte din fondul principal (în cazul nostru, *a da, față, a fi, treaz, drum, zi, lucru, pe, de*), acestea capătă o oarecare întărire prin crearea expresiilor pomenite, dar numai oarecum indirect. Nici cuvîntul luat ca punct de plecare pentru a crea expresia antonimă nu cîștigă nimic prin aceasta, nici nu se formează un nou cuvînt apropiat de fondul principal.

Al doilea caz este acela al antonimelor formate cu prefix de la un cuvînt cu sens lexical opus: *bucura — întrista* (de la *trist*); *certa — împăca* (de la *pace*). Aceste cuvinte, pe de o parte, constituie o întărire pentru baza de la care au fost formate (*întrista* pentru *trist* etc.), iar pe de altă parte, constituie elemente de vocabular noi, care, puse față în față cu antonimul lor, pot ajunge să capete importanță prin ele înseși. Dacă, eventual, se pierde cuvîntul pe baza căreia au fost formate, noile creații subsistă și pot prelua locul vechii baze în fondul principal. În plus, în condiții pe care le vom vedea ceva mai jos, ele pot constitui o întărire și pentru antonimul lor.

Al treilea caz este al verbelor care nu au un antonim dintr-o familie diferită și nici nu sînt puse în opoziție cu o perifrază, ci drept antonim servește propria lor formă pasivă: *a învinge — a fi învins.* În această situație are loc numai o relativă întărire a cuvîntului de bază, în ipoteza că forma

pasivă capătă importanță prin faptul că se opune activului și deci verbul respectiv ajunge să fie mai mult întrebuințat.

Al patrulea caz este acela al antonimelor formate cu prefix de la cuvîntul căruia i se opun: *cinste — necinste; a coase — a descoase; cult — incult; a face — a desface.* Aici avem de-a face cu o îmbogățire a familiei cuvîntului care servește de punct de plecare și deci cu o întărire a poziției lui cu privire la fondul principal. Trebuie însă să facem două observații:

1. Uneori este greu de spus care din cei doi termeni antonimici constituie baza, pentru că amîndoi sînt formați cu prefix de la o bază care nu se mai întrebuințează sau se întrebuințează foarte puțin: *a acoperi — a descoperi; a îmbrăca — a dezbrăca; a încălța — a descălța.*

2. Antonimele formate cu prefix de la cuvîntul luat ca punct de plecare pot evolua diferit față de acesta, astfel încît să nu mai fie simțite ca derivate, și chiar să intre separat în fondul principal: *vrednic* „harnic" — *nevrednic* „nedemn"; *tot — netot; bun — nebun.*

În sfîrșit, al cincilea caz este acela al cuvintelor obișnuite, primare sau derivate amîndouă, care se opun unul altuia. În afară de exemplele de mai sus, citez pe *bun — rău, mare — mic, a da — a lua.* Însuși faptul că nu sînt formate cu un procedeu simplu și clar este în general un semn de vechime și de importanță a lor în limbă. Despre acest soi de antonime urmează să discutăm ceva mai mult.

Se înțelege de la sine că o listă completă a antonimelor nu se poate stabili, și nici măcar o listă a celor cuprinse în fondul principal. Fiecare cuvînt poate avea mai multe nuanțe și, ținînd seama de acestea, poate intra în diverse combinații antonimice. Astfel lui *plin* i se opune, pe de o parte, *gol,* pe de altă parte, *deșert;* lui *coborî,* atît *sui,* cît și *urca.* Pentru *drept* găsim ca antonime și *strîmb* și *stîng;* pentru *odihnă, osteneală* și *muncă;* în fața lui *urît,* avem pe *frumos* și pe *drag,* în fața lui *slăbiciune* pe *tărie* și pe *forță.* Același cuvînt poate juca două roluri morfologice, și pentru fiecare din ele poate avea alt antonim: *cald* se opune, pe de o parte, adjectivului *rece,* pe de altă parte, substantivului *frig.* Sînt și cuvinte care au mai mult decît două antonime, de exemplu *cîștiga* are pe *pierde, păgubi* și *prăpădi.* Trebuie să ținem seama, prin urmare, de două serii de fapte deosebite: de relațiile unui cuvînt cu contrariul lui și de relațiile între ele ale diverselor sinonime ale acelui contrariu. Astfel antonimele lui *încet* sînt, pentru cele două sensuri principale ale lui, *repede* și *tare,* dar

repede mai are și sinonimul *iute,* care trebuie luat și el în seamă. Există apoi relații și mai complexe: *bucurie* e sinonim cu *veselie* și ambele își împart antonimele *necaz, supărare, tristețe, mîhnire, ciudă, jale.* Tot așa se comportă *aspru* și *crud* față de *blînd* și *milos; larg* și *lat* se opun împreună lui *îngust* și *strîmt.* Situație și mai complicată: *prost* se opune lui *deștept,* care mai are ca antonim și pe *adormit,* iar acesta se opune și lui *treaz,* care la rîndul lui este contrariul lui *beat.* În sfîrșit, se pot forma și grupuri mai mari de două antonime: *ieri, azi, mîine,* fiecare dintre ele fiind opusul celorlalte.

Multe dintre antonimele de acest fel sînt vechi în limbă, fie moștenite, fie create de noi sau împrumutate. Ele intră de obicei în fondul principal. Dar se întîmplă ca unul dintre cuvintele opuse să fie concurat și cu timpul să fie înlocuit de un cuvînt nou, eventual să fie înlocuit numai într-o parte a înțelesurilor sale de un sinonim nou. Atunci cuvîntul nou pătrunde în fondul principal, sau singur, sau alături de cel vechi. Exemple: *greu — ușor,* apoi *lesne; începe — înceta,* apoi *sfîrși,* iar azi se introduce și *termina.* Opusul lui *bonus* „bun" în limba latină era *malus,* care nu s-a păstrat în romînește, fiind înlocuit cu *rău* (din lat. *reus*); alături de vechiul *curat,* antonimul său *murdar* (de origine turcească) a pătruns și el în fondul nostru principal. Cîteodată, cînd un antonim format cu prefix evoluează în mod deosebit de forma lui de bază, așa cum am văzut mai sus, se simte nevoia unui nou antonim. Astfel, față de *simțitor, nesimțitor,* nu este întotdeauna utilizabil, căci a căpătat un înțeles prea tare, de aceea apare în loc neologismul *insensibil* (care, bineînțeles, nu este încă în fondul principal).

Se poate întîmpla ca, dintre două antonime, numai unul să fie în fondul principal, pentru că cele două cuvinte nu au aceeași importanță. Astfel *major* este superior lui *minor,* pentru că cel dintîi se întrebuințează la gradele militare, unde cel de-al doilea nu este folosit. De asemenea *prezent* este mult mai puternic în limbă decît *absent,* grație derivatelor ca *a prezenta* (mai important, și cu alte valori, decît *absenta*), *prezentabil* etc. *Cavalerie* e mai aproape de fondul principal, fiindcă îl are la bază pe *cavaler,* decît *infanterie,* care nu are asemenea sprijin. *Îmbătrîni* e mult mai important și îl sprijină mai serios pe *bătrîn,* decît *întineri,* căci acțiunea de a îmbătrîni este normală pentru toate ființele, iar aceea de a întineri apare aproape numai la figurat.

În principiu însă, cum spuneam mai sus, este normal să ne aşteptăm ca, dacă un termen este în fondul principal, să fie şi antonimul lui, şi lucrul este în general adevărat. Aceasta nu numai pentru că cele două cuvinte se află în general în acelaşi cerc de noţiuni, ci şi pentru motive pur lingvistice. Cînd unul din cei doi termeni intră într-o locuţiune, foarte adesea îl atrage şi pe antonimul său. Astfel *bun* şi *rău* intră împreună sau paralel în numeroase expresii ca *bun* şi *rău* („toată lumea"), *bună-credinţă, rea-credinţă; voie bună, voie rea; de bine, de rău; nici mai bine, nici mai rău* etc. La fel cu *deal* şi *vale; ce mai la deal la vale; dealu-i deal şi valea-i vale; rău la deal, rău la vale; nici la deal, nici la vale* etc.

Cînd unul din cei doi termeni capătă un sens nou, foarte adesea i se dă şi antonimului lui sensul contrar. De exemplu cînd *a cumpăra* a ajuns să însemne „a afla o ştire", *a vinde* a devenit „a o comunica mai departe" : *cum am cumpărat-o, aşa o vînd.* Derivatele şi compusele antonimelor sînt adesea paralele, ceea ce înseamnă că unul se conduce după modelul celuilalt : *bun, rău, bunătate, răutate, îmbunătăţi, înrăutăţi, bunăvoinţă, rea-voinţă, bună-credinţă, rea-credinţă, binefăcător, răufăcător* etc.

Astfel un cuvînt mai vechi face loc pentru antonimul său mai nou, îl atrage în antiteze, în locuţiuni, îl face necesar; apoi îi dă model pentru derivate şi compuse, care, virtual, sînt oarecum gata existente, prin însuşi faptul că există derivatul antonim. Uneori derivatele sau locuţiunile apar în acelaşi timp, fără să putem spune care a dat modelul, de exemplu, atunci cînd două comune învecinate se numesc *Breaza de sus* şi *Breaza de jos.* Se poate deci spune că în general antonimele se sprijină şi se întăresc unul pe celălalt în limbă.

În aceeaşi situaţie sînt cuvintele care nu sînt propriu-zis antonime, dar se leagă între ele şi se opun printr-o anumită trăsătură a lor, de exemplu femininul şi masculinul animalelor *(bou — vacă, cal — iapă, capră — ţap, găină — cocoş* etc.), al numelor de rudenie *(mamă — tată, frate — soră,* apoi, pe alt plan, *băiat — fată, bărbat — femeie* etc.). Şi aici, dacă al doilea termen este derivat de la primul, el întăreşte familia *(gîscă — gîscan, urs — ursoaică),* iar dacă aparţine altei familii, chiar prin aceasta se dovedeşte vechimea şi importanţa amîndurora.

Etimologia populară

Vorbitorii manifestă în permanenţă tendinţa de a îngloba fiecare cuvînt într-o familie cunoscută. Cuvintele vechi în limbă sînt în general legate de altele şi situaţia lor este relativ clară : chiar dacă nu se vede de unde provin, cel puţin se cunosc alte cuvinte care derivă de la ele şi vorbitorul este satisfăcut fiindcă poate stabili un grup legat. La cuvintele noi însă, mai ales la cele împrumutate din limbi străine, problema se pune foarte acut ; cuvintele acestea sînt de multe ori greu de memorat, tocmai pentru că nu se găseşte în limba proprie nimic de care să fie legate. Vorbitorii repară această situaţie cu mijlocul care le stă la dispoziţie, adică cu etimologia populară : ei aduc o oarecare modificare cuvîntului, pentru a-l lega astfel de ceva de mai înainte cunoscut.

Nu totdeauna modificarea dovedeşte perspicacitate lingvistică (uneori poporul manifestă şi umor, de exemplu atunci cînd se spune cuiva *să te însori cînd n-o mai fi soare* ca şi cum *însura* ar deriva de la *soare);* de multe ori cuvîntul nu are nimic de-a face cu familia în care este introdus, dar, oricum, el nu mai este izolat. În afară de exemplele citate la capitolul despre neologisme, adaug aici pe *reclamaţie* care se transformă în *lăcrămaţie* (după *lăcrăma),* pe *pelagră,* care devine *piele-largă, pe cărdăşie,* scris adesea *cîrdăşie* (după *cîrd),* pe *calorifer* transformat în *calu-de-fier* etc. Dacă etimologia populară prinde şi cuvîntul se menţine sub noua formă care i s-a dat, rezultă, bineînţeles, o stîlcire a limbii, dar fondul principal iese întărit, deoarece mai totdeauna familiile cărora li se atribuie cuvintele nou venite aparţin fondului principal lexical şi importanţa lor în limbă creşte prin crearea de noi derivate şi compuse sau prin atribuirea de noi sensuri. Cu cît însă se răspîndeşte cultura, cu atît şansele de răspîndire şi de încetăţenire a etimologiilor populare scad, deoarece, graţie revoluţiei culturale iniţiate de partidul clasei muncitoare, oamenii au tot mai des ocazia să vadă cuvintele scrise şi să le audă pronunţate în forma lor corectă şi prin aceasta să şi-o însuşească şi ei. Astăzi, tot mai mult, se corectează şi greşelile făcute în trecut, astfel încît etimologiile populare recente sînt pe cale să fie anulate.

Concrete şi abstracte

Cuvintele sînt mai concrete sau mai abstracte, după cum sînt mai direct şi mai imediat legate sau nu de realitatea pe care o exprimă şi după cum însăşi această realitate este mai direct perceptibilă cu simţurile sau nu. Între *a umbla* şi *picior,* mai abstract este cel dintîi, căci piciorul cade direct sub simţurile noastre, în forma unor exemplare individuale, care pot fi pipăite, în timp ce umbletul cade sub simţurile noastre numai în forma unei comparaţii a situării în spaţiu a unui obiect la diferite momente şi nu poate fi individualizat sub forma unui exemplar separat. Pe de altă parte, cu cît sfera unei noţiuni este mai largă, cu atît cuvîntul corespunzător este mai abstract, de exemplu *găină* este mai concret decît *pasăre,* iar *pasăre* mai concret decît *vieţuitoare*; pentru a ajunge la noţiunile cu sfera largă a fost nevoie de o muncă uriaşă de abstracţie a minţii omeneşti, de neglijarea detaliilor neinteresante şi de extragerea caracteristicilor importante, comune.

Care dintre cuvinte sînt mai numeroase în fondul principal, cele concrete sau cele abstracte? În general se crede că cele concrete: fiind mai legate de realitatea materială, ele par mai importante pentru viaţa de toate zilele a omului, pentru înregistrarea şi comunicarea elementelor ei serveşte în primul rînd limba. „Dintre cuvintele întregului popor fac parte cuvintele folosite cu sensul lor fundamental, adică cuvintele care nu numai că corespund noţiunilor concrete ale realităţii înconjurătoare şi ale activităţii productive a societăţii omeneşti legate de realitate, ci sînt deopotrivă de necesare tuturor claselor societăţii. Asemenea cuvinte-noţiuni trăiesc secole de-a rîndul şi se transmit din generaţie în generaţie“ [1]. Şi mai departe acelaşi autor vorbeşte de „posibilitatea folosirii lui [a cuvîntului] pentru a exprima diferite noţiuni concrete“ [2]. Probabil că în acelaşi fel trebuie înţeleasă afirmaţia că cuvintele cu sens abstract fac parte din masa vocabularului [3]. Încă din 1908, lingvistul rus D. K. Zelenin declara că cele mai constante sînt cuvintele care denumesc instrumentele şi obiectele de uz casnic, pe cînd pentru exprimarea unor verbe ca „a lovi“,

---

[1] V. V. Vahmistrov, „Inostrannîie iazîki v şkole“, 1951, nr. 4, p. 8.
[2] Id. ibid., p. 9.
[3] P. I. Cernîh, în *Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin,* p. 145.

„a bate“ etc. există foarte multe sinonime (rezumat după citatele reproduse de V. V. Vinogradov[1].

Există şi punctul de vedere opus. În fondul principal intră cuvinte „cu sensuri foarte variate şi cu conţinut foarte abstract“[2]. Din citirea paginilor care preced s-a putut străvedea că sînt de acord cu acest din urmă punct de vedere. Urmează să arăt argumentele care m-au călăuzit.

Problema este foarte complicată, întîi pentru că, cum am arătat mai sus, abstracţia se găseşte peste tot în limbă, fără abstracţie nu s-ar putea vorbi (de fapt, orice cuvînt este o abstracţie) ; al doilea, pentru că în limbă abstractul şi concretul nu sînt despărţite prin limite abrupte : acelaşi cuvînt are mai multe sensuri, dintre care unul este mai concret, altul mai abstract ; al treilea, pentru că trebuie să ţinem seama şi de derivate, iar acestea nu sînt totdeauna la fel de abstracte sau de concrete ca bazele de la care s-au format. De exemplu, substantivul *ocol* are în special sensuri concrete, pe cînd derivatul lui verbal, *a ocoli* este în general mult mai abstract. *A drege* este prin cele mai multe sensuri ale lui legat de realitatea materială, pe cînd fostul lui participiu, *drept* conţine numeroase note neconcrete. Chiar diversele derivate de la aceeaşi bază diferă între ele în această privinţă : *a încheia* se întrebuinţează pentru fel de fel de acţiuni unde nu se mai simte nici o legătură cu *cheotoarea,* pe cînd *a descheia* nu are aproape nici un sens nelegat de ea ; la fel *a împiedica* poate pierde orice aluzie la *piedica* de legat picioarele, pe cînd *a despiedica,* nu.

În cursul istoriei limbii, după cum se ştie, se întîmplă ca unele cuvinte concrete să devină abstracte şi ca unele cuvinte abstracte să devină concrete. Mai răspîndit este primul dintre cele două procese. Cuvintele concrete devin abstracte fie prin schimbarea sensului lor, fie prin înlocuirea lor cu derivate ale lor cu sens abstract. Pentru primul tip poate servi de exemplu substantivul *scut,* care desemna mai de mult un obiect de metal, de lemn, de piele etc. cu ajutorul căruia luptătorii îşi acopereau corpul în total sau în parte contra săgeţilor, iar astăzi înseamnă „protecţie“. Pentru al doilea tip, se poate cita verbul *a ridica,* derivat de la lat. *radix* „rădăcină“. Un fel foarte obişnuit de schimbare de sens este adoptarea unui sens

---

[1] V. V. Vinogradov, în *Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin,* p. 157.

[2] V. V. Vinogradov, *Importanţa lucrărilor tovarăşului Stalin pentru lingvistica sovietică,* p. 28, citat după A. D. Grigorieva, „Russkii iazîk v şkole“, 1951, nr. 2, p. 23.

figurat, din principiu mai abstract, de vreme ce nu e legat decît printr-o comparație de realitatea de la care pornește. Cînd un cuvînt capătă mai multe sensuri, rareori se întîmplă să nu fie vorba de sensuri figurate, prin urmare însuși faptul că un cuvînt are mai multe sensuri arată de obicei că a devenit mai abstract. Dar am văzut că polisemia este unul dintre criteriile apartenenței la fondul principal lexical.

Abstractele sînt mai solid instalate în fondul principal. Cuvintele concrete, tocmai pentru că sînt mai direct legate de realitatea materială, sînt mai supuse modificărilor și dispariției, o dată cu modificarea și dispariția faptului material pe care îl reflectă. Iată exemplul familiei *jude, județ, judeca*. Între ele cel mai vechi este *jude,* care a desemnat un fel de judecător (și cu alte atribuții decît aceea de a judeca), astfel încît o dată cu modificarea sistemului judiciar, cuvîntul a trecut în umbră, fiind folosit tot mai rar. Derivatul (de dată latină) *județ* (lat. *iudicium)* a însemnat „judecată", „judecător" și a urmat, cu aceste sensuri soarta lui *jude* ; dar ajunsese să însemne și teritoriul pe care se extinde autoritatea unui jude, apoi o subîmpărțire administrativă, sens relativ destul de concret. O dată cu reforma administrativă, care a împărțit țara în raioane, suprimînd județele, cuvîntul *județ* s-a prăbușit brusc : în cîteva luni a încetat aproape complet de a mai fi pronunțat. În acest timp, verbul *a judeca,* folosit nu numai pentru procesele judecătorești, ci și pentru activitatea, mai abstractă, a minții omenești, continuă să fie folosit și, cu toată pierderea unei părți însemnate a familiei lui, rămîne solid în fondul principal : nefiind legat direct de fapte concrete, el nu este atît de expus schimbărilor ca urmare a schimbărilor din societate.

Alt exemplu : cuvîntul *car,* împrumutat de romani din celtică, fiind foarte mult întrebuințat pentru a desemna un obiect concret de întrebuințare zilnică, a pătruns în fondul principal al limbii noastre ; dar obiectul pe care-l desemnează începe să fie înlocuit cu altele, perfecționate : *camion,* etc. Se poate deci prevedea slăbirea cuvîntului și ieșirea lui din fondul principal ; deja majoritatea orășenilor nu-l mai folosesc decît aproape exclusiv cu sensuri figurate. Derivatul lui, *a căra,* nu înseamnă numai „a transporta cu carul" : se poate căra și cu spinarea, și cu camionul, și cu trenul, prin urmare, fiind mai abstract, mai puțin legat de un obiect concret, el nu este expus să dispară o dată cu scăderea utilității acelui obiect.

Materiale asemănătoare s-au prezentat în capitolul în care am discutat împărţirea pe noţiuni a cuvintelor din fondul principal al limbii romîne. Ele se pot înmulţi uşor.

FORMAREA CUVINTELOR

Vocabularul, după cum se ştie, se poate îmbogăţi, pe de o parte, prin împrumuturi, pe de altă parte, prin crearea de noi cuvinte cu ajutorul materialului de mai înainte existent în limbă. Această din urmă categorie ne interesează în capitolul de faţă.

Cuvintele se formează fie cu ajutorul afixelor (prefixe, sufixe, infixe), fie fără afixe (derivare regresivă, compunere sau schimbarea categoriei gramaticale). De exemplu, cu prefix, e format *dez-lega* de la *lega ;* cu sufix, *căr-uţă* de la car ; cu infix lat. *iu-n-go* din rădăcina lui *iug-um ;* prin derivare regresivă, *îngheţ* de la *îngheţa ;* prin compunere, *batjocură* de la *bat* şi *joc* ; prin schimbarea categoriei gramaticale, apare adjectivul *călător (păsări călătoare),* alături de substantivul *călător,* şi astfel avem două cuvinte în loc de unul singur. Urmează să vedem în ce raporturi stau toate aceste procedee cu fondul principal lexical.

Proporţia în care diferitele limbi folosesc procedeele de îmbogăţire a vocabularului diferă : unele au numeroase cuvinte compuse (sanscrita, greaca veche, rusa, germana, maghiara), altele nu au aproape de loc (romîna, franceza); unele au numeroase prefixe (sanscrita, greaca veche, latina, rusa, germana, maghiara), altele relativ puţine (romîna, franceza) ; unele au numeroase sufixe (limbile slave, romîna), altele foarte puţine (engleza, franceza) etc. Toate diferenţele arătate se răsfrîng asupra consistenţei şi bogăţiei fondului principal al diverselor limbi.

Există cazuri cînd nu se pot forma derivate şi limba e silită să recurgă la locuţiuni. Dacă de la *părinte* putem forma adjectivul *părintesc (grijă părintească),* de la *mamă* sau de la *tată* nu putem forma asemenea adjective ; pentru a traduce lat. *paternus, maternus* sau rus. *oteceskii, materinskii,* sîntem siliţi să folosim expresii formate cu prepoziţii : *de tată, de mamă,* sau genitive : *al tatei, al mamei (inimă de tată, sînul mamei* etc). Sînt cuvinte care nu se pretează la formarea de derivate cu anumite sufixe, de exemplu de la *deal* nu putem forma un diminutiv în *-el,* din cauza prezenţei fonemului *l,* care se găseşte atît în cuvîntul de bază cît şi în sufix. Acestea

sînt accidente care afectează, ca să zic aşa, personal cuvintele în cauză şi nu modifică structura generală a limbii.

Sînt însă limbi care în general folosesc foarte puţin sufixele. De exemplu limba franceză are un număr mic de sufixe productive şi chiar şi de acestea se serveşte destul de rar. Faţă de profuziunea de sufixe cu care se formează în romîneşte diminutivele, în franţuzeşte sînt numai cîteva sufixe diminutivale, şi acelea puţin întrebuinţate. Pentru a reda ideea de diminutiv se foloseşte cuvînt *petit* „mic" adăugat înaintea substantivului de bază *(petit homme* „omuleţ"). Diverse limbi au sufixe cu ajutorul cărora, de la verbe obişnuite, formează cauzative, deziderative. Cauzativul arată că subiectul face pe cineva să execute acţiunea verbului (sanscr. *vartatī* „învîrteşte", *varta-ya-ti* „face să se învîrtească"). Deziderativul arată că subiectul doreşte să facă acţiunea verbului (lat. *edo* „mănînc", *es-urio* „doresc să mănînc, sînt flămînd"). Mai există apoi verbe iterative, care arată că acţiunea se face de mai multe ori (lat. *ago* „mîn", *agito* „mîn mereu", „mîn încoace şi încolo"). Alte limbi, cum e a noastră, exprimă aceste nuanţe prin cuvinte adăugate, cum se vede din traducerea exemplelor date între paranteze. Este şi aceasta o trăsătură analitică a limbii noastre.

Trebuie să adăugăm însă că limbile care nu prea folosesc sufixele, ca franceza, au totuşi destul de multe cuvinte derivate, numai că nu le formează singure, ci le împrumută. Astfel franceza împrumută derivate cu nemiluita din latineşte, în aşa fel încît, în faţa locuţiunilor romîneşti citate mai sus, formate cu *tată, mamă,* franceza poate cita derivate ca *paternel, maternel,* inexplicabile prin cuvintele de bază franţuzeşti *père, mère ;* pentru „omuleţ, de care a fost vorba mai înainte, poate zice *homuncule* (lat. *homunculus),* neanalizabil în franţuzeşte. Cred că nu exagerez dacă spun că derivatele împrumutate gata făcute din latineşte sînt mai numeroase decît cele create în franţuzeşte.

Un cuvînt din fondul principal este probabil mai mult întărit de crearea unui derivat, care poate la rîndul lui intra în diverse legături cu alte cuvinte (asupra acestei probleme voi reveni îndată), decît de crearea unei locuţiuni în care intră acel cuvînt din fondul principal. Totuşi, cum am mai spus, şi prezenţa locuţiunilor poate întări situaţia unui cuvînt. În schimb împrumutarea de cuvinte gata formate din alte limbi este o armă cu două tăişuri. În oarecare măsură, şi aceste derivate pot întări cuvîntul de bază indigen, cum am arătat în

capitolul despre neologisme, cu exemple romînești. Dar în același timp, prin faptul că elementele de derivare nu sînt totdeauna clare, aceste împrumuturi slăbesc coeziunea grupurilor de cuvinte, distrug sentimentul derivării. Mai gravă este însă situația la acele derivate care nici nu pot fi legate de un cuvînt de bază indigen : *maternel* e prea departe de *mère* ca să fie simțit ca un derivat al acestuia, astfel încît face figură de cuvînt primar, nederivat. Astfel derivatele împrumutate nu întăresc fondul principal, ci duc la slăbirea lui, micșorează diferența dintre el și masa vocabularului. Aici se vede unul dintre dezavantajele elementelor analitice în limbă.

În ce privește rolul afixelor, trebuie să facem o deosebire între prefixe și sufixe, pe de o parte și infixe, pe de altă parte. Să le vedem însă pe rînd, pe toate.

Dacă comparăm limbile care folosesc mult prefixele cu cele care le folosesc puțin, constatăm o netă superioritate a celor dintîi. În aceste limbi fondul principal este de obicei foarte solid și diferența între el și masa vocabularului e netă : din fiecare cuvînt care aparține fondului principal se formează numeroase derivate cu prefixe, pentru redarea cărora limbile de tipul fără prefixe sînt silite să facă apel la cuvinte din alte familii. Astfel, în aceste din urmă limbi, fondul principal devine mai diluat, mai puțin bine delimitat față de masa vocabularului. Iată un singur exemplu care mi se pare suficient pentru a îndreptăți aprecierea de mai sus : față de verbul simplu *hodit'* „a merge“, limba rusă are următoarele derivate cu prefixe : *vîhodit'* „a ieși“, *dohodit'* „a ajunge“, *zahodit'* „a intra“, *nahodit'* „a găsi“, *obhodit'* „a înconjura“, *perehodit'* „a se muta“, *podhodit'* „a se apropia“, *pohodit'* „a se asemăna“, *prihodit'* „a sosi“, *prohodit'* „a străbate“, *shodit'* „a se scufunda“, *uhodit'* „a pleca“ și altele. Dacă dăm la o parte pe *străbate* și *scufunda,* derivate și ele cu prefix, toate celelalte verbe cu care am tradus derivatele rusești sînt, independente unele de altele, cuvinte din fondul principal al limbii noastre. Evident, fiecare din ele mai are și alte valori decît cele corespunzătoare derivatelor rusești, dar nu e mai puțin adevărat că masa uriașă de sensuri exprimate în rusește prin verbe grupate în jurul rădăcinii *hod-* s-a difuzat în romînește la mai mult de 12 radicale diferite din fondul principal, dintre care deci nici unul nu poate ajunge la soliditatea corespondentului rusesc. În exemplul luat situația este încă destul de bună, deoarece toate corespondentele romînești sînt în fondul principal al limbii noastre. În alte cazuri putem însă avea a face

cu paralele împrumutate recent şi deci în afara fondului principal.

Prezenţa prefixelor ajută mult la folosirea procedeului numit „calc". Un termen tehnic dintr-o limbă este împrumutat nu prin adoptarea suntelor din care e compus, ci prin transpunerea fiecărui element în parte în limba proprie. De exemplu în latineşte, din *pressio* „apăsare" s-au format cuvintele *impressio* şi *ex-pressio*, literalmente „apăsare înăuntru" şi „apăsare afară". Aceste cuvinte au căpătat apoi sensuri abstracte pe care franceza şi romîna le exprimă prin cuvintele împrumutate *impresie, expresie* (fr. *impression, expression*). Astfel s-au introdus în romîneşte şi în franţuzeşte materiale străine, greu de adaptat şi de digerat, greu de introdus în vocabularul omului care nu a învăţat latineşte. În nemţeşte s-a folosit procedeul calcului : *Ein-druck, Aus-druck,* care redau exact elementele cuvintelor latineşti prin material german („apăsare înăuntru", „apăsare afară"), avînd şi sensul abstract de „impresie", „expresie". La fel în maghiară (*be-nyomás* „impresie", *ki-nyom-* „a exprima", de la *nyom-* „a apăsa") şi în alte limbi. Prin aceasta, noile idei sînt redate cu cuvinte care îmbogăţesc elemente vechi ale fondului principal.

Din acest punct de vedere trebuie să considerăm ca un fapt pozitiv pentru limba noastră introducerea a numeroase prefixe, întîi de origine slavă (*răz-, ne-, pre-* etc.), apoi de origine internaţională (*con-, ex-, in-* etc.), care dau astăzi limbii romîne posibilitatea să formeze numeroase derivate de la principalele cuvinte romîneşti (de exemplu se zice *a răzbate, consătean* etc.). Este aici un punct de plecare pentru o întărire ulterioară a fondului principal al limbii noastre.

În ce priveşte sufixele, lucrurile se prezintă cam în acelaşi fel, cu deosebire că aici limba romînă are de la început o poziţie mai bună. Cu ajutorul sufixelor moştenite din latineşte, s-au format de multă vreme numeroase derivate solide în jurul cuvintelor importante din fondul principal apoi s-au adăugat foarte numeroase sufixe de origine slavă, rămase productive în limba noastră, iar mai de curînd sufixe internaţionale. Din acest punct de vedere deci, romîna nu are nimic de regretat.

În opoziţie cu prefixele şi sufixele trebuie să socotim că infixele sînt un element dizolvant, cel puţin în situaţia la care au ajuns limbile indo-europene cunoscute de noi. Infixul distruge unitatea rădăcinii, îngreuiază menţinerea coeziunii între cuvintele din aceeaşi familie. Este, de exemplu, destul de greu pentru un om de azi să realizeze că lat. *pingo* „a picta" are

drept nume de agent pe *pictor*, căci diferența de structură a rădăcinii e destul de mare la cele două cuvinte. De aceea procedeul a și fost părăsit, în multe cazuri infixul a fost generalizat la întreaga familie (de exemplu *punct* l-a primit pe *n* după modelul temei prezentului latin *pungo)*, sau, dimpotrivă a fost suprimat peste tot (lat. *rumpo* a devenit *a rupe*, după modelul perfectului *rupi)*. Limbile indo-europene actuale nu mai folosesc procedeul.

Concurența pe care am constatat-o între cuvintele din fondul principal și cele din masa vocabularului cînd a fost vorba de folosirea lor în vorbire se poate constata și în privința creării derivatelor. Cuvintele din masa vocabularului au puține derivate, și adesea de la cîte un cuvînt este un singur derivat, sau chiar nici unul, în timp ce de la cuvintele din fondul principal sînt de cele mai multe ori numeroase derivate (mai ales în limbile care folosesc mult prefixele ; pentru limba romînă, vezi pagina 41). Aceste derivate sînt strîns legate între ele și întăresc situația familiei din care fac parte. Așa se explică, că „fondul principal de cuvinte influențează formele și procedeele de îmbogățire a vocabularului general, și determină legile interne ale dezvoltării lui istorice" [1] și că „pe baza fondului principal lexical, sub influența stimulelor și impulsurilor pornind de la el se îmbogățește vocabularul..." [2].

Totuși nu trebuie să se creadă că nu există și altă posibilitate. Cu sufixele și prefixele vechi se formează mai ales derivate de la elemente din fondul principal ; de asemenea cu sufixe noi, formate printr-un accident, de exemplu prin falsă despărțire (după un cuvînt ca *fruit-ier* „fructifer", „fructar", în care *-t-* aparține rădăcinii, s-au format în franțuzește derivate ca *bijou-tier*, unde *-t-* nu mai aparține rădăcinii, deci sufixul a devenit *-tier* în loc de *-ier)*. Dar sufixele împrumutate intră de obicei în limbă împreună cu cuvintele străine pe care le-au format, și multă vreme ele nu produc cuvinte indigene. [1] De exemplu în romînește sufixul *-abil, -ibil* apare în cuvinte ca *lavabil* (nu *spălabil), comestibil* (nu *mîncabil), divizibil* (nu *împărțibil)* și numai după multă vreme au început să apară rare derivate de la cuvinte romînești : *lăudabil, plătibil*. Există sufixe pe care vorbitorul le simte ca străine, așa încît for-

---

[1] V. V. Vinogradov, în *Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin*, p. 169.

[2] Id., ibidem, p. 177. Am modificat aici traducerea tipărită, care se abate prea mult de la original.

[3] V. M. Jirmunski, „Voprosî iazîkoznaniia", 1953, nr. 1, p. 128 și 129.

mează cu ele cuvinte derivate numai de la rădăcini străine, indiferent dacă aparţin limbii din care provine sufixul sau alteia (am dat în altă parte, pentru aceasta, exemple din diverse limbi). Bineînţeles, toate aceste fapte afectează numai periferia vocabularului. Treptat însă, sufixele noi, sau dispar, sau ajung să se generalizeze, afectînd şi rădăcinile din fondul principal. Se dă, prin urmare, o luptă între sufixele noi şi cele vechi, din care în majoritatea cazurilor ies învingătoare acestea din urmă.

Concurenţa apare însă şi între derivate şi cuvintele de bază. Există, după cum s-a mai spus, derivate care pătrund în fondul principal alături de forma de bază, iar cîteodată izgonind forma de bază, făcînd-o să iasă chiar din vocabularul activ. În franţuzeşte [1] cuvîntul bază *mont* „munte" nu se mai întrebuinţează de loc cu sensul lui principal, fiind înlocuit de derivatul *montagne* (de asemenea derivatul *monter* „a urca" este în fondul principal). Astfel întărirea derivatului poate însemna în acelaşi timp întărirea cuvîntului bază, dar poate însemna şi slăbirea sau izgonirea lui. Acest din urmă fapt se întîmplă atunci cînd derivatul aparţine aceleiaşi categorii gramaticale ca şi cuvîntul bază. Două tipuri sînt mai frecvente: diminutivele şi verbele formate cu prefix. Mai ales în trecerea de la limba latină la limbile romanice se observă multe cazuri de acestea: rom. *ureche, vechi* ş.a. reproduc diminutivele latine *auricula, uetulus,* nu formele simple *auris, uetus; a coase* provine din forma cu prefix *con-suo,* nu din cea simplă *suo,* care nu s-a păstrat; verbul latin *fligo* „a lupta" a fost gonit din limbă de formele cu prefix ca *infligo, confligo* etc.

Iată exemple de cuvinte care, în decursul istoriei limbii romîne, au dispărut din fondul principal, sau chiar din limbă, fiind înlocuite de formaţii cu prefixe: *la (spăla), cinge (încinge), tinde (întinde; tinde* a fost reluat în secolul al XIX-lea, sub influenţa neolatină, dar n-a reintrat în fondul principal), *osebi (deosebi).* Există şi cazuri cînd derivatul aparţine altei categorii gramaticale decît cuvîntul bază, dar aceste cazuri sînt mai rare: *mărit* „bărbat", „soţ" a dispărut, iar derivatul lui, *a mărita,* este în fondul principal. Alte cazuri unde derivatul e mai solid decît cuvîntul bază: *zdrobi (drob), iernatic (ierna), infirmerie (infirm);* acest din urmă exemplu, cuvînt recent, nu este în fondul principal.

Un interes aparte trezesc formaţiile regresive. Este vorba de cuvinte formate nu prin adăugarea unui afix la rădăcina

---

[1] M. Gurîceva, „Inostronnîie iazîki v şkole", 1952, nr. 5, p. 14.

altui cuvînt, ci, dimpotrivă, prin suprimarea unui afix. Bunăoară verbul latin *sculpo* (de unde vine *a sculpta)* este refăcut din forma cu prefix *in-sculpo* (forma primitivă era *scalpo,* iar schimbarea lui *a* în *u* se justifică numai în forma cu prefix). Exemplele romînești sînt în general substantive derivate de la verbe prin suprimarea sufixului verbal. La bază stă un proces de analogie: deoarece alături de substantivul *roată* avem verbul derivat *roti,* alături de *iarnă* este *ierna,* se naște în mintea vorbitorului ideea că orice verb trebuie să aibă pe lîngă el un substantiv din aceeași familie, fără un sufix special; de aceea, pe lîngă un verb ca *goni* (de origine slavă), apare substantivul *goană* (care nu există în slavă). Asemenea cazuri avem extrem de numeroase în romînește, în special de la verbe din fondul principal, ceea ce se explică prin locul preponderent pe care îl ocupă verbul față de substantiv, așa cum am arătat mai sus. De multe ori, dintr-o familie veche, substantivul s-a pierdut și a rămas numai verbul, de la care s-a format apoi un nou substantiv postverbal. Astfel latinul *laus* „laudă" nu s-a păstrat, ci numai derivatul lui, *laudare,* devenit în romînește *a lăuda,* de la care s-a format apoi un nou substantiv, postverbal, *laudă.* Dintre *nea* și *ninge,* este evident că verbul este mai viabil.

Față de derivatele cu sufixe și prefixe, derivația regresivă are avantajul că economisește materialul lingvistic, formînd cuvinte scurte, comode; nu e deci de mirare că e mult folosită de poeți. Derivatul postverbal e mai strîns legat de cuvîntul bază, mai apropiat de el decît unul cu afix. Prin formarea unui derivat regresiv, familia se îmbogățește mai mult decît prin formarea unui derivat cu afix: derivatul regresiv face impresia că e cuvînt primar, ia în general aspectul de cuvînt vechi, capătă mai repede importanță în limbă, poate da mult mai ușor derivate decît unul care are deja un sufix și este relativ prea lung. Se ajunge astfel ca familia să aibă în aparență două vîrfuri, două centre de iradiere și astfel poziția ei este întărită. Derivatul postverbal poate ajunge chiar să înlocuiască în centrul familiei verbul primar, dînd impresia că acesta din urmă este derivatul. Astfel *măcelar* e mai important decît *a măcelări,* deși substantivul e postverbal, și verbul e anterior lui (format de la *măcel).* Uneori nici specialiștii nu cunosc filiația cuvintelor sau nu sînt de acord asupra ei, de exemplu *păs* vine de la *a păsa,* sau invers?

Vocabularul se mai îmbogățește prin schimbarea categoriilor gramaticale ale cuvintelor: un substantiv capătă și va-

loare de adjectiv sau invers etc. În felul acesta nu se adaugă material sonor nou, dar se mărește conținutul cuvintelor, se produc noi sensuri și noi mijloace de a exprima noțiunile. Cel mai mult se îmbogățesc în felul acesta cuvintele din fondul principal. Procedeul nu are numai avantaje. În general bogăția de înțelesuri își are și neajunsurile ei: cuvîntul începe să fie vag, să dea naștere la confuzii. Deci îmbogățirea cu sensuri noi și înmulțirea categoriilor gramaticale cărora le aparține un cuvînt nu poate merge prea departe.

Problema aceasta este acută în limbile lipsite de flexiune. În limbile monosilabice, cuvintele nu pot avea familie. Se înmulțesc valorile fiecărui cuvînt, care poate îndeplini diverse funcții sintactice și ca urmare trebuie să intre în fondul principal mult mai multe cuvinte, dar mai slabe, mai puțin diferențiate față de masa vocabularului, decît în limbile flexionare. Defectul acesta îl are în mare parte și limba engleză, despre ale cărei mult trîmbițate „merite“ vom avea ocazia să vorbim mai departe.

Au rămas să fie discutate cuvintele compuse. Prin cuvinte compuse înțeleg numai cuvintele formate din două sau mai multe elemente care, avînd și existență independentă, sînt cuvinte de sine stătătoare, prefixele trecînd, așa cum s-a văzut, la derivare. Două sau mai multe cuvinte, fiind legate strîns între ele, ajung să exprime o singură noțiune. Cîteodată sfîrșitul celui dintîi este modificat într-un fel oarecare pentru a se stabili legătura cu cel de-al doilea, astfel încît se creează chiar caracteristici pentru sfîrșitul primului termen al compuselor (în latinește *-i-*, ca în *uni-lateral,* în grecește *-o-*, ca în *biblio-tecă,* în rusește *-o-* și *-e-* ca în *samo-var, ogne-mët* „aruncător de foc“). Sînt limbi care fac foarte mare uz de procedeul compunerii, ajungînd să exprime idei complicate cu ajutorul compuselor cu mai mulți termeni (de exemplu limba sanscrită).

Iată cîteva exemple romînești: *altădată, altceva, altfel, anțărț, astfel (ast* singur nu există, numai *ăst), ălalt, batjocură, binefăcător, binevoi, botgros, bucălat, bunăvoință, burtă-verde, coate-goale, codobatură, locțiitor, mărinimie.*

Limbile care au cuvinte compuse dezvoltă de obicei larg procedeul calcului, despre care s-a vorbit mai sus. De exemplu, după modelul grecescului *nau-agia,* a fost copiat latinul *naufragium;* după acesta, s-au format germ. *Schiff-bruch,* rus. *korable-krușenie,* magh. *hajó-törés* etc., pe cînd limbile fără

compuse, ca romîna şi franceza, sînt silite să împrumute cuvîntul latin gata făcut (rom. *naufragiu*, fr. *naufrage*), care în aceste limbi este simţit ca un corp străin. Latiniştii noştri din secolul trecut au încercat să înlocuiască cuvintele nelatineşti prin compuse, să zică de exemplu *de-gît-legău* pentru „cravată", dar încercarea lor a eşuat în mod lamentabil.

Limbile care formează uşor cuvinte compuse au în general un vocabular foarte bogat, cu atît mai mult, cu cît în principiu orice cuvînt poate intra în compunere cu toate celelalte, şi nici un dicţionar nu poate cuprinde toate combinaţiile posibile. Ceea ce în alte limbi se redă adesea prin derivate cu sufixe sau prin locuţiuni, în aceste limbi este exprimat prin cuvinte compuse. Astfel, faţă de *lingvistică* al nostru; derivat (nu în romînă, de altfel, căci cuvîntul a fost împrumutat de noi gata făcut) de la lat. *lingua* „limbă", rusa are pe *iazîko-znanie*, germana pe *Sprach-wissenschaft*, maghiara pe *nyelv-tudomány*, toate compuse dintr-un prim element care înseamnă „limbă" şi un al doilea care înseamnă „ştiinţă". Faţă de *urechelniţă* al nostru, derivat de la *ureche* (cu un sufix de origine slavă), rusa are pe *uho-vërtka* (format din *uho* „ureche" şi *vertet'* „a răsuci"), germana pe *Ohr-wurm* (din *Ohr* „ureche" şi *Wurm* „vierme"), iar maghiara pe *fül-bemászó* (din *fül* „ureche" şi *bemászni* „a se furişa").

Există şi compuse formate nu din cuvinte întregi, ci din fragmente de cuvinte, mai adesea din iniţiale. Acest procedeu a apărut la noi în secolul trecut, dar a luat foarte mare dezvoltare numai după eliberarea ţării noastre, sub influenţa limbii ruse (în rusă, procedeul cunoaşte o mare favoare de la Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie încoace) : Sovromtransport („Transporturi sovieto-romîne"), MIS („Ministerul învăţămîntului superior"). Formaţiile de felul acesta, dacă durează [1] (ceea ce depinde în primul rînd de durabilitatea noţiunilor pe care le exprimă), pot deveni cuvinte la fel cu cele obişnuite şi pot chiar da derivate cu sufixe: de la CFR avem pe *ceferist, ceferiadă*. Pînă acum, asemenea cuvinte n-au intrat în fondul principal, deoarece au fost mereu schimbate.

Se poate întîmpla ca un element de derivare să se transforme în element de compunere, lucru ce-i drept rar : latinescul *omnibus*, cuvînt simplu, este un dativ plural care înseamnă „pentru toţi". Deoarece rădăcina *omni-* era cunoscută (din *omnipotent, omnivor* etc.), *-bus* a fost luat drept un sufix care

---

[1] Ambele însă au dispărut în ultimii ani.

înseamnă „vehicul", și astfel s-au creat cuvinte ca *auto-bus, aero-bus* etc., unde *-bus* este realmente sufix. Englezii au început să zică, în loc de *omnibus,* numai *bus* simplu, care astfel a devenit cuvînt independent ; prin urmare atunci cînd se pronunță cuvintele în întregime, *omnibus, autobus* etc. apar pentru vorbitor ca niște compuse. Mult mai frecvent este cazul contrar, transformarea unui compus în cuvînt simplu, mai ales atunci cînd e împrumutat de o limbă străină, care nu-i poate recunoaște prin analiză elementele. Astfel, pentru noi, apar cuvinte simple vechile compuse *filo-zof* (din greaca veche, „iubitor de înțelepciune"), *ceaslov* (din slav. *ceaso-slov,* calc după grecescul *horo-logion* „care spune orele"), *glaspapir* (din germ. *Glas-papier* „hîrtie de sticlă"), *borviz* (din magh. *bor-víz* „apă de vin").

Cuvintele compuse au un dezavantaj : sînt adesea foarte lungi, caracteristică izbitoare a cuvintelor germane, maghiare, ruse etc. Au însă multe și mari avantaje, de exemplu permit formarea ușoară a calcurilor (vezi exemplele de mai sus) și prin aceasta evită împrumutarea de material fonetic străin. Noi am împrumutat din franțuzește cuvinte care conțineau sunete necunoscute limbii noastre *(ñ, ü, ö)* și, atunci, sau am deformat sunetele ca să le putem pronunța, sau, într-o etapă următoare, am început să pronunțăm sunetele străine, deformînd astfel sistemul fonologic al limbii noastre. (Astăzi, cuvintele de jargon încep să fie părăsite, și prin aceasta slăbesc și dispar și sunetele străine, împrumutate o dată cu ele.) Limbile care au cuvinte compuse împrumută mai puțin cuvinte străine, ele preferă să traducă elementele componente, folosindu-se astfel de substanța proprie. De exemplu, în timp ce noi zicem *oxigen,* cuvînt pe care nu-l putem analiza, căci l-am împrumutat gata făcut, rușii zic *kislo-rod,* unde primul element traduce pe grecescul *oxys* „acru", iar al doilea, pe grecescul *gen-* „care dă naștere", și astfel limba rusă n-a introdus nici o silabă nouă cînd a adoptat acest cuvînt.

Lingvistul francez A. Meillet (și după el, și eu) spunea adesea că termenii tehnici sînt cu atît mai buni cu cît sînt mai abstracți, adică mai puțin transparenți în ce privește originea lor : romînescul *oxigen* are exact sensul dat de manualul de chimie din care aflăm despre el, pe cînd germanul *Sauerstoff,* în afară de sensul științific de „oxigen", îl are și pe acela pe care, cunoscînd părțile lui componente, vorbitorul îl ghicește *(sauer* „acru" *Stoff* „materie"), și acest sens nu e corect : oxigenul nu e acru. Argumentul este specios, dar el nu are

atîta valoare cît faptul că orice rus reține ușor pe *kislorod*, orice german reține ușor pe *Sauerstoff*, în timp ce copilului romîn îi trebuie multă osteneală ca să învețe pe *oxigen*, care nu-i aduce aminte de nimic cunoscut dinainte.

La aceasta se adaugă faptul că termenii străini, abstracți, rămîn puțină vreme atît de exacți, adică denumesc puțină vreme numai noțiunea științifică pentru care sînt întrebuințați și fără să o denatureze. Repede ei sînt aplicați și la alte noțiuni tehnice, capătă sensuri figurate, și deci exactitatea denumirii scade. Iată cuvîntul străin (vechi grec) *proteză*, al cărui sens primitiv este „punere înainte" ; el a fost întrebuințat pentru a denumi operația chirurgicală prin care se înlocuiește un membru pierdut ; apoi a fost folosit și de dentiști pentru înlocuirea unui dinte : pe urmă *proteză* a început să numească și piesele adăugate ; iar lingviștii numesc *proteză* adăugarea unei vocale la începutul unui cuvînt (de exemplu *a* în *alămîie*). Iată deci că termenul nu mai este chiar atît de precis delimitat, că pot avea loc confuzii aproape tot așa ca la un termen format prin calc.

Compunerea cuvintelor are marele avantaj că sporește familiile cuvintelor vechi în loc să introducă termeni noi. Astfel, pentru a relua exemplul de mai sus, în timp ce noi am introdus în limbă, în masa vocabularului, un element nou, *oxigen*, rusa și germana, creînd compusele *kislorod* și *Sauerstoff*, n-au introdus nici un cuvînt nou, dar au întărit familiile a două cuvinte care făceau parte de mai înainte din fondul lor principal : *kislîi* și *rod* pe de o parte, *sauer* și *Stoff* pe de alta. În limba rusă sînt 6 500 de cuvinte radicale (nederivate) [1]. În romînește am găsit peste 10 000, deși vocabularul romîn e mult mai restrîns decît cel rus. Astfel compunerea, fiind un element de întărire a cuvintelor din fondul principal, este în același timp un element de stabilitate a vocabularului și implicit a limbii. Desigur, se pot forma și se formează compuse și din cuvinte care nu fac parte din fondul principal, dar mult mai rar (după cum și derivatele de la aceste cuvinte sînt mai puțin numeroase). Se poate deci întîmpla ca și unele cuvinte din masa vocabularului să fie întărite prin formarea de compuse. Aceasta nu constituie un rău, de vreme ce este necesar să intre și elemente noi în fondul principal, care nu poate rămîne etern același. Dar una este să fie întărit din cînd în cînd un element din masa vocabularului cu perspectiva de a fi primit

---

[1] M. N. Peterson, „Voprosî iazîkoznaniia", 1952, nr. 5, p. 77.

cîndva în fondul principal, şi alta să fie introduse masiv cuvinte noi în masa vocabularului, cum s-a întîmplat la noi. Subliniez că de obicei ambele elemente ale compusului fac parte din fondul principal, deci prin crearea unui singur cuvînt sînt întărite două familii vechi.

Prin urmare limbile cu compunere bogată au în general un fond principal mai compact, mai bine delimitat şi mai solid, chiar dacă eventual este mai puţin numeros. Iar cuvintele compuse care nu intră în fondul principal îmbogăţesc masa vocabularului cu elemente noi, care fac inutilă împrumutarea de elemente străine. Aşa dar compunerea este un element pozitiv, un element care dă tărie şi stabilitate limbii.

O ultimă problemă în legătură cu formarea cuvintelor: raportul între cuvintele scurte şi cuvintele lungi în fondul principal: În principiu, cuvintele scurte sînt preferabile celor lungi: cuvintele scurte fac economie de substanţă fonetică, fac şi economie de timp (să ne gîndim la pronunţarea unui monstru englezesc de felul lui *educationability* (transpus exact ar suna în romîneşte „educaţionabilitate“) sau franţuzesc ca *révolutionnarisation* (adică „revoluţionarizare“). Apoi — şi acesta este un motiv pentru care cuvintele lungi nu sînt prea numeroase în fondul principal — una dintre condiţiile de admitere a cuvintelor în fondul principal este prezenţa a numeroase derivate, şi este greu să formezi, cu afixe, derivate de la cuvinte care şi fără să le mai adaugi nimic comportă silabe numeroase. Chiar pentru a înţelege sensul lor trebuie să faci adesea un efort de gîndire.

Nu e vorbă, şi faptul de a fi prea scurte este un defect pentru cuvinte, care riscă să se piardă în vorbire dacă sînt compuse dintr-o singură silabă, şi aceea scurtă. Iată de ce avem numeroase exemple de cuvinte scurte înlocuite cu derivate. În franţuzeşte, în special, exemplele de acest fel abundă: fr. *soleil* „soare“ nu reproduce pe lat. *sol,* ci un diminutiv al acestuia, *soliculus,* deşi în ce priveşte conţinutul nu era nici un motiv să se folosească un diminutiv pentru noţiunea de „soare“.

Examinînd cuvintele din fondul principal al limbii romîne, constatăm că cele mai numeroase sînt cele de două silabe: cele de o singură silabă sînt prea scurte, iar cele de trei silabe, încep să fie prea lungi. Cuvintele de patru şi cinci silabe sînt atît de rare, încît pot fi considerate ca accidente.

FONETICA

Fonetica este în legătură nemijlocită cu întregul vocabular, căci ea furnizează sunetele din care se alcătuiesc cuvintele. Aceste sunete sînt susceptibile de a se schimba în timp și spațiu. Ne vom interesa deci de modificările fonetice produse în decursul istoriei limbii și de raporturile dintre diversele pronunțări regionale și pronunțarea limbii naționale.

Există schimbări fonetice care constituie efecte ale legilor interne de dezvoltare a limbii și care îmbrățișează întregul vocabular. Astfel *a* neaccentuat latin, cu excepția inițialei cuvintelor, a devenit în romînește *ă* în toate cuvintele unde se găsea acest sunet la o anumită epocă. În felul acesta limba romînă a fost dotată cu un nou fonem, *ă*. Vocalele lungi și scurte din latinește s-au contopit, ceea ce a avut ca efect că, în loc de zece foneme vocalice, limba noastră a rămas numai cu cinci (numărul lor a crescut apoi, prin introducerea lui *ă* și *î*). Orice *l* muiat din vechea romînă a dispărut în romîna modernă, pe întreg teritoriul țării, deci și în acest caz numărul fonemelor a scăzut cu o unitate. În toate aceste cazuri, schimbările s-au produs la fel în cuvintele din fondul principal și în cele din masa vocabularului, de exemplu *l* muiat a dispărut din *l'ierta* (devenit *ierta*, cuvînt din fondul principal), ca și din *l'iñe* (devenit *ie*, cuvînt din masa vocabularului). În toate aceste cazuri, cuvintele din fondul principal nu se deosebesc prin nimic de cele din masa vocabularului, schimbările efectuîndu-se simultan și pe nesimțite în toate cuvintele. Nu avem nici un motiv să credem că schimbările s-ar fi produs întîi în cuvintele din fondul principal sau în cele din masa vocabularului.

Există și schimbări bruște, produse prin introducerea de sunete împrumutate din limbi străine. De exemplu limba romînă, după ce a pierdut orice urmă de *h* latin, a împrumutat cuvinte slave care comportau acest fonem (*haină, hrană, suhat* etc.). Încetul cu încetul, fonemul a pătruns în limbă și astăzi noi îl folosim în mod curent. Se înțelege de la sine că *h* a apărut în cuvinte din masa vocabularului, deoarece nu se poate admite că un neologism intră dintr-o dată în fondul principal. Dar constatăm că nici pînă astăzi fonemul n-a putut pătrunde adînc în fondul principal, care nu cuprinde decît cîteva cuvinte cu *h* (bineînțeles, n-am pus la socoteală acele cuvinte unde *h* este un simplu semn ortografic, ca în *cheie*, și nu corespunde unui fonem *h*). (Trebuie să adaug că *h* este un fonem recent

şi în limbile slave[1].) Aceste fapte aruncă o vie lumină asupra transformării lui *h* în *f*, în cuvinte ca *marfă, năduf, poftă, vîrf* etc. şi ne fac să credem că palatalizarea lui *f* (în cuvinte ca *fier*, pronunţat regional *x'er)* nu poate fi prea veche.

Din cele arătate reiese că fondul principal lexical este un element de conservare şi în domeniul foneticii. Desigur pînă la urmă *h*- s-a impus în limba noastră, deşi nu e prea răspîndit. Dar alte foneme nu izbutesc să se menţină. În anii dintre cele două războaie mondiale, au pătruns în limba noastră, o dată cu numeroase franţuzisme, şi sunete specifice limbii franceze şi inexistente mai înainte în romîneşte: *ü* (ca în *alürä)*, *ö* (ca în *dizör)* *ñ* (ca în *lorñon)* etc. Bineînţeles, toate aceste cuvinte au rămas în afara fondului principal al limbii noastre, ba ele au chiar un pronunţat caracter de jargon. De aceea astăzi sînt din ce în ce mai puţin întrebuinţate şi se poate prevedea că în curînd vor fi numai o amintire. Neizbutind să pătrundă în cuvinte din fondul principal, sunetele noi vor dispărea fără urmă. Deci graţie fondului principal, prind şi se dezvoltă acele modificări care sînt în acord cu legile interne de dezvoltare a limbii, iar dintre sunetele împrumutate, numai acelea care ne vin prin cuvinte necesare şi importante pentru întreg poporul. În general, stabilitatea fonemelor depinde de stabilitatea fondului principal lexical şi a structurii gramaticale[2].

Alta este situaţia pronunţărilor regionale. Cînd dialectele locale şi graiurile se contopesc în sînul limbii naţionale, trebuie să se piardă şi pronunţările regionale. Încet, încet, locuitorii unei regiuni se dezvaţă de pronunţarea lor şi o adoptă pe cea a limbii naţionale. De exemplu, moldoveanul renunţă la pronunţarea *barbat* şi începe să zică *bărbat*. Ardeleanul nu mai pronunţă *leje*, ci *lege* etc. Cu care cuvinte se începe prefacerea pronunţării regionale? Evident, cu cele din fondul principal, care sînt comune limbii naţionale şi graiurilor regionale şi care revin în vorbă la tot pasul. În schimb cele pe care limba naţională nu le cunoaşte şi care sînt numai în uzul local, acelea pot continua multă vreme să fie pronunţate după fonetismul local. O cercetare cu totul sumară a *Atlasului lingvistic romîn* mi-a arătat că în punctul 720 *p* urmat de iod e alterat în cuvintele *pistrui, piept, suspin* şi nu e alterat în *piele, pipăi, picior*. În punctul 725, e alterat în *pistrui, pipăi, pişca,* şi nu e alterat

---

[1] P. S. Kuzneţov, „Voprosî iazîkoznaniia", 1952, nr. 5, p. 42.
[2] M. N. Peterson, „Voprosî iazîkoznaniia", 1952, nr. 5, p. 77.

în *piele, piept, picior.* S-ar părea deci că în general în cuvintele din fondul principal s-a adoptat pronunțarea literară, pe cînd în cele din masa vocabularului, nu. Subiectul ar merita să fie studiat printr-o anchetă pe teren.

Dacă, pentru un motiv oarecare, unul dintre cuvintele rămase cu pronunțarea regională pătrunde în limba națională, el poate să-și mențină și aici particularitățile locale. De exemplu, alături de forma muntenească *tezec,* există forma moldovenească *tizic.* În limba literară a pătruns aceasta din urmă, grație scriitorilor moldoveni (Sadoveanu și alții) care l-au folosit în scrierile lor.

Dacă teoria expusă aici este justă, înseamnă că în materie de graiuri regionale rolul fondului principal este contrar celui pe care-l are cînd e vorba de cuvinte de origine străină : tocmai cuvintele din fondul principal sînt cele mai dispuse să-și modifice pronunțarea, prin urmare aici fondul principal are rolul de a grăbi procesul de unificare a limbii întregului popor.

MORFOLOGIA

Între morfologie și vocabular este o strînsă legătură căci vocabularul pune la dispoziție morfologiei materialele de care aceasta se servește pentru a construi grupurile morfologice. Gramatica și lexicul se întrepătrund [1]. Ne așteptăm deci ca și fondul principal lexical să intre în relații strînse cu morfologia.

Prima problemă pe care trebuie s-o ridic este aceea a cuvintelor neflexibile în fondul principal. Propriu-zis, morfologia trebuie să studieze flexiunea cuvintelor, prin urmare s-ar părea că n-o interesează cuvintele neflexibile. Dar părțile vorbirii, în ansamblul lor, nu pot fi obiectul altei părți a gramaticii decît morfologia, de aceea cele cîteva cuvinte pe care le am de spus despre elementele neflexibile ale limbii au fost clasate aici.

Nu este nevoie să insist asupra extraordinarei importanțe pe care o au în limbă cuvintele de legătură, conjuncțiile și prepozițiile : nu există și nu poate exista limbă dezvoltată fără ele și nu este posibil să rostim cîteva cuvinte care exprimă idei legate fără să ne folosim de conjuncții și prepoziții. Alături de aceste părți ale vorbirii trebuie să adăugăm adverbul, deși

[1] V. A. Zveghințev, „Inostrannîie iazîki v șkole", 1951, nr. 2, p. 22.

el nu este peste tot şi în totul neflexibil (vezi gradele de comparaţie sintetice, de tipul rus. *skoro* „repede", adv., comp. *skoree),* şi chiar prin formarea lui după norme regulate el se apropie de cuvintele flexibile. Mă voi ocupa însă aici numai de adverbele primare, ceea ce se poate motiva fie şi prin faptul că cele derivate fac parte din familia cuvîntului lor de bază şi ca atare nu au dreptul la un loc aparte pe liste.

Cuvintele neflexibile sînt în general stabile. Mare parte dintre prepoziţiile romîneşti sînt între cele mai vechi cuvinte ale limbii noastre *(cu, în, pe* etc.). Conjuncţiile sînt în general mai noi şi ele sînt supuse unei înnoiri mai frecvente, cauzată de nevoia permanentă de a face limba mai clară şi mai precisă, de a exprima tot mai precis nuanţele care se înmulţesc pe măsură ce omul îşi îmbogăţeşte cunoştinţele şi îşi perfecţionează gîndirea. Totuşi şi printre conjuncţii sînt unele care aparţin fondului primitiv indo-european *(că, să* etc.). Acelaşi lucru se poate spune şi despre adverbele primare : prin însuşi faptul că nu sînt derivate în limba noastră, dacă nu sînt împrumutate (şi puţine sînt împrumutate), ele se dovedesc a fi vechi.

Am arătat în altă parte cît de mult sînt întrebuinţate cuvintele de acest fel. Fiecare conjuncţie şi prepoziţie şi multe dintre adverbe apar de mai multe ori pe o pagină în care majoritatea celorlalte cuvinte nu apar de loc.

În principiu, prepoziţiile şi conjuncţiile ar trebui să nu dea naştere la derivate, dar în practică derivate de la ele există. În latineşte, de exemplu, se cunoaşte tipul *deterior, extra, intimus* etc., derivate de la prepoziţii. În romîneşte nu găsim asemenea derivate, cel puţin în limba naţională. De la adverbe însă e mult mai uşor să se formeze derivate, şi exemple există şi în romîneşte *(abieluşa, acuşica, a aiura, a apropia, a împreuna, a înainta, a îndărăpta, îndărătnic* etc.) şi ele vin să întărească importanţa cuvîntului de bază. Atît adverbele, cît şi prepoziţiile şi conjuncţiile pot intra în compuneri, ceea ce de asemenea aduce o întărire a lor *(despre, pe la, ca şi, de la, fiindcă, poimîine, numai* etc.).

O ultimă întrebare : cuvintele neflexibile intră în fondul principal după ce devin instrumente gramaticale, sau devin instrumente gramaticale după ce au intrat în fondul principal ? Răspunsul trebuie să fie afirmativ în ambele sensuri, căci constatăm că unele cuvinte din fondul principal se transformă în instrumente gramaticale *(lîngă,* de la adjectivul latin *longus, fără* de la substantivul latin *foris),* sau că instrumente noi rezultă din unirea a două vechi, care erau de mai

înainte în fondul principal, *(dacă* din *de ca, din* din *de în* etc.). Pe de altă parte, cuvinte dinafara fondului principal pot intra în combinaţii care le transformă în conjuncţii (de exemplu *cauză* în locuţiunea conjuncţională *din cauză că),* ceea ce face ca elementul internaţional *cauză* să se apropie de fondul principal, sau chiar să intre în el.

Interjecţiile

Interjecţiile sînt cuvinte apropiate de onomatopee. Onomatopeele propriu-zise nu intră în general în fondul principal, ceea ce se explică prin caracterul aparte al cuvintelor onomatopeice şi prin lipsa lor de stabilitate. Acest lucru e în cea mai mare parte valabil şi pentru interjecţii. Interjecţiile imită unele sunete din natură *(scîrţ* etc.) sau exprimă unele stări ale vorbitorului şi sînt legate de acestea. Ca şi onomatopeele, interjecţiile nu fac parte din propoziţie, deşi pot ţine locul unei propoziţii ; ele nu intră în locuţiuni ; formează baza pentru derivate *(a scîrţîi),* dar derivatele de la interjecţii, nu prea numeroase, prezintă şi ele un oarecare caracter de nestabilitate.

Acest caracter de nestabilitate este legat de faptul că interjecţiile nu au formă arbitrară, ci sunetele din care sînt formate sînt condiţionate de conţinutul cu care sînt asociate. Afirmaţia pare paradoxală ; voi încerca s-o lămuresc. Cuvintele obişnuite sînt formate din sunete care nu au nimic de-a face cu sensul lor, de aceea, dacă schimbăm unul dintre fonemele lor, e foarte uşor să schimbăm cu totul sensul comunicării noastre *(pere — bere).* Interjecţiile, prin sunetele lor, copiază mai mult sau mai puţin fidel sunetele din natură sau încearcă să redea starea vorbitorului ; o oarecare aproximaţie în reproducerea acestor sunete nu împiedică înţelegerea : dacă în loc să pronunţăm *pleosc* spunem *bleosc,* modificarea sunetului iniţial nu împiedică pe auditor să înţeleagă ce am vrut să spunem, deoarece celelalte sunete rămîn destul de *transparente.* De aceea interjecţiile, mai puţin abstracte decît celelalte cuvinte, sînt şi mai puţin stabile.

Aşa se face, după părerea mea, că în fondul principal al limbii noastre nu intră decît puţine interjecţii *(hai, ia (că), na, zău),* dintre care primele trei au un destul de pronunţat caracter verbal.

Pronumele şi numeralele

Mai rămîne să vedem situaţia pronumelor şi a numeralelor; articolul, cu excepţia celui enclitic, care nu e un cuvînt de sine stătător, va fi tratat împreună cu pronumele. În fondul principal intră aproape fără excepţie pronumele şi numeralele simple. Justificarea nu e greu de prezentat: aceste cuvinte îndeplinesc mai toate condiţiile stabilite drept criterii ale apartenenţei cuvintelor la fondul principal. Pronumele şi numeralele sînt foarte mult întrebuinţate, pronumele se găsesc mai pe orice pagină din orice text şi intră în tot felul de locuţiuni, iar numeralele sînt adesea folosite în proverbe. Prin flexiunea lor, ele se dovedesc a aparţine unui tip arhaic, probabil cel mai vechi tip de flexiune cunoscut în limbile indo-europene (alături de verbul *a fi*).

Toate numeralele simple sînt de origine latină, cu excepţia lui *sută*, care e de origine slavă. Pătrunderea unui element slav printre numeralele simple (de altfel şi formarea numeralelor compuse cu *spre* este copiată după model slav) arată importanţa deosebit de mare pe care o au elementele lexicale slave în limba romînă, căci numeralele sînt printre elementele cele mai constante ale fondului principal.

Cuvintele neregulate

Prin cuvinte neregulate înţeleg, pe de o parte, pe acelea care prezintă neregularităţi în flexiunea lor (de exemplu alături de singularul *om*, găsim pluralul *oameni* în loc de *omi*, cum ar de aşteptat dacă ne luăm după exemple ca *pom* — *pomi*; alături de prezentul *am*, găsim perfectul *avui* în loc de *amui*, cum ne-am aştepta după modelul *gem* — *gemui*), pe de altă parte pe cele derivate după alt sistem decît cel obişnuit (de exemplu adverbul *bine* alături de adjectivul *bun*, în loc ca adverbul să fie egal cu forma neutră a adjectivului). Mai adaug cuvintele la care accentul variază în cursul flexiunii (sg. *mi'jloc*, pl. *mijloa'ce*) şi pe cele care au unele forme flexionare înlocuite cu forme din alte rădăcini (de exemplu rom. *o dată*, de *două ori*, deşi *dată* are şi pluralul *dăţi*; rus. *god* „an“, dar *şest' let* „şase ani“, deşi *god* are plural, şi chiar două forme: *goda* şi *godî*; alte exemple se vor vedea mai departe).

Din paginile precedente s-a putut vedea că, după părerea mea, cuvintele neregulate fac parte toate din fondul principal, că, prin însuşi faptul că sînt neregulate, ele se dovedesc a

aparține fondului principal. Înainte de a discuta această afirmație și de a demonstra justețea ei, cred necesar să discut motivele pentru care unele cuvinte sînt neregulate.

Limba primitivă *era* foarte săracă. Ideile de exprimat nu erau pe atunci nici prea numeroase, nici prea complicate. În schimb aparatul gramatical era cu totul neorganizat. Încă nu avuseseră loc „uriașele succese ale gîndirii", încă nu se găsiseră mijloace comode de a generaliza, munca de abstractizare era încă la începutul ei. Fără îndoială, primii oameni care au început să vorbească nu ajunseseră încă la noțiuni generale, pentru ei cuvîntul *cal* nu reprezenta încă noțiunea de „cal" în general, ci numai calul concret, sau caii concreți pe care îi aveau în fața lor. Gramatica nu semăna încă cu geometria de azi. „Primitivii", pînă astăzi, deși au un vocabular mult mai redus decît civilizații, au totuși, pentru unele noțiuni, mult mai multe cuvinte decît noi, tocmai din cauza neputinței de abstractizare. Ei au un cuvînt pentru „cal alb", altul pentru „cal negru" etc., dar un cuvînt „cal" nu au.

Putem bănui că, tot din neputința de a generaliza, pluralul se exprima, în primele timpuri, cu alt cuvînt decît singularul. Urme ale acestei stări de lucruri se mai pot găsi și în limbile europene de astăzi (germ. sg. *Mann,* pl. *Leute* „om, oameni", rus. sg. *celovek,* pl. *liudi* „om, oameni"). Unele substantive nu au plural, altele nu au singular (fr. *gens* „oameni", fără singular, cf. lat. *liberi* „copii", fără singular). Astfel, în vremea începuturilor vorbirii, un animal izolat se numea, să zicem, *cal,* două se numeau *telegari,* trei, *herghelie.* Fapte de același fel se găsesc în morfologia verbului. Diferitele timpuri ale unui verb se exprimau prin cuvinte deosebite, și urme ale acestei stări de lucruri se mai găsesc la dată istorică. În grecește, de la verbul *phero* „aduc", viitorul este *oiso,* aoristul este *enenkon*; de la *agoreuo* „vorbesc", aoristul este *eipon,* iar viitorul, *ero;* în latinește, de la *fero* „port", perfectul este *tuli,* iar supinul *latum* ; verbul *uolo* „vreau" are persoana a doua a prezentului *uis,* din rădăcina altui cuvînt decît celelalte persoane.

Aceste forme provenite din altă rădăcină se numesc deobicei *supletive;* socotesc că termenul e greșit, căci el presupune dispariția unor forme mai vechi, regulate, al căror loc-l-ar fi luat cele neregulate ; în general însă lucrurile nu s-au petrecut așa, ci formele așa-numite supletive sînt și ele tot primitive și egal de îndreptățite la existență, din punctul de vedere istoric, ca și celelalte. Dovada o fac verbele cărora le lipsesc

cu totul unele forme, pentru că nu le-au avut niciodată, de exemplu lat. *rigeo* „sînt țeapăn“ nu are perfect și supin, lat. *disco* „învăț“ nu are supin etc. (La fel substantivului *uis* „putere“ îi lipsesc genitivul și dativul singular, substantivului *uicis* „schimbare“ îi lipsesc nominativul și dativul singular etc.).

Pe același plan putem pune formarea femininului: la origine nu existau sufixe cu ajutorul cărora să se formeze substantive feminine de la masculine sau masculine de la feminine, ci se recurgea la cuvinte diferite. Astfel lat. *bos* „bou“ are feminin pe *uacca* „vacă“. Situația aceasta s-a păstrat pentru multe animale domestice în toate limbile moderne.

Cu timpul se introduce un început de organizare, se adoptă anumite caracteristici cu ajutorul cărora se diferențiază mai multe forme din rădăcina aceluiași verb sau substantiv. La verbe, de exemplu, singularul are în temă altă vocală decît pluralul: gr. perf. pers. I sg. *oida* „știu“, pers. I pl. *ismen*, germ. prez. (mai vechi perf.) pers. I sg. *weiss* „știu“, pers. I pl. *wissen*; pers. I sg. *mag*. „pot“, pers. I pl. *mögen*; sg. *darf* „am voie“, pl. *dürfen* etc. Apoi se introduc terminații caracteristice pentru diversele timpuri, dar se păstrează și alternanțele vocalice. De exemplu în grecește aoristul se formează cu o terminație dată (pers. I. sg. *-on)*, dar tema aoristului diferă de tema prezentului: prez. *leipo* „las“, aor. *e-lip-on*, prez. *pheugo* „fug“, aor. *e-phyg-on* (dacă tema ar rămîne a prezentului, aoristul s-ar confunda cu imperfectul).

După multe mii de ani, se creează în sfîrșit terminații care lasă tema intactă și care se atașează la foarte multe teme nominale sau verbale de același fel. Se construiesc forme de trecut mai regulate, ca lat. *dixi* (adică *dik-si)* de la prezentul *dico* „spun“, cu sufixul *-s-*, gr. *epaideusa* de la *paideuo* „educ“, tot cu sufixul *-s-*, slav. *slușahŭ* de la prezentul *slușǫ* „aud“, cu *-h-* provenit dintr-un mai vechi *s*, germ. *machte* de la prezentul *mache* „fac“, cu sufixul *-t-* etc. Aceste forme sînt simple și regulate, ele servesc la conjugarea unui mare număr de verbe; însă ele coexistă cu cele mai vechi, neregulate și complicate sau chiar cu totul aberante. Numai foarte încet aceste forme vechi sînt înlocuite de cele noi. Astfel în latinește apare la un moment dat un sistem mult mai clar de a forma perfectul, cu sufixul *-u- (canta-u-i* de la *canto* „cînt“, *mon-u-i* de la *moneo* „sfătuiesc“). În romînește, multe dintre verbele care în latinește fuseseră neregulate au devenit regulate, de exmplu lat. *pasco*, perf. *paui*, rom.

pasc, păscui; lat. *cado,* perf. *cecidi,* rom. *cad, căzui.* Această simplificare și regularizare este „rezultatul unei îndelungate munci de abstractizare a gîndirii umane, un indice al uriașelor succese ale gîndirii“ [1].

Ce e drept, procesul de dezvoltare a limbii nu merge ca un fir neîntrerupt dinspre neregulat spre regulat. Există și cazuri contrarii, de formații regulate care devin neregulate. În primul rînd acesta este efectul deteriorărilor fonetice. În latinește, verbul *leuo, leuare* este perfect regulat; în romînește, din cauza tratamentului diferit al silabei inițiale, după cum era accentuată sau nu, s-a ajuns la o conjugare cu totul neregulată: pers. 1 sg. *iau,* 1 pl. *luăm;* aceeași cauză a făcut ca verbul *a veni,* regulat la prezentul indicativ în latinește (1 sg. *uenio,* 1 pl. *uenimus),* să fie neregulat în romînește (1 sg. *vin,* 1 pl. *venim).* În urma transformărilor fonetice, verbele irlandeze au devenit atît de neregulate, încît întrec cu mult, din acest punct de vedere, situația din limbile clasice. Și în franțuzește s-au produs noi cazuri de verbe supletive: prez. 1 sg. *je vais* „eu merg“ (lat. *uado),* 1 pl. *nous allons* (lat. *ambulamus),* viit. *j'irai* (lat. infin. *ire),* adică trei verbe latinești s-au contopit în conjugarea unui singur verb franțuzesc. Acesta este adevărat supletivism, deoarece toate cele trei verbe latinești prezentau toate formele de prezent și de viitor.

Un caz puțin deosebit este acela al verbului romînesc *a vrea, a voi,* care amestecă în paradigmă forme de origine latină și forme de origine slavă.

Chiar și în formarea femininului și a masculinului se produc noi neregularități: față de lat. *equus* „cal“, fem. *equa,* romîna are femininul *iapă* și masculinul mai nou, *cal;* față de lat. *gallus* „cocoș“, fem. *gallina,* romîna are femininul *găină* și masculinul mai nou (slav) *cocoș.*

Forme neregulate se mai pot produce prin faptul că o formație care a fost cîndva regulată se pierde, lăsînd în urma ei numai resturi răzlețe, care nu mai sînt simțite ca făcînd parte dintr-un sistem. Limba latină cunoștea o declinare în *-u-* (tip *lacus,* gen. *lacus),* care în limba vorbită s-a contopit la un moment dat (cînd *o* a devenit *u)* cu temele în *-o-* (tip *populus* gen. *populi)* ; dar terminația *-o-* > *-u-* devenise caracteristică pentru masculine, iar vechea declinare în *-u-* cuprindea și feminine; unele dintre acestea s-au păstrat în

[1] I. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii.* Editura pentru literatură politică, 1953, p. 22.

romînește ca atare *(noru, mînu,* feminine, deci, din punctul de vedere al limbii romîne, neregulate), și mai apar așa pînă astăzi în unele regiuni (în limba literară, cu excepția construcției *noru-mea,* ele au fost trecute la declinarea în *-ă,* a femininelor, și au devenit astfel regulate), ba la ele s-a mai adăugat un exemplu nou, *soru-* (păstrat în *soru-mea)* din. lat. *soror* (în schimb *noră* și-a conformat pluralul, *nurori,* după *soră).*

Limbile indo-europene cunoșteau în conjugare forme atematice, adică verbe la care desinența personală era adăugată direct la rădăcina verbului, fără vocală de legătură. Desigur acest soi de conjugare este mai vechi decît cel tematic, și a fost o vreme cînd conjugarea atematică era „regulată". Dar formele atematice au fost treptat înlocuite, așa încît, acolo unde ele mai apar, pot fi considerate ca neregulate. Astfel, în latinește mai apar cîteva forme ale verbului *fero (fers, fert, ferte, ferre),* cîteva optative *(uelim, edim* etc.) și încă puține exemple, trecute în manuale ca forme neregulate. Pînă în ziua de azi mai avem în romînește resturi de conjugare atematică (la verbul *a fi,* probabil și la *a avea),* care constituie în gramatica noastră cazuri de neregularitate.

Desigur, mai există și alte cauze care duc la stricarea ordinii în gramatică, în afară de cele pe care le-am pomenit. Oricum cred că putem afirma fără grijă că tendința de a încadra într-un sistem formele aberante este în general mult mai puternică decît toate cauzele care duc la crearea de forme neregulate.

Este timpul acum să răspund la întrebarea pusă la începutul acestui capitol : de ce socotesc că cuvintele neregulate fac parte toate din fondul principal ? Din cauza felului însuși în care se păstrează cuvintele neregulate. Atunci cînd se introduce un sistem regulat de flexiune sau de formare, este natural ca, prin analogie, să se extindă acest sistem la formele mai vechi, neregulate. De exemplu în ce privește conjugarea. După cum am arătat mai sus, într-o fază mai veche a limbilor indo-europene, timpurile trecutului erau în general derivate de la teme destul de diferite de a prezentului : gr. prez. *baino* „merg", aor. *eben ;* lat. prez. *facio* „fac", perf. *feci ;* germ. prez. *giesse* „vărs", perf. *goss* ; v. slav. *borię* „iau", aor. *brahŭ* etc. La un moment dat s-au creat forme regulate : gr. *paideuo,* aor. *epaideusa ;* lat. *laudo* „laud", perf. *laudaui ;* germ. *mache,* perf. *machte ;* v. slav. *slušę* aor. *slušahŭ.* Aceste forme se organizează în sisteme, în așa fel încît, dacă ți se dă o singură persoană a unui timp, poți în general să formezi fără gre-

şeală toate celelalte persoane ale tuturor timpurilor, chiar dacă nu le-ai mai întîlnit niciodată. Conjugările vechi trebuie învățate timp cu timp: dacă ai prezentul lat. *uenio,* nu poți ghici dacă perfectul e *ueni, ueniui, uensi* sau altfel; de asemenea dacă ai perfectul lat. *cecini* nu poți ghici cum e prezentul sau supinul. La conjugările noi, situația este cu totul alta: după o formă personală ca perf. pers. 2 pl. lat. *laudauistis* sau supinul *cantatum* poți imediat constitui întreaga conjugare a verbului. Superioritatea acestui sistem asupra vechii lipse de sistem e de netăgăduit. Este deci cu totul natural ca treptat formele neregulate să fie eliminate, creîndu-se prin analogie forme regulate: lat. *sentio,* perf. *sensi,* devine în romîneşte *simt,* perf. *simții,* ca şi cînd în latineşte ar fi fost *senti-u-i;* vechiul romîn prez. *facŭ,* perf. *fecĭŭ,* devine *fac, făcui,* ca şi cînd perfectul latin ar fi fost *fac-u-i.*

De ce însă nu se generalizează formele regulate şi mai persistă multe din cele vechi? Pentru că se opune tradiția, adică memoria oamenilor. Pentru ca o formă analogică să fie creată şi pentru ca să se răspîndească, trebuie să fie uitată forma veche; prin urmare, cu cît formele neregulate sînt mai des întrebuințate, cu cît ele sînt mai prezente în mintea vorbitorilor, cu atît mai mare opunere vor exercita împotriva înnoirilor, a regularizării. Vechile substantive latineşti care exprimau nume de obiecte dar aparțineau declinării însuflețitelor (din cauza mentalității animiste a perioadei cînd aceste substantive s-au format), au arătat în romîneşte tendința de a deveni neutre, adică inanimate (conform mentalității mai noi). Pentru ca această tendință să se realizeze, era necesar ca masculinele să-şi schimbe pluralul, iar femininele să-şi schimbe singularul. Constatăm în fapt că mai toate vechile masculine nume de obiecte au devenit în romîneşte neutre (de ex. *riuus,* masc., a devenit rom. *rîu,* n.), cu excepția a vreo douăzeci de cuvinte care erau întrebuințate mai mult la plural; în schimb puține feminine au devenit neutre, pentru că numai puține dintre ele se întrebuințau mai mult la plural. Iată exemple: lat. *nasus,* m., rom. *nas,* pl. *nasuri* (ca şi cum în latineşte ar fi fost *nasora),* dar lat. *oculus,* m., rom. *ochi,* pl. *ochi,* reproducînd pe lat. *oculi* (omul are un singur nas, dar doi ochi); lat. *palea,* f., rom. *pai,* n. (ca şi cînd singularul latinesc ar fi fost *paleum),* dar lat. *mensa,* f., rom. *masă,* pl. *mese,* reproducînd pe lat. *mensae* (este evident că de „paie" se vorbeşte mai mult la plural, iar de „masă" mai mult la singular).

Reiese de aici că este mai puternică acea formă care se întrebuințează mai mult, pentru că e mai prezentă în memorie, și de aceea poate s-o influențeze pe cealaltă. Cînd primul romîn a zis *vînturi* în loc de *vinți* (lat. *uenti)*, această inovație n-a izbit prea rău pe ascultători: cine știe dacă ei avuseseră vreodată ocazia să rostească sau să audă forma de plural a acestui cuvînt? Dacă unul dintre noi ar spune, cu același procedeu, *dinturi* în loc de *dinți*, ar provoca imediat o reacțiune, căci pluralul *dinți* este familiar oricui. În diferite locuri și timpuri, copiii încearcă să regularizeze verbul *a pune*, folosind la mai mult ca perfect forma nouă *punesem*; această formă nu prinde însă, căci verbul *a pune* este foarte mult folosit și adulții sînt prea deprinși cu forma *pusesem*.

Așa se explică faptul că adjectivele care păstrează comparația neregulată sînt cam aceleași în mai toate limbile europene. La origine, singurul mod de a forma comparativul era probabil de felul latinescului *bonus* „bun“, *melior* „mai bun“, *optimus* „cel mai bun“, fiecare grad fiind total diferit de pozitiv. Limbile și-au creat apoi sisteme clare, cu sufixe sau prefixe: lat. *longus* „lung“, *long-ior* „mai lung“, *long-issimus* „cel mai lung“. Au rămas neregulate un număr relativ mic de adjective foarte mult întrebuințate la comparativ și superlativ: „bun“ (în grecește, latinește, franțuzește, rusește, nemțește, englezește...), „mic“ (în grecește, latinește, nemțește...), „mult“ (în grecește latinește, franțuzește, italienește, nemțește, englezește...) etc.

Să examinăm și substantivele. În englezește s-a introdus un sistem simplu de a forma pluralul, prin adăugarea unui *s* (*hand* „mînă“, *hands* „mîini“). Au rămas neregulate substantivele ca *man* „om“ (pl. *men*), *tooth* „dinte“ (pl. *teeth*) etc., care sînt cele mai mult folosite sub forma pluralului. În rusește, dintre substantivele formate cu sufixul i. -e *-men*, cu flexiune devenită neregulată, au mai rămas zece cuvinte, ca *vremea*, *imea*, *znamea* etc. Nu pot judeca în ce măsură unele dintre ele mai rezistă numai în calitate de cuvinte livrești. În romînește, un vechi plural *cîmpi*, reproducînd latinul (masc. pl.) *campi*, a mai rămas numai în expresiile izolate, dar mult întrebuințate, *a bate cîmpii*, *a-și lua cîmpii* etc. Din vechile substantive imparisilabice latine, au rămas în romînește urme la acele cuvinte care se întrebuințează cel mai mult și la plural. De exemplu *om-oameni*, *soră-surori*, *cap-capete* (întrebuințat la plural mai mult cu sensul de „capăt“, de aceea s-a refăcut un singular regulat *capăt*) *oaspe-oaspeți* (întrebuințat mai

mult la plural, de aceea s-a refăcut un singular regulat oaspete).

Este evident că pronumele sînt cuvinte dintre cele mai uzuale, de aceea şi păstrează în toate limbile o flexiune arhaică, mult deosebită de a substantivelor şi adjectivelor. Declinări total neregulate ca *eu-mine, tu-voi* etc. se cunosc peste tot. Mai amintesc de cazuri ca rom. *o,* acuzativ feminin şi neutru. Numeralele sînt relativ regulate pentru numerele mari, mai rar folosite, şi cu totul neregulate pentru cele mici, de uzaj zilnic.

În privinţa verbelor: în romîneşte, dintre verbele latineşti de conjugarea a II-a şi a III-a, au rămas, ca neregulate, verbele des întrebuinţate: *a bate, a vedea* etc. Celelalte, sau au dispărut, sau au trecut la conjugarea I *(a învia, a adăuga)*. Şi în alte limbi lucrurile se petrec la fel, de exemplu în ruseşte fac excepţie de la regulile simple ale conjugării verbe ca *moci* „a putea", *brat'* „a lua" etc. Aspectele se exprimă prin prefixe şi sufixe, numai la verbele cele mai frecvente se mai păstrează forme total diferite: *itti-hodit'* „a merge", *brat'-vzeat'* „a lua" etc.

Cuvintele care prezintă nereguli noi se explică în acelaşi mod. Alterările fonetice se produc pe încetul şi nu sînt perceput de vorbitori, iar o dată desăvîrşite, ele sînt păstrate cu stricteţe, căci analogia este împiedicată de a interveni pentru a reintroduce regula.

Printre exemplele pe care le-am dat mai sus, sînt unele care s-ar părea că contrazic regula. Am citat cazul perfectului vechi rom. *feciŭ,* devenit azi *făcui,* deşi verbul *a face* este fără îndoială unul dintre cele mai întrebuinţate. Aici trebuie însă să punem în cauză timpul însuşi, care e bolnav. În cea mai mare parte a ţării, perfectul simplu nu se mai întrebuinţează în vorbire, prin urmare forma veche nu putea opune rezistenţă. Sînt verbe noi cărora nu le putem forma perfectul simplu în nici un fel: dacă am zice vulcanul *erupse* am provoca ilaritate (trebuie spus *făcu erupţie)*. Tot aşa, dacă infinitivul lung al verbului *a vinde* este *vînzare* (refăcut după norma mai puternică a conjugării întîi), deşi *a vinde* este fără îndoială mult întrebuinţat, aceasta se explică nu numai prin aceea că conjugarea a III-a în ansamblul ei este neproductivă de mai bine de două mii de ani, ci şi prin faptul că infinitivul are în general o slabă întrebuinţare verbală în romîneşte (la fel *a zăcea* şi alte verbe de conjugarea a II-a şi a III-a au căpătat infinitive lungi de conjugarea I, ca

zăcare, iar alte verbe din cele două categorii neregulate folosesc alte tipuri de abstracte verbale, de exemplu de la *a coase, cusut*, nu *coasere)*.

Desigur, întrebuințarea frecventă și generală nu este singura caracteristică a cuvintelor din fondul principal, dar este totuși o condiție esențială. Dacă cercetăm cuvintele pe care le-am luat ca exemple, e ușor de văzut că ele prezintă toate și alte semne caracteristice pentru fondul principal lexical.

Și din punctul de vedere pe care-l discutăm aici se poate face o ierarhizare. Cu cît un cuvînt este mai solid instalat în fondul principal, cu atît mai puțin se pretează la regularizare. Se spune în unele lucrări că cuvintele dispar pentru că sînt neregulate și creează astfel dificultăți la întrebuințare [1]. Adevărul este tocmai contrariul: cu cît sînt mai neregulate, cu atît trebuie să fie mai prezente în minte și cu atît se dovedesc mai stabile în limbă. Iată exemplul verbului „a fi": este desigur cel mai neregulat cuvînt din limba romînă (și din altele), cu forme total diferite una de alta *(sînt, ești, eram, fui, fost* etc.) și nu a suferit decît puține modificări din epoca latină și pînă azi; el este în același timp unul dintre cuvintele cele mai solid instalate în limbă, fără nici o perspectivă de a fi îndepărtat. Alături de el putem să punem echivalentul rusesc *bîť*, care este incontestabil mult mai puțin neregulat și care, în același timp, este incomparabil mai puțin întrebuințat decît verbul romînesc.

Ce se întîmplă cu un cuvînt neregulat, atunci cînd începe, din diverse motive, să se întrebuințeze mai puțin, adică atunci cînd e pe cale să fie exclus din fondul principal lexical, sau cel puțin nu mai face parte dintre cele mai solide elemente ale acestuia? Este de așteptat să se întîmple una din două eventualități: formele neregulate, nemaifiind neîncetat prezente în minte, sau sînt atrase în orbita formelor regulate, suferind analogia acestora, sau încetează cu totul de a mai fi întrebuințate și dau naștere astfel la noi cuvinte defective.

În latinește, verbul neregulat *fero* este unul dintre cele mai întrebuințate. În limbile romanice nu s-au păstrat decît slabe urme ale lui, probabil pentru că sensul lui ajunsese să fie prea vag. S-au păstrat însă unele derivate cu prefixe (de exemplu în romînește *a suferi)*, cu înțeles mai restrîns și în

---

[1] Vezi discuția în „Bulletin lingvistique", IV, p. 100 și urm.; B. P. Hasdeu, în *Cuvente den bătrăni*, ed. Byck, p. 227, spune că „un cuvînt... se deteriorează... printr-o deasă întrebuințare".

același timp cu circulație mai mică (deși nu în afara fondului principal). Cu rare excepții, aceste verbe au fost aduse, în ce privește flexiunea, la normele generale. La fel pentru verbul latin *eo, ire* „a merge“, păstrat în romînește numai sub formele derivatelor cu prefixe *exeo (ies), pereo (pier)* și *subeo (sui)*, devenite regulate în romînește (în general trebuie observat că derivatele cu prefixe sînt mai dispuse la regularizare decît verbele simple). În latinește mai există un număr de verbe care formează perfectul cu reduplicare *(cano* „cînt“, perf. *cecini)*. Vocala silabei de reduplicare trebuie să fie *e*. La unele verbe găsim această vocală modificată, asimilată de vocala din rădăcină, ceea ce constituie, evident, o încercare de a face conjugarea mai uniformă. Aceasta se întîmplă la acele verbe care sînt mai rar întrebuințate, cel puțin la perfect: *momordi* „am mușcat“, *spopondi* „am angajat“, *totondi* „am tuns“, *pupugi* „am împuns“, *tutudi* „am lovit“.

În franțuzește au devenit neregulate mai toate verbele latinești de conjugarea a II-a și a III-a, prin degradare fonetică. Unele dintre ele încep să fie mai rar întrebuințate în limba literară: *traire* „a mulge“ (lat. *trahere), paître* „a paște“ (lat. *pascere)*, căci acțiunile pe care le denumesc nu mai au astăzi importanța generală pe care o aveau în trecut. Rezultatul este că aceste verbe au pierdut o serie de forme, neînlocuite prin nimic, dar verbele în ansamblul lor încep să fie înlocuite prin formații regulate, de conjugarea I *(traire* prin *tirer;* la fel în loc de *clore* „a închide“ se zice *fermer*, în loc de *choir* „a cădea“, *tomber* etc.). În romînește, în aceeași situație este *a la*, devenit neregulat în evoluția lui pe teritoriul nostru. Desigur, nu dispare pentru că e neregulat, ci devine defectiv pentru că e pe cale de dispariție.

Inovațiile în morfologie

Ajungem acum la o problemă deosebit de importantă: cum se introduc inovațiile în morfologie, pornind de la cuvinte din fondul principal, sau din masa vocabularului? Un răspuns la această întrebare se desprinde din faptele prezentate mai sus. Fondul principal reprezintă elementul vechi, care dă stabilitate limbii, dar, în același timp, cuvintele din fondul principal sînt formate cu mijloace care se învechesc, devin neproductive. Elementul nou, care împinge limba înainte din acest punct de vedere, pare a fi format de cuvintele din masa vocabularului. Este foarte important să studiem fondul prin-

cipal lexical, pentru a cunoaște trecutul limbii, pentru a analiza structura ei, pentru a-i stabili înrudirile și, cum vom vedea mai jos, pentru a deduce transformările active care se vor produce într-un viitor apropiat în structura gramaticală. Dar aceasta nu înseamnă că ne este permis să neglijăm total cuvintele din masa vocabularului, cînd vrem să avem o perspectivă clară asupra viitorului limbii.

Iată argumente în sprijinul acestei teorii. În romînește, substantivele feminine mai noi încep să nu mai schimbe la plural pe *a* din rădăcină în *ă*, deși terminația pluralului este *-i*: *tactică* — *tactici*, nu *tăctici*: substantivele ceva mai vechi fluctuează: în graiurile populare se aude spunîndu-se *compănii, făbrici, stății)*; cuvintele vechi păstrează ferm pe *ă*: *gaură* — *găuri* (*gauri* ar fi imposibil). La fel *e* nu mai e diftongat în *ea* cînd urmează un *ă*: zicem *chermesă,* nu *chermească*; în cuvintele ceva mai vechi, graiurile populare l-au diftongat pe *e,* de exemplu în *adreasă* (a se vedea și verbul *obsearvă),* dar limba literară păstrează formele cu *e* (*adresă, observă),* pe care le impune treptat întregii populații. În cuvintele vechi, forma cu *ea* este singura posibilă (de exemplu *verdeață*; *verdeță* ar face lumea să rîdă). Exemple pentru diftongul *oa*: se zice *pedagogă,* pentru că e cuvînt nou, dar *nepoată* pentru că e cuvînt vechi.

Iată și un exemplu privind consonantismul. Masculinele terminate în *-z* la singular schimbă această consoană în *j* muiat la plural: *mînz* — *mînji*; *viteaz* — *viteji.* Cuvintele mai noi, în limba literară, încep să facă pluralul în *-z* muiat: *francezi, burghezi.* Fără îndoială că viitorul aparține formelor luate de cuvintele noi, adică *fabrici, adresă, francezi* etc., iar formele vechi rămîn deocamdată rezervate pentru cuvintele vechi. Se poate trage de aici concluzia că dacă vrem să cunoaștem liniile pe care se va dezvolta limba în viitor trebuie să studiem numai cuvintele noi.

Dar „modurile de formare a cuvintelor cele mai active, mai ferme și mai tipice pentru structura limbii... fac parte din fondul principal" și „schimbările în sistemul categoriilor gramaticale se produc de obicei pe baza influențelor reciproce dintre fondul principal și gramatică" [1]. Afirmația este netă și, dacă ne gîndim bine, vedem că este justă. Cum rămîne atunci cu faptele expuse aici mai sus?

---

[1] V. V. Vinogradov, „Voprosî iazîkoznaniia", 1952, nr. 2, p. 37.

Adevărul este că trebuie să distingem două categorii de inovații: cele care consistă din părăsirea unei trăsături morfologice vechi și cele care consistă din introducerea unei trăsături noi. În primul caz, pentru care se potrivesc materialele citate mai sus, cuvintele noi sînt mai importante decît cele vechi: se înțelege că, atunci cînd limba încetează de a mai introduce o alternanță vocalică sau consonantică, acest lucru afectează cuvintele noi și nu putem aștepta să vedem schimbîndu-se brusc flexiunea cuvintelor vechi. Pot trece însă sute sau chiar mii de ani pînă ce modul vechi de flexiune să poată fi considerat ca o rămășiță izolată.

Cum stau însă lucrurile în cazul inovațiilor pe care le-aș numi „pozitive", adică în caz că se introduce o nouă caracteristică în flexiunea cuvintelor? La prima vedere, și aici se pornește tot de la cuvintele noi. Cînd s-a cercetat în latinește introducerea perfectelor noi, regulate, formate cu ajutorul elementului *-u-*, cu mare greutate s-au putut găsi două verbe (*nosco,* perf. *noui,* și *pleo,* perf. *pleui)* care să aibă o paralelă cu *-u-* perfect în altă limbă indo-europeană (și încă, cel de-al doilea este dubios). În același timp, verbele latinești cu perfectul în *-u-* se numără cu miile, prin urmare inovația s-a răspîndit cu verbele noi. În romînește, se explică prezentul în *-ez* (de tipul *veghez)* prin latină; abstracție făcînd de faptul că în latinește nu apare nicăieri o terminație asemănătoare numai la unele persoane ale prezentului, ceea ce complică explicarea formei romînești, numărul verbelor romînești în *-ez-* care au prototip latin este extrem de redus *(boteza* etc.; *-eza* este aici un sufix care se menține la toate formele verbului); dar formația în *-ez* a ajuns astăzi să cuprindă mai mult de jumătate din numărul total al verbelor romînești, prin urmare mare parte dintre verbele noi.

Sîntem totuși în situația de a demonstra că avem de-a face aici numai cu o aparență. Iată cazul alternanței, în romînește, a lui *a* cu *ă* în rădăcina substantivelor feminine. În secolul al XVI-lea, această alternanță era rară, pluralul de la *scară* era *scari,* de la *carte* era *carți.* De unde a apărut deci această alternanță? Existau două (în Moldova trei) cuvinte cu *a* la singular și *ă* la plural, situație explicabilă prin aceea că vocala primitivă, atît la singular cît și la plural, fusese *e,* care din motive fonetice a fost transformat în *a* la singular și în *e* la plural: *pradă — prăzi, țară — țări* (mold. *sară — sări).* Toate aceste trei cuvinte erau în fondul principal. De

la ele a pornit influenţa care a transformat pluralul marii mase a substantivelor feminine. Evident, această transformare era în acord cu legile interne de dezvoltare ale limbii noastre.

Iată încă un exemplu. O dată cu influenţa turcească au început să pătrundă în limba noastră substantive terminate în *-ea* accentuat (*saltea* etc.). Pluralul acestor substantive se termină în *-ele* (*saltele* etc. ; după ele s-au format şi pluralele în *-ale* ale substantivelor terminate la singular în *-a* accentuat, de exemplu *saca* — *sacale*). Punctul de plecare l-au format şi aici un mic număr de cuvinte din fondul principal, care au ajuns printr-un accident fonetic să aibă la plural un *-l-* pe care nu-l aveau la singular : *stea* — *stele, căţea* — *căţele* etc., după care s-au orientat întîi *mea* — *mele, grea* — *grele, rea* — *rele, zi* — *zile,* apoi cuvintele turceşti etc. Astăzi cuvintele romîneşti care se declină în felul acesta se numără cu sutele, dar punctul de plecare l-au furnizat cele cîteva cuvinte din fondul principal.

Concluzia care se desprinde este deci că în materie de inovaţii în morfologie rolul hotărîtor, ca punct de plecare, îl are fondul principal, pe cînd masa vocabularului serveşte ca teren de răspîndire şi generalizare a inovaţiilor. „Schimbările în partea mobilă a vocabularului „nu hotărăsc în nici o măsură soarta limbii". Dar printr-o anumită orientare ele pot, în procesul abstractizării lor gramaticale sau al generalizării semantice, să ducă la formarea elementelor noii calităţi, ale noii structuri a limbii" [1].

Sintaxa

Raporturile vocabularului în general şi ale fondului principal lexical în special cu sintaxa au fost în oarecare măsură atinse în capitolele precedente. Conjuncţiile, din cauza îmbogăţirii gîndirii şi pentru perfecţionarea modului de exprimare, sînt supuse unor modificări mai rapide decît celelalte instrumente gramaticale, ceea ce aduce transformări în componenţa fondului principal. Se poate astfel constata că multe dintre conjuncţiile latineşti nu mai sînt întrebuinţate astăzi în romîneşte (*ut, dum, ne* etc.). Rămîne să ne mai oprim aici asupra cîtorva probleme specifice sintaxei.

„Fondul principal de cuvinte constituie baza şi pentru sistemul frazeologic al limbii. Doar o mare parte din cuvin-

---

[1] V. V. Vinogradov, „Voprosî iazîkoznaniia", 1952, nr. 2, p. 38.

tele care fac parte din fondul principal de cuvinte au înțelesuri multiple, sînt încărcate sau saturate din punct de vedere semantic. Problema cuvintelor care sînt atrase cel mai mult și cel mai ușor în sfera formațiilor frazeologice este puțin studiată la noi. Totuși este suficient să ne adresăm oricărui dicționar explicativ al limbii ruse, înzestrat cu bogate ilustrații frazeologice, pentru a ne convinge de mulțimea expresiilor frazeologice grupate în jurul unor cuvinte din fondul principal de cuvinte ca *glaz* („ochi") *ruka* („mînă"), *nog* („picior"), *dușa* („suflet") etc. (compară, dimpotrivă, cu sărăcia expresiilor frazeologice legate, de pildă, de denumirile schimbătoare din punct de vedere istoric ale îmbrăcămintei)" [1]. Aceasta constituie o legătură a fondului principal cu sintaxa, deoarece construcțiile frazeologice țin și de vocabular și de sintaxă. În aceeași lucrare [2] ni se arată că și cuvintele auxiliare (pronume, particule, prepoziții, conjuncții), care fac parte din fondul principal, constituie o strînsă și nemijlocită legătură cu gramatica, în care se cuprind regulile de întrebuințare a acestor cuvinte.

Cîteva cuvinte asupra sintagmei. Sintagma este, după cum se știe, cea mai mică unitate sintactică, formată dintr-un singur cuvînt, sau, cel mai adesea, din mai multe cuvinte, care comportă o unitate de sens și de intonație. În general, sintagmele își păstrează, atîta timp cît trăiesc, toate elementele, adică nu le înlocuiesc cu sinonime (exemple ca *a trage speranță* în loc de *a trage nădejde,* citat mai sus, se întîlnesc rar). Prin urmare, prin însăși existența lor, sintagmele sînt un element de stabilitate în limbă, un cuvînt o dată intrat în numeroase sintagme are șanse să se mențină multă vreme. Este aproximativ ceea ce am spus mai sus sub altă formă, anume că prezența unui cuvînt în numeroase expresii și locuțiuni este un semn al apartenenței lui la fondul principal. În sintagme, cuvintele capătă adesea nuanțe noi, împrumutate de la legătura constantă în care au intrat cu alte cuvinte. Astfel, în a avea *ac de cojocul cuiva,* cuvîntul *ac* capătă un sens pe care nu-l avea înainte, acela de „armă", „mijloc de luptă".

Sintagmele au o mare importanță în limbile care folosesc puțin compunerea și mai ales derivarea. De fapt, compusele pot fi puse alături de sintagme, pe cînd derivatele nu. Astfel, ceea ce noi numim *ștergar,* derivat al verbului *a șterge*

---

[1] V. V. Vinogradov, în *Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin,* p. 169.

[2] *Ibidem,* p. 182.

(pe care existența derivatului îl fortifică), francezii numesc cu o sintagmă, *essuie-main*, care, în felul acesta, este și ea o întărire o două cuvinte. Ceea ce noi numim cu un derivat (împrumutat), *dentist*, în rusește se numește cu o sintagmă, *zubnoi vraci*.

O problemă mult mai importantă, și astăzi la ordinea zilei, este aceea a elementelor analitice și sintetice în limbă. Desigur, este o problemă de structură gramaticală în ansamblul ei, dar ea privește mai mult sintaxa decît morfologia, de aceea e normal să fie tratată aici. Se știe că numim sintetice acele procedee gramaticale care permit să se marcheze printr-un singur semn mai multe caracteristici ale formelor flexionare, sau care permit să țină strîns legătura între diversele unități din alcătuirea unei propoziții sau a unei fraze. Astfel în cuvîntul romînesc *vacii* (citit *vaci*), fonemul final *-i* marchează că avem de-a face cu un feminin, cu un singular, cu un genitiv-dativ și cu o formă determinată. În rusește, în forma *karovî, î* final arată că cuvîntul e feminin, singular, în cazul genitiv (articol nu are limba rusă). În franțuzește, cînd spunem *de la vache*, se exprimă printr-un cuvînt aparte faptul că avem de-a face cu un feminin și cu un determinat *(la)*, printr-alt cuvînt faptul că avem un genitiv *(de)*, iar faptul că avem un singular se exprimă prin aceea că avem două cuvinte adăugate *(de la)* și nu unul singur, ca la plural *(des)*. În englezește, se zice *of the cow*, unde faptul că cuvîntul principal e feminin rămîne neexprimat, faptul că e singular se exprimă prin absența unui *-s-* la sfîrșit (pluralul e *cows)*, faptul că e genitiv se exprimă prin cuvîntul *of*, iar faptul că e determinat se exprimă prin cuvîntul *the*.

Viitorul este analitic în romînește *(voi face)*, în rusește *(ia budu delat')* și în englezește *(I shall do)*, dar e sintetic în franțuzește *(je ferai)*, și în italienește *(farò)*. Se vede chiar din exemplele date că diferitele limbi folosesc ambele tipuri de flexiune, în proporții și în combinații diferite. Astfel în franțuzește flexiunea nominală este analitică, iar cea verbală relativ sintetică, pe cînd în rusește flexiunea nominală e sintetică, iar cea verbală e analitică.

Problema devine actuală prin aceea că lingviștii în solda imperialiștilor, constatînd că limba engleză este „cea mai analitică", pretind că acest lucru constituie o mare superioritate asupra celorlalte limbi și încearcă să impună engleza ca limbă universală, ca limbă a întregii omeniri. Rostul acestei

manevre este să slăbească și să destrame limbile celelalte, ceea ce ar duce la pierderea conștiinței naționale și deci la nerezistență în fața agresiunilor puse la cale de imperialiști. Desigur nu vom putea discuta aici problema în ansamblul ei. Ajunge să amintesc că o singură limbă pe tot globul este imposibilă în situația de azi și că engleza nu este chiar cea mai analitică (chineza e mai analitică decît engleza), prin urmare, chiar dacă într-adevăr procedeele analitice ar da superioritatea lingvistică, nu engleza ar fi superioară tuturor limbilor. Am arătat însă mai sus că procedeele analitice și sintetice se împletesc, se înlocuiesc unele pe altele (viitorul sintetic francez și italian provine din mai vechi forme analitice, care luaseră locul celor sintetice latinești). Ceea ce ne interesează aici este să vedem dacă într-adevăr procedeele analitice sînt superioare celor sintetice, și aceasta numai din punctul de vedere al relațiilor acestor procedee cu fondul principal (în treacăt fie zis, nici în alte privințe nu se poate vorbi de o superioritate a formelor analitice asupra celor sintetice).

Formulele analitice, exprimînd prin cuvinte aparte diversele relații gramaticale, dau noi instrumente gramaticale, care măresc componența fondului principal. Astfel, folosindu-se prepozițiile în locul desinențelor cazuale, rolul prepozițiilor și numărul lor crește, ele îmbogățesc fondul principal. In romînește, în locul ablativului latin apar prepoziții noi, compuse, ca *de la, de către, despre, din* etc. Folosind conjuncțiile în locul sufixelor modale, ajungem de asemenea la îmbogățirea numerică a fondului principal. Să se compare rus. *ia skazal bî* „aș spune", cu echivalentul lui francez *je dirais*. Limba primitivă alătura propozițiile secundare de cele principale, fără să le lege între ele (procedeul se numește *parataxă),* apoi se dezvoltă sistemul subordonării prin conjuncții *(hipotaxă)*. Incă în perioada istorică a multor limbi se poate urmări cum hipotaxa cîștigă teren asupra parataxei, aceasta rămînînd o caracteristică a limbii populare sau devenind un procedeu expresiv în limba scriitorilor. Inmulțirea conjuncțiilor, element analitic, înseamnă, bineînțeles, o îmbogățire a fondului principal lexical.

Același lucru este valabil, dar în mai mică măsură, pentru conjugarea cu ajutorul verbelor auxiliare *(am cîntat,* față de tipul mai vechi *cîntai):* în mai mică măsură, deoarece verbele auxiliare erau dinainte în fondul principal. Tot așa, dacă comparăm formele articulate cu articolul enclitic în romînește și cele romanice apusene, cu articolul proclitic, constatăm o îm-

bogățire numerică a fondului principal la acestea din urmă: rom. *vaca,* față de fr. *la vache* (dar limba romînă dezvoltă și un articol proclitic, *cel,* și recîștigă astfel egalitatea numerică). Un ultim exemplu: în ungurește, adjectivul posesiv „meu" etc. este fără mare importanță în limbă, pentru că apartenența se exprimă printr-un sufix: *szem* „ochi", *szemeim* „ochii mei" (numai ca pronume se întrebuințează cuvîntul separat *enyém).* Limbile care folosesc aici procedee analitice adaugă la lista cuvintelor din fondul principal diversele forme ale posesivului.

Există însă și un revers al medaliei. Îmbogățirea cu instrumente gramaticale poate însemna în același timp o sărăcire a conținutului cuvintelor principale. Lăsîndu-se pe seama cuvintelor ajutătoare sarcina de a lămuri relațiile cu alte cuvinte, cuvintele principale capătă un conținut schematic, slăbesc și legătura sintagmatică pe care o aveau și care le îmbogățea conținutul. De asemenea prin analiză scade numărul derivatelor, care îmbogățesc familiile de cuvinte. De exemplu în turcește, în loc de a se folosi verbe denominative, care întăresc familia substantivului de bază, se formează expresii analitice cu verbul ajutător „a face": „ajutor" se zice *iardîm,* iar „a ajuta", *iardîm etmek,* adică, cuvînt cu cuvînt „a face ajutor" (asemenea expresii, copiate după limba turcă, a cunoscut și romîna: *a face zapt* însemna mai de mult „a confisca"). În felul acesta, verbul *etmek* capătă un conținut atît de vag, încît nu mai înseamnă de fapt aproape nimic (ca și englezul *to do* „a face", în condiții destul de asemănătoare), iar substantivele rămîn cu o familie mai săracă, deci scad în importanță în comparație cu cele ale unei limbi cu caracter mai sintetic (derivatele sînt pentru cuvîntul de bază o întărire mai serioasă decît sintagmele).

Un exemplu mai interesant este cel al genurilor în limba engleză. Engleza nu cunoaște terminații care să exprime diferența de gen, acest lucru îl arată numai prin pronumele personale. Diferența de gen fiind redusă în importanță, în englezește nu există cuvinte total diferite pentru cele două sexe: la animale ca țapul și capra de exemplu, un singur nume *(goat)* le denumește pe amîndouă (regula e departe de a fi generală: „vacă" se zice *cow,* iar „bou" *ox* etc.). Prin urmare conținutul a două cuvinte romînești, *capră* și *țap,* se varsă în conținutul unui singur cuvînt englezesc, *goat,* care ar urma să fie deci mult mai puternic. Dar diferența de sex trebuie totuși exprimată, și aceasta se face prin diverse mijloace,

care adaugă numeroase cuvinte la masa vocabularului englez : *tom, nanny, jack* etc. Prin urmare, ce se cîştigă pe de o parte se pierde pe de alta. Aşadar nici din punctul de vedere al relaţiilor fondului principal cu sintaxa nu se poate vorbi de o superioritate a elementului analitic asupra celui sintetic.

În limbile unde precumpăneşte elementul sintetic, ordinea cuvintelor este relativ liberă, căci terminaţiile indică funcţia pe care o îndeplinesc diferitele cuvinte. În limbile unde precumpăneşte elementul analitic, ordinea cuvintelor este fixă, căci de multe ori numai ea stabileşte care cuvînt este subiect sau complement, ba chiar, ca în englezeşte, care e subiect şi care predicat. Deosebit de interesantă din acest punct de vedere este situaţia adjectivului în limba noastră. Locul tradiţional al adjectivului în romîneşte este în urma substantivului pe care-l determină (alte limbi pun adjectivul obligatoriu înaintea substantivului). Numai cîteva adjective afective, ca *biet, sărman*, cele legate de numerale şi de pronume, ca *tot* etc., se pun înainte. Desigur, din acest punct de vedere, limba romînă se prezintă ca o limbă analitică. În ultimul timp, limba literară a acceptat şi adjective puse înaintea substantivului : *o importantă lucrare de statistică* etc. Avem aici o revenire la tipul sintetic, posibilă în limba romînă, deoarece ea, desigur, sub influenţa slavă, nu a mers prea departe pe calea transformării analitice.

Din introducerea prepunerii adjectivului rezultă pentru unele adjective posibilitatea unei duble construcţii : înaintea şi în urma substantivului, iar aceasta duce la îmbogăţirea sensului adjectivelor. Adjectivul pus înainte poate ajunge să aibă alt sens decît cel pus în urma substantivului : *O nouă maşină* (încă una pe lîngă cele pe care le aveam, dar aceasta poate să fie fabricată de mult), *o maşină nouă* (ieşită de curînd din fabrică, sau de un tip care nu se cunoştea mai înainte) ; *o bună parte* („o parte mare"), *o parte bună* („o parte care are însuşiri pozitive") etc. Prin urmare adjectivele, şi în special adjectivele mult întrebuinţate, adică cele mai durabile din fondul principal îşi îmbogăţesc conţinutul graţie posibilităţii a două construcţii, capătă nuanţe pe care nu le aveau, şi în felul acesta îşi consolidează şi mai mult situaţia în fondul principal. E interesant de semnalat că, după cîte se pare, noua construcţie sintactică atinge în primul rînd cuvintele vechi, prin urmare se poate spune că fondul principal lexical, cel puţin în cazul acesta, serveşte nu numai pentru îmbogăţirea vocabularului, ci şi pentru dezvoltarea structurii gramaticale.

APLICĂRI ÎN PRACTICĂ

Am discutat pînă aici sub diverse unghiuri importanţa teoretică a descoperirii fondului principal şi am încercat să trag unele concluzii privitoare la structura limbilor, în special a limbii romîne, bazîndu-mă pe această descoperire. Dar recunoaşterea fondului principal lexical este sortită să aibă o mare importanţă în problemele practice privind limba. Desigur nu sînt încă nici pe departe în stare să văd în întregime învăţăturile practice care trebuie scoase din punerea justă a problemei vocabularului, întrezăresc însă cîteva puncte unde cred că am ceva de spus, şi anume:

1. Chestionarele lingvistice.
2. Dicţionarele.
3. Basic-english.
4. Studiul limbilor în şcoală.

1. Pentru diversele anchete şi mai ales pentru geografia lingvistică, specialiştii se folosesc de chestionare stabilite dinainte, cu ajutorul cărora interoghează pe vorbitori, sau cîteodată, obţin răspunsuri scrise. Se înţelege că pînă acum aceste chestionare n-au ţinut seama de fondul principal lexical, ci ele au fost întocmite după criterii mai mult sau mai puţin arbitrare, după capul fiecărui anchetator. De aici înainte, cei care alcătuiesc chestionare lingvistice vor avea să lucreze aşa încît rezultatele anchetelor să dea informaţii asupra fondului principal al limbii naţionale şi al dialectului studiat.

Trebuie însă făcute două observaţii la cele spuse aici. Întîi, ţinînd seama de scopul pe care-l urmăreşte cercetarea, problema cuprinderii fondului principal în chestionar nu trebuie înţeleasă în mod exclusiv. Lingvistul este obligat să introducă

în chestionarul lui unele cuvinte care nu aparţin fondului principal, dar prezintă o trăsătură formală oarecare, interesantă de urmărit. Să zicem că, pentru a-şi verifica teoria asupra consoanelor labializate în limba romînă, acad. Em. Petrovici trebuie să urmărească pronunţarea grupului scris *ţoa-*, aşa cum apare la iniţiala cuvintelor. El va fi forţat să introducă în chestionar cuvîntul *ţoală*, chiar dacă acesta nu este în fondul principal, căci alte cuvinte nu prezintă grupul voit în condiţiile dorite. Dacă renunţă la acest exemplu, teoria rămîne cu o lacună, cu un punct necercetat.

În afară de aceasta, chestionarele alcătuite pînă acum, deşi în necunoaşterea teoriei fondului principal, nu omit totuşi cuvintele esenţiale din limbă, mulţumită unei împrejurări fericite. Anchetatorii au urmărit în general să obţină rezultate comparabile pe suprafeţe întinse, cele mai adesea pe tot teritoriul ocupat de o limbă. Pentru a-şi ajunge acest scop, ei au fost siliţi să treacă în liste cuvinte folosite în toată ţara, de toată populaţia. Aceste cuvinte coincid (nu total, ce e drept) cu cele care alcătuiesc fondul principal lexical. Ceea ce s-a făcut pînă acum în mod accidental şi inconştient trebuie să devină acum norma recunoscută şi înţeleasă de specialişti. Dacă chestionarul poate cuprinde şi cuvinte rare, locale etc., în nici un caz nu trebuie să lipsească din el cuvintele din fondul principal. Acestea ne dau indicaţiile cele mai preţioase şi pentru problemele de fonetică şi pentru cele de morfologie şi sintaxă.

2. Problema dicţionarelor este ceva mai complicată şi n-a fost totdeauna înţeleasă just, după părerea mea. Se înţelege de la sine, de către oricine a aflat ce e fondul principal, că acesta trebuie să se oglindească, în toată importanţa lui, în toate relaţiile lui, în dicţionarul unei limbi. Şi prima manifestare a acestei oglindiri o constituie faptul că cuvintele din fondul principal ocupă aproape totdeauna în dicţionar un loc mai mare decît cuvintele din masa vocabularului : au sensuri numeroase, intră în diferite locuţiuni cu sensuri speciale, redactorii găsesc în autori mai multe exemple de citat ; fiind vorba de cuvinte care aparţin întregului popor, ele apar adesea cu variante regionale care trebuie înregistrate şi discutate. Astfel extinderea unui cuvînt pe coloanele unui dicţionar poate da o primă indicaţie utilă asupra aparţinerii sau neaparţinerii la fondul principal a acelui cuvînt. Un dicţionar bine alcătuit este deci foarte util şi chiar indispensabil pentru studierea fondului principal lexical. Asupra acestui lucru cred că nu există divergenţă de păreri.

S-au auzit însă la noi voci care au prezentat problema din alt punct de vedere. Cu ocazia discuţiilor asupra dicţionarului Academiei R.P.R. în vara anului 1952, s-a reproşat colilor prezentate ca model faptul că verbul *a băga* ocupă un loc important în dicţionar, în timp ce cuvinte ca *acţiona* deabia au obţinut cîteva rînduri. Vorbitorul cerea deci să se reducă la foarte puţin spaţiu cuvîntul *a băga* şi să se dea extindere mare lui *acţiona,* care „face parte din fondul principal de cuvinte". De unde ştim însă lucrul acesta şi cum îl dovedim? Putem dovedi că *a băga* care, cu toată etimologia lui necunoscută, este cu siguranţă un cuvînt vechi în limba noastră, face parte din fondul principal, tocmai pentru faptul că, cu voia sau fără voia noastră, ocupă un loc foarte întins în dicţionar: are sensuri numeroase şi intră în şi mai numeroase locuţiuni care nu pot fi omise. Iar *acţiona* reprezintă, ce e drept, o noţiune importantă, dar e cuvînt nou, n-a avut timp să pătrundă adînc în limbă, de aceea formează puţine expresii, iar în ce priveşte familia, tot ce se poate spune despre el este că poate fi înţeles ca derivat de la *act,* dar e greu de crezut că-şi va construi propria lui familie, dînd naştere la derivate noi (e prea lung pentru aceasta!). Pe de altă parte, deşi, după cum spunem, *acţiona* reprezintă o noţiune importantă, el apare, ce e drept relativ frecvent în limba ziarelor şi a revistelor, dar nu toată populaţia ţării îl foloseşte şi rareori se poate găsi în textele beletristice.

Alt vorbitor, la aceeaşi discuţie, a cerut ca dicţionarul să cuprindă aproape exclusiv fondul principal. Voi reveni asupra acestei idei. Dar pentru moment vreau să leg propunerea citată de observaţiile discutate mai sus, pentru a întreba: de unde ştim care e fondul principal, pentru a limita dicţionarul la el? Rolul unui dicţionar bun, deocamdată, este să ne furnizeze materialul necesar pentru a putea stabili care cuvinte sînt şi care nu sînt în fondul principal. Prin urmare el trebuie să cuprindă cuvintele în raport cu importanţa reală pe care o au în limbă şi numai după ce vom avea această listă sinceră vom fi în stare să spunem în mod definitiv ce este şi ce nu este în fondul principal. Dacă un autor de dicţionar îşi fixează întîi în minte un calapod al fondului principal, pe criterii abstracte, şi apoi exclude din dicţionar tot ce nu se încadrează în calapodul lui, el ne va da cel mult un dicţionar individual, în nici un caz unul naţional. Se înţelege că ideile exprimate de mine aici nu exclud total dreptul de intervenţie al autorului. Dacă în literatura de pînă mai deunăzi apăreau unele cuvinte de

jargon, aceasta nu înseamnă că ele trebuie să fie inserate cu mare onoare și considerate ca aparținînd fondului principal.

Se poate face un dicționar care să cuprindă numai sau aproape numai fondul principal? Lingviștii sovietici au discutat destul de mult problema dicționarelor minimale, destinate a pune la dispoziția publicului numai ce este esențial în vocabular. Iată ce spune, cu privire la aceste dicționare, V. V. Vahmistrov, la sfîrșitul articolului pe care l-am mai citat de mai multe ori: „De aici putem trage concluzia că singurul mod just de a aborda problema alcătuirii vocabularului minimal va fi alegerea cuvintelor din fondul principal, care constituie temelia vocabularului și a cărui cunoaștere este indispensabilă pentru însușirea rapidă a limbii.

Dar ar fi greșit să limităm dicționarul minimal numai la cuvintele din fondul principal, deoarece vocabularul cuprinde mai multe cuvinte care au apărut în limbă în urma diverselor evenimente istorice. Aceste cuvinte sînt astăzi în întrebuințarea generală și lipsa lor din dicționarul minimal ar micșora valoarea acestuia." [1]

Acest pasaj arată clar că nu poate fi vorba de excluderea dintr-un dicționar minimal a tuturor cuvintelor din masa vocabularului. De fapt, un dicționar, care ar cuprinde numai elementele fondului principal nici n-ar fi dicționar, ci un studiu de vocabular. Nimeni n-ar putea folosi un asemenea dicționar, deoarece nu există nici un text scris și nici o conversație care să nu cuprindă și termeni din masa vocabularului. Prin urmare problema care se pune pentru cel care întocmește un dicționar minimal este de a ști care termeni din masa vocabularului pot fi lăsați la o parte, ca mai puțin interesanți pentru un anumit domeniu de activitate sau chiar în general, iar nu dacă pot fi lăsați la o parte toți.

Aș risca chiar să spun ceva mai mult: omul care se adresează dicționarului pentru a afla ce înseamnă un cuvînt caută mai mult cuvintele din masa vocabularului, pentru că pe cele din fondul principal le cunoaște (altfel n-ar ajunge să se folosească de dicționar: în principiu, cine nu știe nimic despre o limbă nu are ce face cu dicționarul ei). Că este așa se poate vedea și din faptul că în fondul principal intră numai un număr relativ mic de cuvinte, după cum am văzut în introducerea prezentei lucrări. De aceea nu e de mirare că S. I. Ojegov, discutînd problema dicționarelor, [2] nici măcar nu pomenește de

[1] V. V. Vahmistrov, „Inostrannîie iazîki v școle", 1951, nr. 4. p. 10.
[2] S. I. Ojegov, „Voprosî iazîkoznaniia", 1952, nr. 2, p. 85 și urm.

problema fondului principal, nici pentru dicţionarele de tip mic; acestea trebuie şi ele să conţină 20—25 000 de cuvinte, deci de zece sau douăzeci de ori mai mult decît fondul principal. Chestiunea este atinsă de N. I. Feldman [1] care se pronunţă hotărît pentru includerea vocabularului „trecător" în dicţionar. Şi cu drept cuvînt: dacă l-am exclude, ar însemna ca dicţionarul pe care-l facem astăzi să nu cuprindă cuvinte ca *artel, colhoz, combină, tractorist,* pentru că, fiind recente, n-au avut încă timpul să intre în fondul principal.

Mi se pare semnificativ faptul că, la întocmirea unor vocabulare şi mai restrînse, menite să dea primele noţiuni asupra unei limbi necunoscute, trebuie să fie lăsate la o parte unele elemente ale fondului principal şi introduse elemente din masa vocabularului. Astfel s-a procedat pentru micul vocabular în mai multe limbi, alcătuit cu ocazia Festivalului de la Berlin al Tineretului, astfel s-a lucrat şi micul vocabular întocmit pentru Festivalul Mondial al Tineretului şi Studenţilor pentru Pace şi Prietenie de la Bucureşti. Lucrul este explicabil: nu tot ce e foarte important pentru cine vorbeşte curent o limbă este important şi pentru cel care, fără s-o cunoască, încearcă totuşi să-şi însuşească rudimente de vocabular (de exemplu nu sînt indispensabile cuvinte ca *jale, a mişca, vierme)*; şi invers, pentru un străin în trecere printr-o ţară sînt indispensabile unele cuvinte care pentru indigeni nu sînt de prima importanţă (de exemplu *bilet, gară, hotel*).

Dar dacă dicţionarele mici nu se pot mărgini la fondul principal, ce să spunem despre dicţionarele mari, cum trebuie să fie dicţionarul Academiei R.P.R.? Incercarea de a limita dicţionarul la fondul principal sau chiar cea de a minimaliza importanţa masei vocabularului constituie un atac împotriva limbii romîne, o încercare de a-i sărăci componenţa lexicală. Faptul că fondul pricipal, împreună cu structura gramaticală, constituie esenţa limbii nu ne îndreptăţeşte să renunţăm la cuvintele din masa vocabularului.

3. In încercările lor desperate şi zadarnice de a impune întregii lumi limba engleză, imperialiştii anglo-americani au recurs în ultimul timp la o stratagemă puţin inteligentă, la o camuflare a limbii engleze. Aşa-zişi oameni de ştiinţă, la ordinele lor, au creat „limba" botezată *basic-english,* un fel de surogat de limbă engleză, o limbă engleză simplificată la maximum. Basic-english are numai 850 de cuvinte (în teorie, căci în practică, prin diferite trucuri, se mai adaugă cuvinte, cu miile),

[1] N. I. Feldman, „Voprosî iazîkoznaniia", 1952, nr. 2, p. 64.

astfel încît cel care vrea s-o învețe să nu aibă greutate prea mare. De curînd s-a luat inițiativa inventării unui *basic-french*.[1] Aceste încercări sînt sortite unui eșec sigur, căci ele caută să transforme engleza (și franceza) într-un fel de colecție de șarade : în locul termenilor exacți, care nu figurează în lexicul basic, noțiunile sînt redate prin perifraze teribil de lungi și complicate și, de altfel, inexacte în ce privește sensul. Desigur acesta nu este singurul cusur al limbilor basic și încercarea însăși este condamnabilă. Dar în prezenta lucrare mi s-a părut interesant să analizez felul cum creatorii acestei așa-zise limbi au făcut alegerea cuvintelor pe care le-au acceptat în vocabularul redus.

Basic-english are 600 de substantive, 150 de adjective, 16 verbe, iar restul sînt instrumente gramaticale. Prin urmare „savanții" la ordinele imperialismului au luat calea exact contrară celei pe care merg limbile reale. Am constatat că în fondul principal capătă importanță tot mai mare verbele, în dauna substantivelor. Basic însă desființează aproape cu totul verbul, păstrînd numai 16 cuvinte din această categorie, pe care de fapt le transformă într-un fel de auxiliare, rămînînd ca ideea de acțiune să fie exprimată prin substantive, cam în felul în care am văzut că procedează limba turcă. Am arătat mai sus că acest procedeu înseamnă o alterare, o sărăcire a limbii. Prin urmare nu numai că limba engleză este intenționat degradată, adusă la nivelul unei limbi primitive cu vocabular sărac, dar nici măcar alegerea acelor cuvinte care au fost menținute nu e făcută pe linia justă a dezvoltării limbilor moderne, ci împotriva acestei linii. Se înțelege că dacă cineva se constrînge la folosirea acestui vocabular limitat și prost ales, el nu va fi în stare să exprime nici o idee cît de cît mai adîncă.

4. Ajungem acum la punctul cel mai important, la învățarea limbilor în școală. În primul rînd a devenit clar pentru toată lumea că vocabularul, în întregimea lui, trebuie să fie un obiect de deosebită atenție în învățămîntul de toate gradele. În al doilea rînd, este de asemenea lămurit pentru toată lumea că, din vocabular, trebuie studiat în primul rînd fondul principal. Rămîn însă unele lucruri de precizat.

Nu voi stărui mult asupra învățării limbii materne : copilul, cînd vine la școală, stăpînește în cea mai mare parte fondul principal al limbii materne și cunoaște și un mare număr de cuvinte din masa vocabularului. Ar fi o absurditate să i se

---

[1] Marcel Cohen et un groupe de linguistes, *Français élémentaire ? Non*, Paris, 1955.

aleagă pentru bucăţile de lectură sau pentru conversaţie numai cuvinte din fondul principal. În ce priveşte învăţarea citirii, desigur că aici trebuie să primeze criteriul pedagogic, adică să i se dea pe rînd cuvintele, în ordinea în care învăţarea lor e mai uşoară. Nimic nu se opune ca printre cuvintele învăţate să figureze şi unele din masa vocabularului (desigur nu dintre cele necunoscute elevului). Rolul şcolii, în ce priveşte fondul principal al limbii materne, nu este totuşi neglijabil: trebuie să completeze fondul principal prin introducerea acelor cuvinte pe care copilul nu le cunoştea de mai înainte şi prin îmbogăţirea sensului cuvintelor pe care copilul le cunoaşte. El trebuie ajutat să înţeleagă exact aceste sensuri şi să le adauge sensuri secundare cu care încă n-a făcut cunoştinţă. Apoi rolul şcolii este să lămurească elevului felul cum sînt formate cuvintele, legătura dintre ele, componenţa familiilor de cuvinte.

Mai ascuţit se pune problema învăţării limbilor străine. În marea majoritate a cazurilor, copilul care vine la şcoală nu ştie nici un cuvînt din limbile străine pe care are să le înveţe. Aici îşi capătă toată importanţa alegerea cuvintelor care trebuie să figureze în manual, mai cu seamă la primele lecţii. Evident, nu poate fi vorba de a evita complet cuvintele din masa vocabularului : limba nu se poate dispensa de ele, ar însemna să nu se pomenească nimic despre lucrurile noi în viaţa omenirii [1]. Dar e normal ca în primele texte şi chiar în textele din tot manualul pentru primul an accentul să fie pus pe cuvintele din fondul pricipal, întîi pentru că acestea sînt cele mai des întîlnite şi de ele este cea mai mare nevoie pentru a te putea face înţeles, al doilea pentru că ele constituie miezul vocabularului, ele dau baza pentru formarea unei mari părţi a celorlalte cuvinte şi îşi impun pecetea pe întreg vocabularul şi chiar, în parte, pe structura gramaticală. Majoritatea covîrşitoare a elementelor de vocabular trebuie să fie formată de cuvintele din fondul principal, pînă ce acesta va fi complet sau cel puţin aproape complet cunoscut.

În manuale se găsesc de obicei două feluri de texte : unele fabricate de autorii manualului pentru a plasa într-o anumită ordine şi la formele voite diversele cuvinte care trebuie învăţate împreună cu flexiunea lor, altele scrise de scriitori de meserie. care în general nu s-au gîndit la folosirea în şcoală a lucrării lor, dar au ajuns totuşi să fie daţi ca model sau ca punct de plecare pentru învăţătură. În principiu (o ştiu din propria mea

[1] *Slovarnaia rabota na urokah russkogo iazîka v nacealnoi nerusskoi şkole (metodiceskoe pismo)*, Moscova, 1952, p. 5.

practică pedagogică), elevii gustă mai mult lecturile de acest al doilea tip, cu atît mai mult, cu cît textele fabricate anume nu au, în general, un conţinut propriu-zis, adică după citirea lor elevul n-ar putea să povestească subiectul, n-a aflat nimic altceva decît traducerea unor cuvinte într-o limbă străină. Acest tip are însă avantajul că permite trierea vocabularului şi prezentarea formelor gramaticale necesare ca exemple. În orice caz cred că şi bucăţile fabricate trebuie să aibă un conţinut, să nu fie simple fraze înşirate fără legătură între ele. Dacă la textele literare inserate în manuale trebuie să facem unele concesii în dauna fondului principal (căci autorul n-a putut şi n-a ţinut să se limiteze la această parte a vocabularului, iar înlocuirea cuvintelor uneori nici nu este posibilă, de exemplu în versuri), apoi la bucăţile fabricate de autorii manualelor nu avem nici un motiv să fim atît de indulgenţi. Aici fiecare cuvînt trebuie să fie cîntărit şi inserat numai dacă corespunde necesităţilor învăţămîntului.

În copilăria mea, învăţînd în primele clase de liceu (corespunzătoare claselor V-VI-VII de astăzi) franceza şi germana, am avut ocazia să-mi formez un bagaj de cuvinte în aceste limbi, pe care l-am păstrat pînă astăzi. Din nefericire, manualele erau alcătuite nu numai fără cunoaşterea teoriei fondului principal (lucru care nu poate să ne mire), dar şi fără nici o pricepere pedagogică. Materialul lexical era îngrămădit aproape la întîmplare, cu străduinţa vizibilă de a aglomera cuvinte cît mai multe, autorii socotind fără îndoială că toate au aceeaşi importanţă. Mi-aduc aminte astfel de o bucată din cartea de franceză cu titlul „La măcelar“ ; acolo erau înşirate pe franţuzeşte numele diverselor părţi ale corpului vitelor în graiul special al măcelăriei : *fleică, vrăbioară, muşchi* etc., care nu au de ce să intereseze pe copii. Din alte bucăţi, intitulate „În pădure“ etc., atît din cartea de franceză, cît şi din cea de germană, am învăţat şi am reţinut, în ambele limbi, numele copacilor ca arţarul, aninul, ulmul etc., şi al păsărilor, ca prihorul, sturzul etc. Dacă cineva mă întreabă astăzi cum se numesc pe franţuzeşte sau pe nemţeşte aceste păsări sau aceşti copaci, pot răspunde pe loc ; dar dacă mă întreabă ce înfăţişare au, care sînt însuşirile lor caracteristice, nu sînt în stare să dau un răspuns nici măcar aproximativ, căci cuvintele au rămas în mintea mea forme goale : neavînd niciodată ocazia să mă întîlnesc în viaţă cu noţiunile pe care le denumesc, numele lor nu mi-au servit la nimic.

Am socotit interesant de cercetat dacă manualele noastre actuale de limbi străine se prezintă mai bine din acest punct de vedere. Am examinat manualele publicate de Editura de stat didactică și pedagogică în vara anului 1952, și anume primul manual de limba rusă, franceză, germană și engleză pentru copii romîni și primul manual de limba romînă pentru copii maghiari. Rezultatul a fost concludent și el este net favorabil acestor manuale, cu toate defectele pe care le mai prezintă în unele părți.

Am reluat acum ancheta, cu aceeași metodă, analizînd de astădată manualele publicate în 1956 și 1957. De remarcat că astăzi manualele de franceză, de engleză și de germană sînt destinate elevilor de clasa a V-a, pe cînd în anii trecuți studiul acestor limbi începea în clasa a VIII-a ; cel de maghiară e pentru clasa a II-a, iar înainte era pentru a III-a.

Toate manualele încep cu cuvinte necesare pentru primele rudimente de conversație : aceste cuvinte pornesc de la noțiunile concrete apropiate de elevi, dintre care multe nu sînt în fondul principal (*creion, cretă, fereastră* etc.). Și faptul dovedește o dată mai mult că nu ne putem limita în nici o împrejurare la fondul principal, deși el este cu adevărat baza și esența vocabularului. Tocmai pentru că constituie nucleul vocabularului, fondul principal cuprinde numai cuvinte care au o oarecare vechime (măcar cîteva zeci de ani), iar noi trebuie să vorbim, adesea, despre lucruri noi care poartă nume recente. De aceea n-am socotit că e greșită folosirea cuvintelor care, fără să fie în fondul principal, desemnează noțiuni foarte familiare elevilor. De asemenea cred că trebuie aprobată și utilizarea cuvintelor care seamănă bine cu cele romînești, de exemplu *srok* „soroc" în rusește, sau *portrait* „portret" în franțuzește. Dar manualele nu se mulțumesc totdeauna cu aceste cuvinte dinafara fondului principal. Cum nu am făcut un studiu special asupra fondului principal în limbile străine care se predau la noi, nu pot spune cu siguranță care cuvînt este și care nu este în fondul principal al acestor limbi, așa încît m-am mulțumit să urmăresc cuvintele de întrebuințare mai rară ; sper însă că nu greșesc socotind că în marea lor majoritate aceste cuvinte sînt în afara fondului principal. Cunosc mai puțin bine rusa și engleza ; deoarece însă izbutesc să mă descurc cînd trebuie să le folosesc, cred că acele cuvinte rusești sau englezești pe care eu nu le cunosc ar fi putut lipsi din manualul pentru începători.

In general, manualele sînt mult simplificate în comparaţie cu cele de acum patru ani, ceea ce se poate considera ca un punct favorabil pentru activitatea editurii. Manualul de limba germană mi se pare fără nici un cusur din punctul de vedere care ne interesează aici : mai toate cuvintele sînt dintre cele mai uzuale şi în general frazele sînt uşoare.

Ceva mai puţin bun mi se pare manualul de franceză (deşi mai bun decît cel din 1952) : la p. 13 se dă cuvîntul *képi*, de care elevii s-ar fi putut dispensa cu atît mai uşor cu cît francezii nici nu numesc „şapca" *képi*, ci *casquette*, iar acest din urmă cuvînt a şi fost folosit la p. 59. De asemenea la p. 87 ar fi putut lipsi *tulipe* „lalea". Cuvinte care ar fi trebuit evitate mai sînt *basse-cour* „curtea animalelor şi a păsărilor", *dindon* „curcan", *boyard* „boier", *koulak* „chiabur" (toate la p. 91 ; ultimele două nici nu sînt franţuzeşti) ; de asemenea la p. 108), *pomme de terre* „cartof", *carotte* „morcov", *radis* „ridiche" constituie o aglomerare de cuvinte mai puţin interesante.

Şi mai puţin bun e manualul de engleză, care conţine cuvinte ca *kite* „zmeu" (p. 9), *fir-tree* „brad" (p. 10), *jug* „cană" (p. 16), *plum* „prună", *grapes* „struguri" (p. 24), *nut-tree* „nuc", *oak* „stejar" (p. 37 ; lîngă numele de arbori se dă şi un desen care reproduce frunza, astfel că manualul de limbă devine manual de botanică), *dot* „punct" (p. 105), *pink* „garoafă", *seed* „sămînţă", *spade* „cazma, hîrleţ" (p. 116), *mole* „sobol, cîrtiţă" p. 133).

Ca şi în 1952 însă, cel mai slab este manualul de rusă. Autorii lui par că nici n-au auzit de o teorie a fondului principal şi au înşirat toate cuvintele care s-au prezentat din întîmplare în faţa lor : *doit'* „a mulge" (p. 19), *patalka* „cort", *rubit'* „a tăia" (lipseşte din vocabular), *bintovat'* „a bandaja" (p. 21, într-un text foarte scurt), *ciulok* „ciorap", *şalit'* „a zburda" (p. 23) *gudet'* „a suna", *gudok* „sirenă", *zamok* „lacăt" (p. 24), *lujok* „luncă", *juravl'* „cocor" (p. 25), *ëlka* „brad" (lipseşte din vocabular), *belka* „veveriţă", *grizt'* a „roade", *oreşek* „alună", *nora* „vizuină", *ëjik* „arici" (p. 27), *şëlka* „perie", *başmak* „gheată" (lipseşte din vocabular), *briuki* „pantaloni" (p. 33), *veazat'* „a împleti", *fufaika* „flanelă", *kofta* „bluză".

Oare nu poţi învăţa primele elemente de limba rusă fără a cunoaşte aceste cuvinte ?

Manualul de limba romînă pentru şcolile maghiare e făcut cam după aceleaşi principii ca cele de limbi străine pentru romîni. Se găsesc din loc în loc cuvinte care nu fac parte din fondul principal al limbii noastre : *ghiocel* (p. 41), *hîrleţ*

(p. 57 : regionalism !), *sîrguincios* (p. 79) ; la p. 64 și următoarele se îngrămădesc cam multe nume de animale și de plante care nu sînt din cele mai uzuale. Desigur, situația copiilor maghiari din R.P.R. nu este exact aceeași cu a romînilor care învață englezește sau nemțește : chiar dacă nu știu romînește, copiii unguri din Transilvania tot mai cunosc cîte un cuvînt din limba noastră. Dar acesta nu este un motiv suficient pentru ca în manualul de limba romînă (care nu e rău întocmit), să se dea versuri care cuprind cuvinte ca *neguri* sau fraze ca *mîine Patriei* (de ce cu P- ?) *iubite i-om fi vrednici făurari.* Cred că nu toți copiii romîni de clasa a II-a cunosc cuvîntul *făurar ;* de ce este nevoie să-l învețe copiii unguri ?

Reiese din această scurtă anchetă că, deși manualele noastre sînt în foarte vădit progres față de cele din trecut, ele mai au unele scăderi. Adîncirea teoriei fondului principal, aplicarea ei la limba romînă și folosirea mai atentă în manualele de limbi străine vor putea să mai mărească încă diferența între manualele dăunătoare din trecut și cele bine întocmite de astăzi.

ÎNCHEIERE

Lucrarea lui I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii,* a deschis lingviștilor perspective de dezvoltare a științei lor, îndrumînd-o pe calea creatoare a marxismului. Prin aceasta, lingviștii au primit un ajutor neprețuit. De aici însă decurg pentru ei și sarcini, în primul rînd sarcina de a aplica în practică, de a analiza limbile concrete în lumina noii științe, a lingvisticii marxiste. Unul dintre punctele principale ale acestei științe este teoria, expusă pentru prima oară de I. V. Stalin, a fondului lexical principal.

Am încercat, în măsura în care m-au ajutat puterile, să aplic această teorie la limba romînă. Fondul principal lexical al limbii romîne este în majoritatea lui de origine latină. Această constatare dă încă o lovitură teoriei neștiințifice, marriste, a caracterului „mixt" al limbii romîne și al limbilor în general: fondul principal lexical și structura gramaticală provin, în majoritatea elementelor lor, din aceeași sursă. Dar constatarea făcută mai dă o lovitură serioasă și teoriilor șovine care exclud elementele străine din structura limbii romîne. În opoziție cu aceste teorii, a reieșit din cercetarea făcută că în fondul principal al limbii romîne joacă un rol excepțional de important elementul slav, că aproximativ a cincea parte din fondul principal al limbii romîne e de origină slavă. Un rol mult mai mic, dar totuși important, joacă elementul maghiar, pe cînd cel turc, în opoziție cu ce se credea mai înainte, este puțin însemnat.

Cercetarea a dovedit în practică absoluta justețe a teoriei asupra vechimii fondului principal: cel puțin două treimi dintre elementele latine care se găsesc astăzi în fondul principal al limbii noastre au etimologie indo-europeană și cam în aceiași

proporţie sînt cuvintele care erau deja în fondul principal al limbii latine. Imensa majoritate a cuvintelor din fondul nostru principal sînt de mai bine de o mie de ani în limba noastră, cea mai mare parte datînd în graiul strămoşilor romînilor de multe mii de ani. A mai reieşit apoi că cuvintele noi duc o luptă neîmpăcată cu cele vechi, pentru a le lua locul în fondul principal, şi numai arareori ele reuşesc în această întreprindere. Pe de altă parte, faptele adunate au arătat că nu întotdeauna neologismele zdruncină situaţia cuvintelor vechi, ci sînt cazuri cînd, dimpotrivă, o consolidează.

A reieşit apoi marea importanţă pe care o au în fondul principal cuvintele abstracte: printre categoriile morfologice, trebuie considerate în primul rînd instrumentele gramaticale, apoi verbele şi adjectivele şi numai la urmă substantivele; iar printre substantive, cele abstracte se întăresc necontenit în dauna celor concrete. Pe de altă parte, cel puţin în limba romînă, cuvintele scurte sînt preferate celor lungi.

A mai reieşit, din cercetarea materialului romînesc, justeţea teoriei sovietice, care vede în fondul principal lexical nu numai un pivot al vocabularului, un nucleu al lui, ci şi un element care dă stabilitate limbii în general, o bază pentru formarea cuvintelor, pentru menţinerea structurii gramaticale. Fondul principal joacă un rol conservator pentru fonologie, împiedică modificarea vijelioasă a morfologiei şi a sintaxei, şi totodată constituie un punct de plecare pentru inovaţiile care corespund legilor interne de dezvoltare a limbii.

Am mai încercat, în sfîrşit, să arăt unele aplicări în practică ale teoriei, referindu-mă la chestionare, la dicţionare şi la învăţămîntul limbii materne şi a celor străine.

Pe de altă parte, evoluţia fondului al limbii romîne ilustrează şi alt aspect al învăţăturii lingvistice a lui Stalin. După cum structura gramaticală „se perfecţionează, îşi îmbunătăţeşte şi îşi precizează regulile şi se îmbogăţeşte cu reguli noi“ [1], tot aşa şi vocabularul se perfecţionează, şi mai ales fondul lui principal se îmbogăţeşte necontenit. Cîteva trăsături, în această privinţă, se pot desprinde din paginile precedente.

Cuvintele învechite dispar cu timpul, ies din fondul principal, eventual apoi şi din vocabularul activ. Fiind vorba de elemente care şi-au trăit traiul, care nu corespund stării de lucruri în fiinţă, eliminarea lor nu poate constitui decît un element de progres al fondului principal şi al vocabularului în

---

[1] I. Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii*. Editura pentru literatură politică, 1953, p. 23.

general. Am arătat o serie de cuvinte romîneşti care dovedesc această teză. În special trebuie accentuată eliminarea din limba naţională a elementelor de argou, de jargon, a cuvintelor indecente. Dintre acestea, puţine au şanse să ajungă în fondul principal ; în condiţiile luării puterii în stat de către clasa muncitoare, aceste şanse se reduc la zero, ceea ce constituie o serioasă îmbunătăţire a limbii. De asemenea unificarea dialectelor, care este în curs peste tot, dar mai cu seamă în ţările conduse de clasa muncitoare, constituie o importantă perfecţionare a vocabularului în general şi a fondului principal în special ; cuvintele din fondul principal, fiind puse la dispoziţia întregii naţiuni, se consolidează, capătă nuanţe noi, provenite uneori din dialecte.

Fondul principal se îmbogăţeşte necontenit prin introducerea a noi cuvinte, mai numeroase decît cele pe care le elimină. Un rol deosebit de important a jucat în această privinţă, la noi, elementul slav. Aproape toate elementele latine învechite au fost înlocuite cu elemente slave. În raport cu perfecţionarea gîndirii, cu sporirea noţiunilor pe care omul trebuie să le aibă mereu prezente, în condiţiile dezvoltării producţiei şi a organizării sociale, atît vocabularul în ansamblu cît şi fondul principal se măresc, căutînd să corespundă nevoilor vieţii. Dar fondul principal nu se dezvoltă în aceeaşi proporţie ca masa vocabularului, „foarfecele" dintre ele se deschide necontenit. Aceasta înseamnă un progres al fondului principal, căci este necesară o delimitare clară a lui de masa vocabularului ; cu cît se măreşte raportul dintre ele, cu atît creşte în importanţă orice element al fondului principal.

Un important mijloc de îmbogăţire a vocabularului este derivarea ; disproporţia dintre fondul principal şi masa vocabularului se accentuează graţie faptului că fiecare element din fondul principal dă masei vocabularului numeroase derivate (media pentru fiecare cuvînt din fondul principal este de aproximativ cinci derivate). Aici joacă un rol important în primul rînd formaţiile regresive, care am arătat că sînt deosebit de numeroase în romîneşte ; apoi derivarea cu sufixe, de asemenea bine dezvoltată în limba noastră, mai ales mulţumită sufixelor de origine slavă. Cît priveşte prefixele, care în alte limbi joacă rolul principal, limba noastră a fost relativ săracă ; în ultimele secole, această lipsă se remediază, prin împrumutarea de prefixe, mai întîi slave, apoi internaţionale, ceea ce întăreşte considerabil facultăţile de derivare şi, prin aceasta, şi fondul principal. Numai în ce priveşte compunerea, element extraor-

dinar de însemnat pentru întărirea fondului principal, limba noastră n-a reuşit încă să progreseze suficient.

În sfîrşit, procesul de abstractizare, care caracterizează limba în general, este prezent şi în vocabular şi în fondul principal. Elementul abstract ia necontenit avans faţă de cel concret şi acest lucru este fără îndoială un important progres al vocabularului. În oarecare măsură, se poate aplica şi la fondul principal caracterizarea dată de I. V. Stalin gramaticii: „rezultatul unei îndelungate munci de abstractizare a gîndirii umane, un indice al uriaşelor succese ale gîndirii".[1]

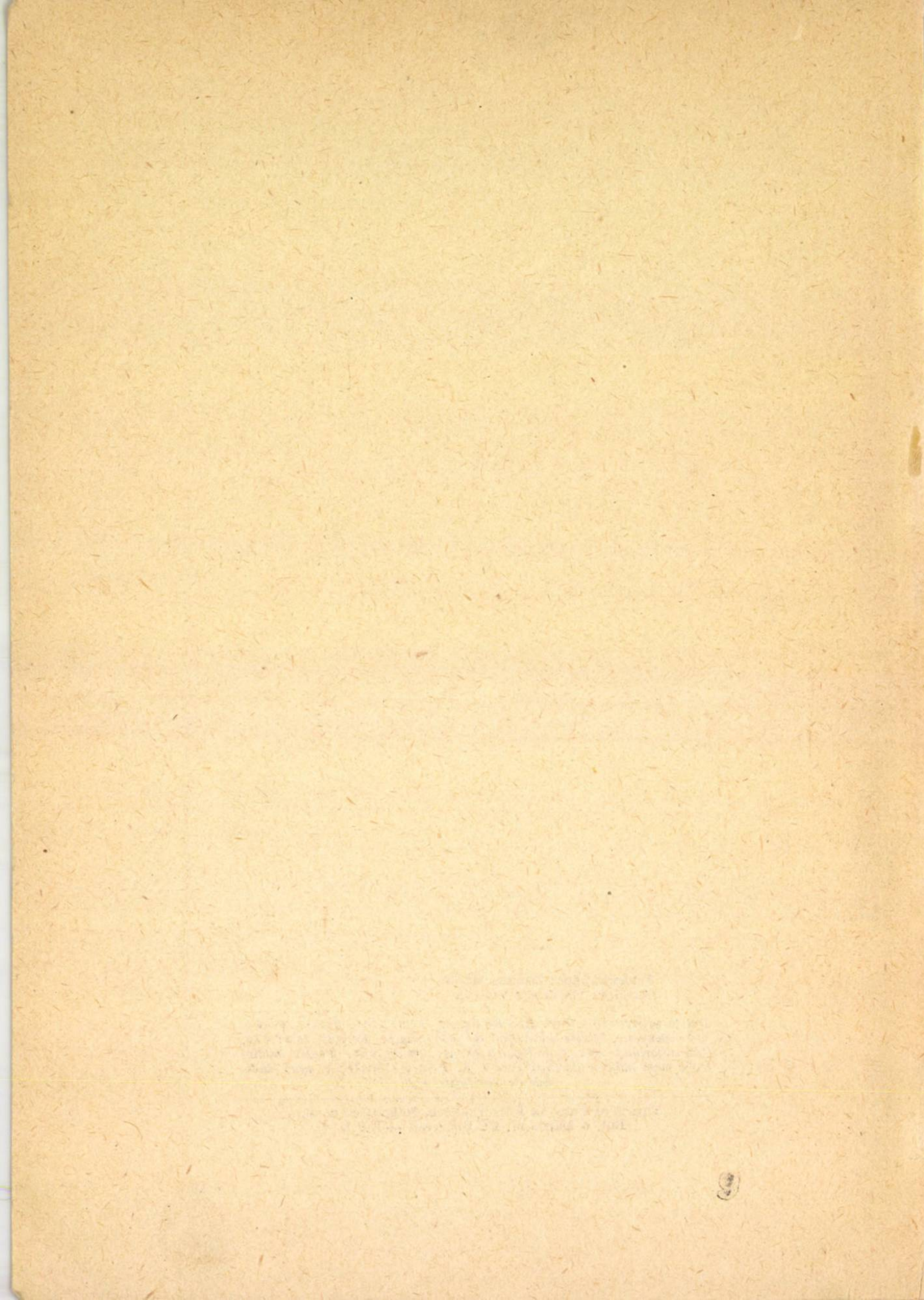
[1]) I. Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii*. Editura pentru literatură politică, 1953, p. 22.

CUPRINSUL

Tehnoredactor: Damian Maria
Corector: Georgescu Virginia

Dat la cules: 12.04.1957. Bun de tipar: 25.05.1957. Tiraj: 6000+ 110 exemplare. Hîrtie semivelină de 65 gr/m.p. Format 16/61×86. Coli editoriale: 7,62. Coli tipar 7,75. A.: 0410/1957. Pentru bibliotecile mari indicele de clasificare 4 R. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 4 R.

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică nr 3.
Bul. 6 Martie nr. 29, București — R.P.R.

9

ERATĂ

pag.	*rîndul*	*în loc de*	*se va citi*	*din vina*
4	7 de jos	bătrîni	bătrâni	Editurii
38	17 de jos	mare	mic	,,
59	5 de jos	prezentată	prezentă	,,

Al. Graur: „Fondul principal al limbii romîne".

LEI 3,75